د افغان او انګرېز دوهمه جګړه

ليکونکي: پوهاند حسن کاکړ

Ketabton.com

(c) ketabton.com: The Digital Library

((زه د هندوستان کوم راجا نه یم، چې هغه تر سره کړم .))[30] امیر ته د دې وینا نسبت ورکول د هغه د رقیب سردار ولي محمد خان له قوله، ښايي شك رامنځ ته کړي؛ خو سردار یحیا خان حتا د بریتانوي وکیل په حضور کې د جولای پر لسمه په یوه دربار کې دا په ډاګه کړې وه، چې ((د هندوستان راجه ګان او پاچاهان، چې د هغوی سیمه د بریتانیې د قلمرو په مرکز کې قرار لري، دا واك لري، چې په خپله خوښه ځوك وستايي او ځوك سپك کړي . دلته په افغانستان کې موږ ځنګه د معاهدې دویمه ماده ذکر کړو .))[31]

له دې اختلاف نه وروسته د امیر په سلوك کې د معاهدې د منلو او د هغې له عملي کولو نه ځرګندیږي، چې امیر اصلاً د هغې د عملي کولو توان او قدرت، د هغه مخالفت پر وړاندې چې له ده سره ښوول کېده، نه درلوده . او د افغان مشرانو پر وینا د امیر له دې کمزورې نه حتا((بریتانوي چارواکي هم خبر وو .))[32] او ځنګه چې امیر قاطع او ځواکمن شخصیت نه درلود، له هغه نه عاجز و، چې په پوره زړورتیا سره په ښکاره توګه یوه لار غوره کړي او پر هغې په پوره ځواك او کلك ایمان سره عمل وکړي. په دې اساس امیرد پېښو د انکشاف په تمه پاته شو . د دې پر ځای چې پر او ضاع او شرایطو اغېزه وشیندي، پخپله د هغه پلوی شو او هیله من و، چې ښايي د عامه مخالفتونو له مخې د ده د دغې معاهدې د موادو په اړه ((سفیر له وېرې پخپله خوښه ښار پرېږدي؛ مګر هغه (امیر) هیله من و ، دا فشار د خپلواکو قبایلو له خوا وارد شي، نه د هغه د خپل لښکر له خوا .))[33] په کابل کې عمومي نظر هم همداسې و او د واترفیلد په وینا ((دلته هم عمومي نظر داسې دی، چې خپل پلاوي ته نجات ورکړي؛ خو اوس چې پېښنه دا ډول شوې، متاسف دی . هغه نه خلك په واك کې لري او نه لښکر او ښايي اړ شي خپل ځان د هغوی په سر کې راولي او دا به د هغه د ساتنې یواځېنی چانس وي ...)) ځکه چې ((د خلکو عمومي غوښتنه دا ده، چې پاما (انګرېزان) مخالف وکړي .))[34] خو امیر دا هیله او قدرت هم بایلې و او په داسې حال کې، چې پلار یې د وروستي مقاومت په هیله له تزاري روسیې څخه د مرستې په تمه له یرغلګرو ځواکونو نه تېښته وکړه، امیر یعقوب خان پخپله یرغلګرو ځاکواکونو ته پناه ورو‌ړه او له هغوی څخه یې د ناامنیو په له منځه وړلو کې مرسته وغوښته .

<u>دویم تېری</u> :

لیتن د کوګناري او د هغه د ملګرو د مرګ د خبر په اورېدلو سره، هغه خوشحالي او بریالیتوب، چې د ګندمك د تړون په پایله کې په برخه شوی و، له لاسه ورکړ او د دسمبر پر ځلورمه یې پر کابل د پوځونو د مارش امر صادر کړ . رابرتس هغه مهال په سملـه کې و په ۲۴ ساعتونو کې کرم ته ورسېد او هلته له پیوار غاښې (کوتل) څخه له پوځ سره، چې شمېر یې د ۶۰۰۰ او ۷۰۰۰ وسله والو ترمنځ و، د کابل په لور روان شو . په کندهار کې ستیورات ته لارښوونه وشوه . هغه ښار چې تاکل شوې وه خالي کړي، بېرته د پخواپه ځېر په خپل اشغال کې ولري . د خیبر مقیمه قوه تقویه شوه او زیات احتیاطي پوځونه شا ته آماده شول .

په عین حال کې لیتن امیر ته خبر ورکړ، چې ((د بریتانیې یو قوي پوځ به له شترګردن څخه د هغه مرستې ته په ډېره چټکۍ سره ورشي او د هغه د پرمختګ لپاره به هر څه، چې په وس او توان کې وي، دریغ نه کړي .))[35] په هغه لیکونو کې چې هماغه ورځ یې د بریتانیې صدراعظم ته ولیږل، څرګنده کړه، چې ((د سیاست هغه شبکه، چې په ځومره دقت او حوصلې سره جوړه شوې وه، په ځومره بې پروایۍ له منځه لاړه ...)) اوس به اړ اوسو، چې د افغانستان د جوړښت تل پاته تجزیه په لاس کې واخلو، چې زموږ موخه د هغه استحکام و...سره له دې هم هغه نوې او ښايي پراخه شوې هڅې، چې اوس پر موږ تحمیل شوې؛ په هغه صروت کې، چې په سمه توګه تعقیب شي، بلـه پایلـه نه شي درلودلای؛ خو پرته له سند نه تر آمو پورې د بریتانیې د بلامنازعې کلك او لوړ، له استقرار څخه... او دا د هغه دهېواد(کوګناري) دنده ده، چې د هغه د مرګ غچ دې

---

[30] - پخوانی یاد شوی راپور ،651.مخ
[31] - ایضاً
[32] - رابرتس ته افغان مشران، در رابرتس به لایل، ۳۰ دسمبر 1879 ، م ض س س هـ ، ج 24 ، 624مخ .
[33]- د علی حسن خان قزلباش پخوانی یاده شوه وینا ، 720 مخ.
[34] - واتر فیلد، ۱۴ سپتمبر ۱۸۷۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴توك، 721 مخ.
[35]- بالفور ، ص ۳۵۸ ـــ ۳۶۱

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر او رابرتس ترمنځ اړیکې (مراودت) :

امیر د کوګناري د وژنې پر لومړۍ او دویمه ورځ د رابرتس په نامه دوه مکتوبونه کرم ته ولیږل او په دویم هغه کې یې د پېښې له شرحې وروسته څرګنده کړه، چې ((زه له خدای وروسته د حکومت د ساتنې لپاره ستا مرستې اوسلا (مشورې) ته په تمه یم . زما صمیمي دوسته زما پر موخه په ښه توګه ورسیږې . ما په دې بد چانس سره خپل صمیمي دوست، سفیر او خپل سلطنت له لاسه ورکړ .))[37] له دې نه وروسته په یوه ځانګړي ګړني (شفاهي) پیغام کې چې د خپل یوه نوکر په واسطه یې رابرتس ته واستاوه د هند له حکومت نه مشوره وغوښتله . [38] په عین حال کې امیر د ځینو راپورنو له مخې د ځینو نظامي قطعو په لیږدولو لاس پورې کړ. زرمت، ګردېز،سپیګه یې په سوارو او پیاده قطعو پیاوړې کړې، څو د هغې سیمې غلجي او منګل د انګرېزانو د پرمختګ پر وړاندې چمتو کړي . ویل کیږي چې امیر په دې فُرصت کې خپل باور د انګرېزانو پر وړاندې له لاسه ورکړی و او په فعاله توګه یې د خپلو خلکو په جلب او ملاتړ لاس پورې کاوه [39] همدارنګه ویل کیږي امیر د مهمندو خلك، چې ماماخېل یې وو، د انګرېزانو پر وړاندې مقابلې ته راوبلل. له بله پلوه رابرتس د سپتمبر پر ۱۳ مه امیر ته د یوه لیك په ترڅ کې څرګنده کړه، چې حتا په مرکز کې یې هم قدرت بایللی دی ((دبرتانیې پوځ ستاسې جلالتماب د قدرت د ملاتړ په موخه افغانستان ته درځي او ستاسې جلالتماب څخه هیله کیږي، چې یو باصلاحیته استازی د لیدنې کتنې په موخه دلته راولیږئ .))[40] رابرتس د سپتمبر پر ۱۶ مه په پارسي ژبه د یوې اعلامیې په ترڅ کې د افغانستان خلکو ته اعلام وکړ، څنګه چې د امیر واك او قدرت کمزوری شوی ((... د برتانیې پوځ له وژونکیو (قاتلانو) څخه د غچ اخیستنې په موخه او همدارنګه د معاهدې د موادو د استحکام لپاره ګام پورته کوي . برتانوي پوځونه په دې موخه افغانستان ته ننوځي، چې د ولاحضرت شاهي واك (قدرت) ته قوت ورکړي، چې نوموړی ولاحضرت له

دغه قدرت څخه، د برتانیې له حکومت سره د دوستۍ د دوام لپاره ګټه واخلي . د برتانیې پوځ به پرته له هغو کسانو څخه چې د سفارت د غړیو په وژنه کې یې لاس درلود، نه چاته سزا ورکړي او نه به یې زخمي کړي .))[41]

له هغه وروسته نور په افغانستان کې د نظامي لیږدونو خبره وا نه وربدل شوه او امیر یو پلاوی (مستوفي حبیب الله وردګ او د بهرنیو چارو وزیر شاه محمد) له رابرتس سره د کتنې _ لیدنې په موخه ولیږه، چې د دسمبر پر ۱۳ مه د کرم علي خېلو ته ورسېد . مستوفي له رابرتس نه وغوښتل، چې خپل وړاندې تګ (پرمختګ) د یو څه وخت لپاره وځنډوي او امیر ته اجازه ورکړي، چې د پېښې مرتکبینو ته سزا ورکړي او خپل واك (قدرت) دخپل پلار د وخت د پوځ په ترخیضولو او یوه نوي پوځ پر جوړولو د دویم ځل لپاره پر پښو ودروي . مستوفي وویل، څرنګه چې ((یاغي پوځ له ټول قومونو څخه جوړ دی؛ که د برتانیې پوځونه هغه له منځه وړي او د مقابلې په صورت کې همداسې وکړي، ښایي ټول هېواد یو موټی شي او د برتانیې او امیر پر وړاندې پاڅون وکړي .)) هغه زیاته کړه، چې یاغي پوځ ((په غالب احتمال سره دلته او هلته تیت شي او ښایي ټول هېوادوال پاڅون ته اړ باسي... او امیر په هر حال تیار دی، چې د برتانیې د حکومت پر خوښه کار وکړي.)) رابرتس په داسې حال کې، چې د امیر له دې توصیې نه مننه وکړه، له مستوفي یې وغوښتل، چې که نور څه ویل غواړئ !؟ هغه یې په ځواب کې وویل ((خو که د برتانیې پوځ غواړي د کابل خواته مخه وکړي، یو څه باید ووایم، پرېږده چې دا پوځ په دومره قدرت سره وخوځیږي، چې د شرارت ټولې هیلې له منځه یوسي او په ټول

---

[36] _ لیتن سیکیفیلد ته، ۴ سپتمبر ۱۸۷۹، بالفور کې، ۳۵۸ ــ ۳۶۰ مخونه.
[37] - امیر رابرتس ته ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۴۸۴ مخ .
[38] - لیتن کرین بروك ته، ۵ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۴۴۴مخ.
[39] - ایضاً ، ۴۴۴ مخ.
[40] - رابرتس امیر ته، ۱۲ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك ، ۷۱۷مخ .
[41] - له علي خیل څخه صادره شوې اعلامیه، ۱۶ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۶۸۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

ځنگه چې کابل ته د پرمختګ لپاره د رابرټس عزم پیاوړی شو ، په کابل کې د انګرېز د خپلولو او باور لپاره د امیر یعقوب خان او ((کوګناري زیو)) تر منځ یو ډول سیالي پیل شوه . لومړی سردار ولي محمد خان له سردار عبدالله خان او نورو سردارانو سره په زرغون ښار کې له رابرټس سره یوځای شول . ځنګه چې امیر له هغه نه خبر شو، د امیر دوست محمد خان غونډې، چې له دې نه ځلوېښنت کاله وړاندې، په داسې حال کې چې د کابل ګاونډ ډېرى خلك له دوښمن سره په جګړو کې ښکېل وو، په ناځاپي توګه د مکناټن پر وړاندې راڅرګند شو ((په پټه توګه یې کابل پرېښود، په خوښى او بېړه سره لاړ، پرته له دې چې کومه خیمه یې له ځان سره وړې وي.)) [44] ځنګه چې امیر د سپتمبر پر ۲۵ مه د جنرال بیکر په کامپ کې ځای پر ځای شو، په واقعیت کې نور امیر نه و . سره له دې هم هغه غلجیان او د پوځ صاحب مصبان له یرغلګر پوځ سره د مقابلې له فکر څخه منع کړل، چې خلك هغه پر ځای راوړي او انګرېزانو ته یې د لېږد رالېږد **وسایلو او اذوقه** **د مرستې ژمنه وکړه [45] له دې نه وروسته د عمومي پاڅون او مقاومت هیلې کمزورې شوې، سره له دې چې غلجیو او منګلو د دسمبر پر ۱۷ مه د شترګردن په لور دتګ پر مهال د رابرټس پر پوځونو یرغل وکړ، خو کومه ګټه یې ونه کړه. [46] د مهمندو خلك هم د دکه په شاوخوا کې تیت شول . امیر د رابرټس له راتګ وروسته په خوښى سره خپله پخوانۍ غوښتنه پخپله تکرار کړه، ویې ویل چې ښایي په بالاحصار کې ځای پرځای شوی پوځ د انګرېزانو د تېري له امله پاڅون وکړي او د هغه کورنۍ له منځه یوسي . [47] خو رابرټس و نه منله او هغه داسې فکر وکړ، چې پر دوباره ځنډ(معطل) باندې د ټینګار موضوع ښایي یوه پلمه وي . د امیر اصلي موخه ښایي له انګېزانو سره د مخالفت د کوم پلان طرحه کول وي [48] د امیر دا هیله، چې غوښتل یې له ((کوګناري زیو)) روغه جوړه (مصالحه) وکړي، هم تر سره نه شوه او رابرټس ((د داسې روغې جوړې لپاره وخت او موقع ناموزون وبلل .)) [49] امیریعقوب خان په خپل هېواد کې په خپله خوښه د یرغلګر پوځ سردار (مېلمه) وګرځېد او انګرېزي ساتونکي د هغه د خیمې چارچاپېر دېره شول . رابرټس د لوګر له خوشي څخه یوه بله اعلامیه صادره کړه او په هغې کې یې خپل پخوانی مطلب په دې ټکو کې څرګند کړ، چې ((د هندوستان حکومت پرېکړه کړې ده، چې په کرم کې ځای پرځای شوی پوځ په پوره او ممکنه چټکتیا سره د امیر د غوښتې په ځواب کې د مرستې لپاره کابل ته ولېږل شي .)) [50] دا مطلب د احمدزیو او غلجیو سرلاري پاچاخان ته لا هم څرګند افاده شوی و، چې کابل ته د پوځ له لېږلو څخه مطلب دادی، چې ((له علا حضرت امیر سره د دوستۍ مرسته وشي او له هغو یاغیانو څخه غچ واخیستل شي، چې سفارت یې نړولی دی .)) [51] حقیقت داو، چې امیر اصلاً د یرغلګرو ځواکونو د ځنډ (معطل) غوښتنه کړې وه او رابرټس هغه شمېر افغانان، چې د لوګر په بېلابېلو برخو کې یې شبخون کاوه او د یرغلګرو ځواکونو لاسونو ته ورتلل، په دې نامه یې په نظامي نیاوتون (محکمه) کې په دار کول، چې ((د خپل پاچا پر وړاندې یې په ناقانونه بغاوت لاس پورې کړی دی .)) [52]**

د چاراسیاب جګړه :

[42]- له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۳ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۷ مخ .
[43]- په علي خېلو کې له مستوفي سره د رابرټس مرکه، ۲۵ سپتمبر ۱۸۹۷، م ض س س هـ، ۲۳ټوك، ۸۰۳ مخ. هنا، ۳ ټوك، ۵۲مخ .
[44] - د رابرټس نقل قول له بالفور ، ۳۶۲ مخ.
[45] - لیتن کرین بروك ته ، ۱- ۱۲ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س، ۲۴ ټوك ، ۶۸۸ مخ.
[46]- ایضاً
[47] - بالفور، ۳۶۱مخ
[48]- هانا ، ۳ټوك، ۵۸ مخ.
[49]- بالفور، ۳۶۲ مخ
[50]- نقل قول در هنسمین،۱۷ مخ
[51]- رابرټس پادشاه خان غلجي ته، ۱۹ سپتمبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۷۹۰ مخ .
[52]- هنسمین، ۲۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

یرغلگر پوځونه په داسې حال کې، چې د افغان زړورو خلکو له خوا له چریکي (گوریلایي) بریدونو سره مخ وو، د اکتوبر پر ۲ مه سفیدسنگ ته ورسېدل او دهغو اعلامیو په لړ کې یوه ځانگړې اعلامیه د کابل د خلکو په نامه صادره کړه، چې هغه وخت یې نفوس (۷۰۰۰۰) و [53] په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې ((برتانوي لښکر د کابل د نیولو په موخه پر هغه ښار تېری کړی، که غواړئ دا کار په آرامۍ تر سره شي، ښه به وي او که نه، نو د پوځ په زور به ونیول شي ... د برتانیې حکومت غواړي له ټولو طبقو سره په عدالت وچلېږي. د هغوی مذهب، احساساتو، دودونو ته درناوی ولري، په داسې حال کې چې له یرغلگرو څخه به غچ واخیستل شي ... په دې اساس د دغې اعلامیې تر خپرېدو وروسته، هغه کسان چې په کابل ښار کې د وسلې سره ولیدل شي، د برتانوي حکومت د دوښمنانو په توگه به وپېژندل شي .)) [54] **همدارنگه په دې اعلامیه کې راغلي وو، چې د جلالتماب امیریعقوب خان پر وړاندې مقاومت کوونکي به هم خپله سزا ووینې . رابرتس لا هم په ظاهر کې د برتانیې حکومت د امیر دوست باله . د دغه څرگند منافقت موخه یواځې د خلکو د مقاومت د ځواك کمزوري کول وو، سره له دې هم د اکتوبر پر ۶ مه په چاراسیاب کې خلکو خپل ټینگ مقاومت وښود .**

عجیبه ده، چې په چاراسیاب کې خلك د هغه امیر په نامه جنگېدل، چې ځان یې د هغوی دغوښتنې پر خلاف یرغلگرو پوځونو ته سپارلی و . د امیر دوست محمد خان زوی سردار نېك محمد خان د اکتوبر پر ۵ مه په چاراسیاب کې له امیر سره لیدنه _ کتنه وکړه او بېرته ژر ښار ته راستون شو او له ځنډ پرته یې ((کوتوال راوغوښت او امر یې ورته وکړ، چې په ښار کې اعلام وکړي چې دا د امیر امر دی ، چې هرڅوك باید له انگرېزانو سره جگړې ته تیار وي . بله ورځ خپله نېك محمد خان د انگرېزانو پر وړاندې د پوځ د سر په لیکه کې راڅرگند شو او د امیر ډېرو نژدې ملگرو او د باور کسانو د چاراسیاب په جگړه کې برخه واخیسته.)) [55] **د کوتوال له قوله محمد اسلم خان ((هغوی په ښار کې گرځېدل او خلکو ته یې چیغې وهلې، چې امیر بندي دی او باید ټول مسلمانان لاړ شي او د هغه د راخوشې کېدلو لپاره وجنگېږي . دا اعلامیه د نېك محمد په امر ټولو خلکو ته ورسېدله او د ښار خلکو باور وکړ او داسې فکر یې وکړ، چې هغه اعلامیه اصلاً له کوم لوړ مقام څخه صادره شوې ده .))** [56] **کوتوال د ښار ډوډۍ پخوونکیو (نانوایانو) ته پیسې ورکړې، چې غازیانو ته ډوډۍ تیاره کړي او پولیس یې وگومارل، چې خلك د جگړې په لور راوکاږي . له جنگ نه یوه ورځ مخکې د پوځ جنرالانو (جنرال غلام حیدرخان چرخي، جنرال سیف الدین خان، جنرال عبدالکریم خان...) او هغو سردارانو (سردارنېك محمد خان او سردارخوشدل خان او نور) چې د چاراسیاب په جگړه کې یې برخه اخیستې وه ، لومړی جرگه وکړه او وروسته یې چاراسیاب ته پوځ ولېږه، چې لوړ ځایونه (مواضع) ونیسي . پخپله ده هم په بله ورځ په جگړه کې گډون وکړ او په کابل کې یواځې جنرال سیف الدین خان پاتې شو او جنگیالیو ته یې د وسلو د توزیع کولو دنده پر غاړه واخیسته .** [57] **رابرتس حتا په دې فکر و، چې امیر محمد یعقوب مخکې له دې چې له کابل نه د یرغلگرو پوځونو په لور راوخوځېږي، خپل تره سردار نېك محمد خان ته لارښوونه کړې وه، چې د (رابرتس په وینا) ((پوځ او خلك زموږ پر وړاندې مقاومت ته وهڅوي او د شپېرمې ورځې جگړه مستقیماً د هغه د اطاعت او امر پایله وه .))** [58] **رابتس د چاراسیاب تر جگړې وروسته له سردار ولي محمد خان سره له لیدنې _ کتنې څخه دې پایلې ته رسېدلی و، چې دچاراسیاب په جگړه کې ((امیر او دهغه ټول ورسره پلاوي، په دسیسه کې گډون درلود او له هغه څه نه چې تېرېدل، په بشپړه توگه خبر وو .))** [59] **خو څرنگه چې د امیر په اړه د رابرتس ذهن د سردارولي محمد خان له خوا مغشوش شوی و، په جنگ کې د امیر په برخې اخیستې پوره ډاډه نه و او ښایي هغه له دې امله په جنگ کې د امیر دبرخې اخیستنې په فکر کې شوی وي، چې په چاراسیاب کې کلك خو لنډمهاله مقاومت سره مخ شو، خو په دې کې هېڅ شك نشته، چې سردار((نېك محمدخان د ښار خلك او پوځ د امیر په نامه سپېڅلي جهاد ته راوبلل .))** [60] **په هر حال څرنگه چې یرغلگرو ځواکونو غوره او پرمختللې وسلې په واك درلودلې (په داسې حال کې له افغان توپونو څخه هېڅ کار وا نه خیستل شو) په هغه جگړه کې چې د اکتوبر پر**

---

[53]- هنسمین ، ۶۶ مخ .
[54]- هنا ، ج ۳ ، ص ۶۴ .
[55]- د برتانیې د سفارت د نړولو په اړوند، په کابل کې د وروستیو پېښو دلاملونو په اړه څېړنیز راپور، ۱۵ نوامبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۷۹ مخ
[56]- ایضاً
[57]- د سردار خوشدل خان نقل قول ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۷۲۱ مخ.
[58]- رابرتس به لایل _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ. هنا ، ۳ ټوك، ۸۸ مخ .
[59]- وایسرای کرین بروك ته _ (تلگرم) ۱۱ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۹۰۹ مخ .
[60]- رابرتس لایل ته _ ۲۰ اکتوبر ۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۲۵۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

څلورم څپرکی
په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت

سریزه :

په دې څپرکي کې د امیریعقوب خان استعفا، په کابل کې د انګرېزانو نظامي حکومت، د افغان جنګیالیو اعدامول، د پردي حکومت کړنې، چې بالاخره د دسمبر په میاشت کې په شیرپور کې په سختو جګړو او د یرغلګرو ځواکونو په محاصرې سره پای ته ورسېدې، تر بحث لاندې نیول کېږي .

<u>د امیر استعفا :</u>

د چاراسیاب تر جګړې وروسته افغان جنګیالیو د (چل ستون) د هندکی له لارې په شا تګ وکړ او ښاریانو د یرغلګرو له وېرې ښار پرېښود . جنرال محمدجان وردګ، چې د کوګناري له وژنې وروسته د سپاهیانو له خوا د (غټ) مشر په توګه ټاکل شوی و، ښار ته راوګرځېد او له خپل پوځ سره یې د اسمایي په غره کې موضع ونیوله او له انګرېزانو سره، چې د شیرپور دروازه یې نیولې وه، سنګر ونیو، خو نوموړي جنرال خان د مقاومت جوګه ونه باله او د شپې له خوایې د تېښتې لار غوره کړه، خو د قرق غره ته نژدې د یرغلګرو ځواکو یوه ټولې، چې د هغه په تعقیب پسې روان وو نتچزم وکړ او خپله د غزني او وردګو خواته لاړ . [62]

یرغلګرو ځواکونو د مرنجان پر غونډۍ خیمه ووهله او امیر ته یې هم یوه ځانګړې خیمه، چې په دقت سره یې څارنه کېده، ورکړل شوه . د اکتوبر د ۱۱ مې پر ماښام څرګنده شوه، چې جنرال فریدرك رابرتس، چې اوس د انګرېزانو تر منځ ((د شمالي افغانستان د پوځ قوماندان)) بلل کېده، سبا د کابل بالاحصار ته ننوځي او هغه حصار، چې له ۱۷۶۷ نه تر هغې ورځې د افغانستان د پاچاهانو ځای و او د لوړو او ښکلیو ودانیو په درلودلو سره یې پر ښار باندې یوه حاکمه منظره جوړوله، د ختیځو واکمنانو د یوه دربار په توګه لاس ته راوړي او د برتانیې توغ پرې پورته کېږي، ټاکل شوې وه، چې د ښار لویان او د محمدزیو سرداران د امیر په ګډون په هغه کې ګډون وکړي .

له هغه مخکې یو شمېر انګرېزپلوو په چاراسیاب کې د رابرتس هرکلي ته را دانګلي وو . امیر پخپله په هغه غونډه کې ګډون نه درلود . د اکتوبر پر ۱۲ مه د سهار په شپږو بجو د رابرتس خیمې ته ورننوت او هغه ته خپله استعفا وړاندې کړه او څرګنده یې کړه، چې ((دا غوره بولم، چې ژرترژره د انګرېزانو په یوه کمپ کې باغوان شم، نه دا چې په کابل کې د امیر په توګه پاتې شم .)) [63] **د رابرتس په وینا امیر غوښتل د لوګر په خوشي کې خپله استعفا وړاندې کړي، خو هغه وخت د خپلو وزیرانو په غوښتنه له هغه کار نه راوګرځېد. امیر د خپلې استعفا لامل داسې بیانوي : ((برتانوي کمپ ته زما د راتګ له امله، ټول خلك ما کافر بولي او زما خپل ملازمان هره ورځ له ما تښتي، هېڅوك زما امر نه مني او نور ماته د امیر په سترګه نه ګوري .))** [64] **باید ووېل شي، چې د دې خبر سرچینه یواځې او یواځې پخپله رابرتس دی . دا هم ویل کېږي، چې امیر له دې امله نه غوښتل، په دربار کې شتون ولري، چې ښایي د رقیبانو (کوګناري زیو) پر وړاندې سپك شي . په داسې حال کې چې وروسته یعقوب خان په هند کې څرګنده کړه،چې دا استعفا د ظالمانه او ناعدالانه فشار له امله ورڅخه واخیستل شوه . او د برتانیا حکومت دا حق نه درلود، چې هغه یې دې کار ته اړ ایستلی وای .** [65] **لکه پخوا چې ذکر شول**

---

[61]- سراج التواریخ –۳۵۳ مخ.
[62]- سراج التواریخ –۳۵۴مخ .
[63]- هنسمین –۱۰۵ مخ.
[64]- ۳۹ نمبر ضمیمه – م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۱۸۱ مخ.
[65]- هنا –۳ ټوك–۹۲ مخ. بالفور –۳۹۸ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

رابرتس امیر ته وویل، چې د وایسرای له خوا د استعفا د منلو تر وخته په تمه شي .

((رایت کل)) په بالاحصار کې :

رابرتس داکتوبر پر ۱۲ مه د سردار موسی جان او انګرېز منصبدارانو او د پوځ د یوې قطعې په ملتیا د ځانګړو تشریفاتي مراسمو په ترڅ کې بالاحصار ته ننوت، خو (کوګناري زیو) پرته دېښار نور مهم خلک حاضر نه وو، مستوفي حبیب الله، سرار یحي خان او دبهرنیو چارو وزیر، سره له دې چې رابلل شوي وو، پخپله رانغلل، تر څو چې احضار شول . له ښار څخه خیني نندارچیان هم راغلي وو. هغوی چې د یرغلګرو پوځونو د قوماندان لنډه ونه (قد) لغړ سر ، ګڼ اوږده برېتونه ولیدل، له هماغې شېبې نه یې هغه (راپت کل) وباله . د همدغه (راپت کل) دا اعلامیه په دري ژبه ولوستل شوه ((زه جنرال رابرتس د برتانیې دحکومت له خوا په دې توګه اعلام کوم، چې امیر پخپله خوښه استعفا ورکړې ده او افغانستان یې پرته له یوه حکومت څخه پرې اېښی دی .

د برتانیې حکومت اوس امر کوي، چې ټول افغان ملت مقامات سرلاري او سرداران دې د امنیت د ساتنې په برخه کې خپلو دندو ته ادامه ورکړي او د اړتیا په صورت کې دې ماته مراجعه وکړي . د برتانیې حکومت هیله لري، له خلکو سره په عدالت چلند وشي . د خلکو مذهبي دودونو او احساساتو ته درناوی وشي . د هغو سردارانو او سرلارو خدمتونه، چې د امنیت په ساتنه کې مرسته کوي، بالاستحقاق وګڼل شي، خو هغه کسان چې امنیت ګډوډي او هغه چې پر برتانوي مقاماتو باندې بریدونه کوي، سخته سزا ورکړل شي . د برتانیې حکومت به خپله اراده د راتلونکې دتل پاتې ترتیباتو په اړه، چې د خلکو د غوره حکومت لپاره به ونیول شي، دعمده قومونو له مشرانو او سردارانو او هغه چې د ښارونو او ولایتونو ګټې او هیلې تمثیلوي تر مشورې وروسته اعلام کړي . [66] **د مستعفا امیر د ستر حکومت تر ختمېدو وروسته ، څنګه چې مستوفي حبیب الله ، سرداریحي خان، وزیر شاه محمد او سردار زکریا خان بندي شول او لامل یې څرګند شو، چې هغوی د حکومت مقتدر خلک او د رابرتس په وینا هغوی له خپل دریځ څخه د انګلیس پر ضد ګټه پورته کړې ده .** [67] **په عین حال کې نظامي حکومت د لس کیلو متری په واټن سره له بالاحصار څخه اعلان شو او میجر جیمز هلتر د نظامي ګورنر په توګه وټاکل شو او نواب غلام حسن خان یې نایب وبلل شو . خلکو ته دا ابلاغ شوه، چې هغو کسانو، چې د کوګناري او د هغه د ملګرو په وژنه کې یې برخه اخیستي وه، سزا به ورکړل شي او له یوې اونی وروسته که له هر چاسره وسله وموندل شوه ، پر اعدام به محکوم شي . همدارنګه په اعلامیه کې راغلي وو، هر هغه چاته به ۵۰ روپۍ انعام ورکړل شي، چې د هغه چا په باره کې معلومات ورکړي ، چې پر سفارت یې یرغل کړي وي او د هغه معلومات د هغه شخص پر نیولو منجر شي .** [68] **خو خلك په ټولیزه توګه بې تفاوته پاتې شول .داسې فکر کېده چې دغه غج اخیستونکی پوځ به هم لکه د ۱۸۴۲ کال غونډې تېردونکی او لنډمهاله وي، خو په څنګه چې په ښار کې په دې وخت کې د خوراك اساسي توکو په کافي اندازه بسنه نه کوله او کوم به چې وو، هغه به د زیاتو پیسو په مقابل کې انګرېزانو مصرفول،بیې ډېرې لوړې شوې .**

---

[66]- بالفور –۳۶۸ مخ. هنسمین ۱۰۷۰ مخ. رابرتس ، یوځلوېښت کاله په هندوستان کې، لندن، ۱۹۷ ۴۲۲ مخ.
[67]- بالفور ، ۳۶۷ مخ.
[68]- رابرتس سکرتر خارجه ته، (تیلګرام) ، ۱۴ اکتوبر۱۸۷۹، م ض س س هـ ، ۲۳ټوك، ۱۰۴۷ مخ. هنا ، ۳ ټوك ، ۹۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په عین حال کې دوه کمېسیونه، یو نظامي او بل سیاسي،چې هر یوه یې درې غړي دلودل، تشکیل شول . لومړی پر دې دنده ګومارل شوی و، دهغو اشخاصو په اړه، چې د اعلامیې پر اساس ، د انګرېزانو په اصطلاح (تورن) ګڼل کېږي، شواهد راټول کړي او دویم پر دې مامور شوی و، هغه کسان محاکمه کړي، چې د څېړنې کمیسیون د هغوی په اړه شواهد لاس ته راوړي وي .

سیاسي کمېسیون له (کولونل چارلز، کریګر، هنري بیلیو او محمد حیات خان د هندي مسلمانو سیاسي مرستیال، چې پر پښتو او درې ښه پوهېده ، تشکیل شوی و. په نظامي کمېسیون کې جنرال مسي او نور غړي وو. **له دې وروسته دغو دواړو کمېسیونونو داسې کړنې، چې د رابرټس د تایید وړ وې ترسره کولې او همدارنګه په کابل کې یې د نظامي حکومت له کړنو سره سره یوه د انسان وژنې، ترور او وېرې ډکه دوره منځ ته راوړه . خو مخکې له دې چې هغوی په کار پیل وکړي؛ د اکتوبر پر ۱۶ او ۱۷ مه دبالاحصار په جبه خانه کې دوې چاودنې وشوې، عاملین یې ونه نیول شول، خو په پایله کې یې څو تنه یرغلګر پوځونه هلاك شول او ګڼ شمېر جنګي توکي له منځه لاړل، چې له هغو څخه د افغانانو پر وړاندې کار اخیستل کېده . دغو چاودنو په بالاحصار کې د یرغلګرو پوځونو استوګنه له ګواښ سره مخ کړه . رابرټس د نومبر پر نهمه ځان او خپل پوځونه شیرپور (شیرآباد) ته ولېږدول، چې د بي بي مهرو د غونډۍ جنوب او لوېدیځ په دوه میلۍ کې پرته سیمه ده .**

رابرټس د دغه پراخ نظامي استحکام د نابشپړو ودانیو د بشپړولو لپاره ډېر مواد او لرګي د بالاحصار له ودانیو څخه لاس ته راوړل او بالاحصار یې په ډېره چټکتیا سره له اساسي موادو نه تش او په ویرانه بدل کړ .

<u>په کابل کې د انګرېزانو بلواګرۍ او انسان وژنه</u> :

د اعدام او ترور دوره، چې د نظامي حکومت له اعلام وروسته په کابل کې پیل شوه، د لیټن او لندن له لارښوونو څخه یې سرچینه اخیستې وه او د رابرټس د ځناورۍ او انسان ضد څېرې نښانه پکې ښکارېده . لیټن د سپټمبر پر ۲۹ مه رابرټس ته لارښوونه کړې وه، چې ((د دغه ډول جرم لپاره (کوګناري وژنه) له امله باید ټول افغان ملت ته سزا ورکړل شي .)) او د دغه عمل سزا باید هم افغان ملت ته او هم هغو کسانو ته، چې په دغه پېښنه کې یې برخه اخیستې وه، ورکړل شي . عمومي مجازات د افغانستان پر تجزیې تجویز شول، چې وروسته به بحث پرې وشي او خلکو ته د سزا دورکولو په برخه کې د لیټن لارښوونه داسې وه، چې سزا باید ((تېزه، سخته او اغېزناکه وي، پرته له دې چې افراط اوتفریط پکې وشي .)) او ((په ډېره چټکتیا سره پلې شي؛ ځکه ښایي ستاسې نامعینې کړنې د تمدید پر اساس په بهر کې د خطر زنګ وکړنګېږي .)) [69]

په دې اساس لکه څنګه چې هنا وایي، د لیټن د لارښوونو روحیه پر دې فریضه ولاړه وه، چې ((ښایي هر افغان د برتانیې د سفارت په نړولو کې مسوول وګڼل شي .)) [70]

په کابل کې د ښکېلاك دعاملینو لپاره یوه لویه معضله دا وه، چې څه ډول د قانوني کار بڼه او روحیه، معولاً په برتانیه کې له هغو وحشیانه اعمالو سره موافقه کړي، چې هغوی یې په کابل کې د ترور په دوره کې د غچ اخیستنې د حیواني حس د تسکین لپاره په قصدي توګه مرتکب کېدل او له امله یې بې ګناه او بې دفاع انسان په دار ځړېدل . حتا ځینو نظامي منصب لرونکیو لکه مسي (massy) په ډاګه ویل ((څرنګه چې موږ یو غچ اخیستونکی پوځ یو، باید د قوانینو دقیق رعایت ته پام ونه کړو .)) [71] **په عین حال کې د څېړنې د کمېسیون په کار کې اساسي نیمګړتیا لیدل کېده، هغوی چې د څېړنې په ماموریت ګومارل شوي وو، ونه توانېدل (تورن کسان) په مستقیم ډول تر څېړنې لاندې ونیسي. هغوی یواځې پر هغو شواهدو عمل کاوه، چې حیات خان د هغوی په اړه له جاسوسانو څخه لاس ته راوړل . دا کړنه د دې لامل کېدله، چې ((تورن له هغه چانه، چې تور یې پرې لګولی وي ،بې خبره وبولي او دایې نه شوای کولای د ردولو لپاره خپل شواهد وړاندې کړي .))** [72] **یواځې ځینې وختونه چارلزمك ګریګریك د سیاسي کمېسیون غړي د مستقیمي مداخلې له امله، هغه تورن کسان چې د دسمبر د**

---

[69]- نقل قول له بالفورنه ، ۳۷۲ – ۳۷۴ مخونه.
[70]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰ مخ.
[71]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۴۰.مخ
[72]- هنا ، ۳ ټوك، ۱۳۹مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

نظامي کمېسیون د اکتوبر پر ۱۶ مه پر کار پیل وکړ او د نومبر تر ۱۲ مې یې د ۲۶ ورځو لپاره په ډېره چټکۍ سره خپل کار ته ادامه ورکړه او په همغه ورځ منحل شو . رسمي اعلان داو، چې د اعدام سزا په دوو صورتونو ورکول کېږي، د سفارت د غړیو په وژنه او خیانت سره، د امیر پر وړاندې په بغاوت سره .))[75] د امیر په برخه کې باید ووایم، چې هغه د دسمبر له ۲۷ مې وروسته د رابرتس په کمپ کې د بندي په توګه ژوند کاوه او د اکتوبر پر ۱۲ مه یې استعفا ورکړه او په دې وخت کې د هغه پر وړاندې بغاوت په عملي او قانوني توګه بې مفهومه و . خلك په بېلا بېلو نومونو اعدام شول. د بېلګې په توګه یو سړی یواځې په دې نامه، چې په دار وځړول شو، چې یوه چاقو وسره و موندل شوه چې په کالیوکې یې پټه کړې وه .[76] نور خلك په دې غرغره شول، چې یا د سفارت مالونه ورسره وموندل شول او یا یې د یرغلګرو پر ضد خلك هڅول .[77] یو شمېر هغه خلك چې یاغي بلل شوي وو او په دار وځړول شول، هغه څوك وو، چې د چاراسیاب په جګړه کې یې ګډون کړی و او یا یې نور خلك له انګرېزانو سره جګړې ته هڅولي وو، د هغوی په منځ کې کوتوال، محمد اسلم خان، خواجه محمد نظر او یو روحاني سړی، چې صاحب زاده فرح نومېده، شامل وو .[78] هغوی په حقیقت کې د یوه بهرني یرغلګر پوځ پر ضد د انساني ژوند له عزیزو ارزښتونو، لکه هېواد، خپلواکي او دین څخه دفاع کوله . د خلکو ممثلینو او استازو د هغوی په هڅونه خپلې دندې په ښه توګه تر سره کړې، په داسې حال کې چې له یوه دولت سره په جګړه کې هېڅاته حق نه ورکول کېږي، چې د ملي مقاومت مشران په دار وځړوي . افغان عسکر چې په چاراسیاب کې جنګېدل او امیر یې د یرغلګرو پوځونو په نزد چې د یوه بندي په توګه یې قرار درلود اوهغه د رابرتس په باور هغوی (افغاني عسکر) له انګرېزانو سره مقابلې ته مامور کړي وو او یرغلګرو پوځونو د هغوی دوه واکمن بې وسلې کړي وو او دوو قانوني حکومتونو ته یې سقوط ورکړی و .[79] هنا ښایي د همدې کسانو په پام کې نیولو سره وایي، چې یو شمېر افغانان له کوم دلیل پرته نه؛ بلکې د دې لپاره غرغره شول، چې پر خپل هېواد باندې د تېري پر ضد یې مقاومت ته لاسونه بډوهلي وو .[80]

رابرتس د ټول اعدام شویو شمېره له هغې ورځې چې له علي خېلو یې حرکت کړی و، په کابل کې د دسمبر تر ۲۶ مې پورې ټول ۹۷ کسه ښیي[81] په داسې حال کې د فرېدرك هري سن د احصایې له مخې چې په یوه جامع مقاله (په کابل کې نظامي حکومت) کې دا شمېره، پرته له هغو کسانو، چې له انګرېزانو سره په جګړه کې وژل کېدل د ۱۸۸۰ د جنورۍ تر ۲ مې پورې ۱۲۲ کسه ښیي .[82] رابرتس په خپل راپوټ کې اعدام شوي کسان تر بېلابېلو سرلیکونو لاندې ذکر کړي دي او په یو بل ځای کې یې داسې خلاصه کوي : ((هغه کسان

---

[73]- نقل قول له هنا، ۳ ټوك، ۱۴۱ مخ.
[74]-هنسمین، ۸۸ مخ .
[75] - هنسمین، ۸۳ مخ .
[76] - رابرتس لایل ته، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۹ مه ، م ض س س هـ، ټ ۲۳ ، ۱۵۸۹ مخ .
[77] - هري مس، (په کابل کې نظامي حکومت دویمه برخه) پنځه لس ورځنۍ مجله ، د ۱۸۷۹ د سپټمبر لومړۍ ، ۴۴۵ مخ .
[78]- ستیاو غبار له جنرال خسرو خان او سردار سلطان عزیزخان بن نواب، زمان خان هم ورکې شامل بلل کېږي خو په پښتو او رسمي راپورنو او نوروناچاپوانکلیسي اثارو کې یې نومونه نه دي لیدل شوي .
[79] د هري سن مخکینۍ یاده شوه مقاله، لومړۍ برخه ، ۷۷۴ مخ .
[80] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۳ مخ .
[81] - رابرتس خارجه سکرتر ته، تیلګرام، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۳ مخ .
[82] د هري سن یاده شوې مقاله، دویمه برخه، ۴۵۷ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو طرحه :

تر دې ځايه د وګړو په اړه د انګرېزانو له وحشيانه کړنو څخه بحث وشو. اوس د افغانستان په اړه د هغوی د غچ اخيستنې طرحه څېړو. ليتن لکه څنګه چې مخکې ورته نغوته شوې ده، د کوګناري له وژنې څخه تر خبرېدو وروسته د نورو اقداماتو له جملې څخه، چې لاس يې پرې پورې کاوه، يو هم د افغانستان وېشلو طرحې ته اشاره ده . دا طرحه د ده او نورو انګرېزانو په اند دامير تر استعفا وروسته جدي تره او عملي کېدونکې و برېښېده، په ځانګړې توګه هغه وخت، چې د کابل د شاوخوا سيمو اوضاع څه ناڅه د ترور په دوره کې آرامه وه . رابرتس د اکتوبر پر ۲۲ مه خبر ورکړ ((اوس دلته بل څوك سياسي نفوذ نه لري. زه د مرکزي حکومت د تاسيس لپاره کومه څېره او شخص نه وينم، پرته له هغو کسانو، چې د برتانيې د پوځ ملاتړ ورسره دی. دا څرګندېږي چې هر څه د وېشل کېدو په لور اشاره کوي .)) [89] ليتن البته مخکې له دې دا فغانستان د وېشلو فکر په سر کې درلود او له تفصيل څخه يې د اکتوبر پر ۱۹ مه کرين بروك ته، چې د هند چارو وزير و، خبر ورکړ((د خصوصي کربڼو د امير دفوري لرې کولو پرېکړه راتلونکی سياست اساسي کوي . دغه اټکل چې د هغه جرم به ثابت شي دومره پياوړی او په هر حال د ده په لاس راتلونکې واکمني تر دې حده ناشونې برېښېده، چې اټکل کېده د غه استعفا به د يو لړ وروستيو ترتيباتو نيول اسانه کړي . هر تردد او کمزوري په زموږ له خوا اوسمهال خطرناکه ثابته شي . موږ بايد هرو مرو د افغانستان خلك ژرترژره قانع کړو، چې موږ مطلق صاحبان يو، مخالفت به تحمل نه کړو او زموږ پر وړاندې مقاومت به تباهي رامنځ ته کړي او اطاعت او معاضدت به يقيناً جايزه له ځان سره ولري .))

((کندهار او شاوخوا سيمې يې بايد ژرترژره په تل پاتې توګه د برتانيې په امپراتورۍ پورې وتړل شي، موږ دا سيمه په اسانۍ سره ساتلای شو .))

---

[83]- د رابرتس يادښت، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه ، م ض س س هــ، ۲۴ ټوك ، ۸۵۲ مخ .
[84]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۴ مخ .
[85]-هنسمين ، ۸۷ مخ .
[86]- د هري سن مخکينی ياده سوې مقاله ، لومړۍ برخه، ۷۷۹ مخ .
[87]- هنسمين، ۸۶ مخ .
[88]- د هري سن مقاله ، لومړۍ برخه ، ۷۸۳ مخ .
[89]- رابرتس خارجه سکرتر ته، تيلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر۲۲ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۶۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

((تر هندکوشه پورې دسميو مستقيم پيوستون (الحاق) غير مطلوب دی ، خو لازمه ده په کابل او نورو مهمو عسکري نقطو کې نظامي پوستونه تاسيس شي، چې خپل لګښتونه پخپله تهيه کړي . تر هندوکش اخوا په يقين سره موږ کوم حکومتي قدرت نشو درلودلای . موږ يواځې سياسي علويت ټينګولای شو .)) [90]

سرارېوټ ناټ (sir arbut nat) د هند دولتي شورا غړی پر دې تجويز سخت اعتراض وکړ او په ضمن کې يې يو مفصل يادښت داسې استدلال کړ، چې د دغه تجويز مانا داسې کېږي چې امير ګويا په خپلې استعفا سره، خپل هېواد برتانيې ته لېږدولی دی ، په داسې حال کې ((هېڅ واکمن واك نه لري، په خپله خوښه او عمل خپل خلك د يوه بهرني قدرت قلمرو ته ولېږدوي .)) اربوټ ناټ د خپل يادښت په پای کې هغو اصلاحي او خيرخواهي نقطو ته چې ټاکل شوې وه رابرټس د ليتن دتجويز له مخې د افغانستان خلكو ته وښيي او په هغه کې له هغه ظلم او زيږښاك څخه، چې بارکزايي واکمنو پخوا پر خلكو باندې رواه باله ، ژمنه وکړي، په سمه توګه وړاندوينه وکړه، چې آيا دا ډول د عدالت او خيرخواهۍ څرګندونه ((د قدرت د واکمن عمل پر وړاندې د پوچو او تشو تمرينونو په توګه محکوم نشي ؟ ايا د خلكو هغه غوسه، چې مخکې له هغه زموږ سره مخالفت لري او د هند نيول يې زموږ له خوا په عبوسيت سره مشاهده کړي دي، راتلونکو نسلونو ته ، پرته له دې کتلو څخه به په بل نظر وګوري ، چې موږ د يوه غير نژاد داسې منفور فاتحان يو، چې د ملك نيولو شهرت موږ اړ کړي يو د هغوی بې حاصله او بې سرپناه هېواد ونيسو؟)) [91] **ممکن د اربوټ ناټ د همدې مستدلل اعتراض له امله وي، چې ليتن لندن ته په خپلو څو وروستيو يادښتونو کې د خپل لومړني تجويز قاطعيت کې تعديل راوست او خپل تجفاويز يې د هغه څه په اړه، چې د شمالي افغانستان په نامه ورندې کړ، لنډ مهاله وباله، خو دا يې څرګنده کړه، د امير مقام چې د استعفا له امله تش شوی و، د انګريزانو له خوا سره له دې چې موقتي هم دي بايد ډك او اشغال شي او هغوی د قدرت په کړنو (اعمالو) کې ((څرګند، چټك او ډېر باثباته وي .)) يواځې د کندهار په نامه چې لوېديځ افغانستان بلل کېده، ليتن صراحت کاوه چې بايد يو د ((خراج ورکوونکيو هېوادونو او د هندوستان د امپراتورۍ تابع)) په توګه د افغانستان د ټولې ادارې په آيده کې د يوه واحد واکمن تر واك لاندې ناممکن وبلل شو .**

ليتن په خپل دغه يادښت کې حتا د افغانستان له تخليې څخه، وروسته له هغه ،پخپل لاس راوستلي چاواکي تابع واکمنان په بېلابېلو سيمو کې وټاکل شول، خبرې وکړې، خو د پوځونو وتل يې د راتلونکي کال تر مني پورې وځنډول، چې تر هغه وخته د پرلپسې لښکر کشيو په واسطه دبرتانيې زور او قدرت، د هغه په عقيده، د افغانستان خلكو ته مسلم شوی وي . [92] **دبرتانيا حکومت د ليتن له نظرياتو سره همغږي وښووه او د دسمبر پر ۱۱ مه يې ليتن ته خبر ورکړ، چې (۹ د افغانستان د ټول پخواني سلطنت لپاره نور ديوه واحد حکومت تاسيسول ناشوني دي او دپايښت هيله ترې نه کېږي .** [93]

د امير تبعيد:

عجيبه ده ، يا لږترلږه افغانانو ته دا معلومه وه، چې امير يعقوب خان د افغانستان حکمران و ، خو هغه خپله استعفا د پرديو پوځونو يوه قوماندان ته وسپارله . امير وروسته تر هغه پوځ او د کابل خلك د برتانيې د سفارت په نړولو، د انګليس حکومت د ځان دښمن وګرځاوه . د خلكو د غوښتنې پر خلاف يې له هغوی سره اړيکې ټينګې کړې او د ځان د ساتنې او احياناً د قدرت ساتنې په هيله يې پر يرغلګرو پوځو تکيه وکړه . داکار د هغه د واکمنۍ په اعادې (راګرځېدو) سره ګټور ثابت نه شو، خو د هغه د شخصي ژوندانه تضمين يې وکړ. ليتن نه غوښتل د امير شيرعلي خان د کورنۍ هېڅ غړی هم نور د افغانستان او يا يې د يوې برخې واکمن شي او هغه وروسته له دې، چې د څېړنې کمېټې خپلې پايلې اعلان کړې، د تاج او تخت بېرته ورکول يې اميرته ناممکن وبلل . د څېړنې د کمېټې پايله دا وه چې ((امير او د هغه نژدې مشاورين) په دې سره چې پر سفارت باندې په تېري کې د ځان سپيناوی وکړي، هغوی هغه وخت چې بريد پيل شو او لايې دوام درلود، موقع کې درلودله، چې د سفارت د نجات او ساتنې لپاره په اغېزمنه توګه کار وکړي او هغوی لږترلږه د سفير او د هغه د ملګرو په برخليك کې بې پروا پاتې شول . [94] **بې وسلې شوی امير په خپل آريايي هېواد کې تر يوې مياشتې زيات نور هم د رابرټس (مېلمه)**

---

[90]- ليتن کرين بروك ته ، تلګرام، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۹ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۷ مخ .

[91] - د سرارېوټ ناټ يادښت، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۲مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۱۸۹ مخ .

[92]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۷۶- ۳۸۱ مخونه .

[93]- په بالفور کې نقل قول ، ۳۸۷ مخ .

[94] - په کابل کې د برتانيې پر سفارت دبريد راپور ، ۱۸۷۹ نومبر، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۲۵ مخ . بالفور ، ۳۷۶ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

<u>د انګرېزانو د واکمنۍ د ټینګښت لپاره ناکامې هڅې</u> :

د رابرټس له راتګ سره سم د کابل ښار واقعي واکمني د هغه په لاس کې وه؛ خو د امیر د استعفا تر منلو (د اکتوبر تر ۲۸ مې) پورې لا هم د امیر محمد یعقوب خان د واکمنۍ تمه کېدله او د افغانستان خلکو لا هم ځانونه د یوه اسلام پال واکمن تر سیوري لاندې بلل او داسې فکر یې کاوه، چې دا استیلا به د ۱۸۴۲ د غچ اخیستنې د لښکر کشۍ غوندې لنډ مهاله او تېرېدونکې وي .

رابرټس د کابل د ادارې د امارت په برخه کې د یرغلګرو پوځونو د ستر قوماندان په توګه د یوه پرېکنده او وروستي تصمیم تر نیولو پورې د امارت واګې په خپل لاس کې واخیستې او وپټېیل شوه، چې د محمد زایي سردارانو ، د ښار د امامیانو او میرزایانو په مرسته به، چې ځان یې د ټولو انګرېزي چارواکو واکمن باله، اداره شي او د ځمکې د عوایدو او مالیاتو لاس ته راوړنې او د عامه شتمنیو لګښت به د هغه له خوا تنظیمېږي او هغه کسان به سزا ویني، چې د مالیاتو په ورکړه او په هغو پورې له اړوندو موضوع ګانو سرغړاوی وکړي او یا یې خنډ راولي . په عین حال کې لکه څنګه چې ژمی راتلونکی و، د خوراکي توکیو د رانیولو او حتا د سون د توکیو لپاره د نغدو پیسو لپاره ډېرې هڅې کېدلې .

د دغه پروګرام د پلي کولو لپاره دوې لارې په کار واچول شوې ، د کابل په ګاونډ سیمو کې د انګرېز پلویو واکمنو ګومارل او د هغوی د ساتنې او د خلکو د کرارولو او تابع لپاره د ډېرو چټکو سورو قطعو لېږل . البته د دغه پروګرام بریالیتوب په نهایت کې د انګرېزانو د واکمنۍ پر ټینګښت او پاتېدوباندې تمامېده . د ((کوګناري زیو)) په منځ کې یو شمېر خلك له رابرټس سره مرستې کولو ته تیار وو . دا به بې ځایه نه وي، ووایو چې د دغو سردارانو لوی امتیاز دا و، چې واکمنې کورنۍ (حاکم خاندان) ته منسوب وو . هغوی چندان شخصي لیاقت نه درلود او په قومي او ولسي خلکو کې یې اعتبار له لاسه ورکړی و؛ په ځانګړې توګه وروسته له هغه چې د پردیو یرغلګرو، خو واکمنو پوځونو سره یې په ډاګه معاضدت پیل کړ. بدبختانه د دغو سردارانو په اړوند او د دوی د دریځ په اړه معلومات زموږ په لاس کې نشته او ښایي د دوی عمده محرك شخصي ګټې وبللای شو. خو په بشپړه توګه ثابته شوه چې هغوی د رسمي مقاماتو په لټه او د امتیاز مستحق وو او د نیل بان لپاره یې انګرېزي مقاماتو ته واسطې او شکایتونه کول او هغه وخت چې په کابل، غزني، وردګو، تګاو، لوګر او ننګرهار کې د پردیو د تسلط پر وړاندې د مقاومت طرحه جوړېدله، دغو سردارانو به له پردیو پوځونو سره مرسته کوله .

رابرټس د نومبر په میاشت کې د کوهدامن، میدان او لوګر لپاره واکمنان د نومونو په ترتیب سردار شهباز خان [95]، سردار محمد حسن خان [96] او سردار عبدالله خان [97] وټاکل . د امیر دوست محمد خان زوی سردار ولي محمدخان، چې په ((لاټي)) سره مشهور و، د ترکستان د ولایت د واکمن په توګه ونومول شو؛ خو هغه لاهم د سفیر سرشته نیوله، چې په کابل کې د ((سپټمبر توپان)) پېښ شو . رابرټس د سردارمحمد شریف

---

[95] - سردار شهباز خان د سردار محمد اکرم زوی او د امیر دوست محمد خان لمسی و . مور یې د پروان له سیدانو څخه وه . پر ۱۸۷۹ کال له سردار ولي محمد خان سره یوځای د رابرټس سره دلیدني کتنې په موخه زرغون ښار ته لاړ . د خبرو کلالت یې درلود . حتا د خبرو کولو دوام ورسره ناممکن و (ش ز س س ، ۱۸۰ – ۱۸۲ مخونه .

[96] - سردار محمد حسن خان د امیر دوست محمد خان زوی و . د غه سرادر د دې لپاره، چې د امیر شیرعلي په خدمت کې داخل شي خپل ورور یې چې د امیر مخالف و، پر ۱۸۷۱ کال یې په زندان کې وواژه . د امیر شیرعلي خان په وینا ((د هغوی مور یوه کشمیرۍ فاحشه وه، چې له هغوی څخه داسې چارې تر سره کېدلې .)) سردار محمد حسن خان د یوه افغان لپاره له حد نه زیات غوښن و. (افغانستان د مشرانو ، سر دارانو او نور مخکښانو د ژوندانه شرحه) (له دې وروسته ش ز س س ، دبرتانوي هند خپرونه ۱۸۸۸، ۹۵ – ۹۶ مخونه .

[97] - دا څرګنده نه ده ، چې دا میر کومې کورنۍ ته منسوب و . په دې نامه یو بل سردار د هرات د پخواني والي سردار سلطان جان زوی و؛ خو دا سردار د انګرېزنو ډېر سخت دوښمن و .

(c) ketabton.com: The Digital Library

كله چي نوي حاكمان وټاكل شول، سربېره د ځمكي د مالياتو له راټولو يي دا هم ومنله، چي اضافي خوراكي توكي او مهمات د پيسو په مقابل كي له خلكو څخه په لاس راوړي . د هغوی په تعقيب پسې نظامي قطعي ولېږل شوې ، لومړی يوه د سپرو قطعه د بېكر تر كومانداني لاندې ميدان ته ننوته، چي د هغه ځای خلكو د جنرال محمدجان خان وردگ او ملا مشك عالم د پيروانو د بهرني ضد فعاليت له امله د مخالفت لومړی نښې رابښكاره شوې. بېكر د امنيت دكلي د مشرانو د نيولو ادعا وكړه ؛ خو بهادرخان امرخېل غلجي په نرخ كي د هغه مقابلي ته ودرېد او د بېكر قطعه د بسيارمتين خان موصوف له قلعي څخه د سختو توغونديو تر بريد لاندې راغله او بېرته ناكام راوگرځېدل .[98] بله ورځ په داسي حال كي چي فردريك پخپله ميدان ته لاړ ، د سوارو يوه قطعه يې چي په ټانكونو سمبال وه، د بهادر خان مقابلي ته واستول ؛ خلكو خپل پټنځايونه (مواضع) تش كړل او د دوښمن پوځونو لس كلي ، چي خلك پكي نه وو، ونړول او خوراكي توكيو، لرگيو او هر څه يي ته اور ورته كړ او حيوانات يې ټول چور كړل .[99] د نومبر پر ۲۷ مه بېكر د وردگو بيني بادم ته ورسېد، د كلي خلكو مېلمستيا ورته وكړه؛ وروسته چي د ملا مشك عالم پيروان نوموړي كلي ته ننوتل، له يرغلگر پوځ سره ونښتل؛ خو په شاتگ ته اړ شول ، يرغلگرو پوځونو دغه لوی كلی ټول وسوځاوه .[100] بېكر د نومبر پر ۳۰ كابل ته راوگرځېد. له هغه وروسته د ملا مشك عالم پيروانو سردارمحمد حسن خان ته له يرغلگرو پوځونو سره د لاس لرلو په تور د مرگ سزا واوروله . سردار شهباز خان په پروان كي له ۲۰ تر ۳۰ نامهم ملكان وهڅول، چي له رابرتس سره كابل ته لاړ شي؛ خو نورو خلكو هغه ((فرنگی)) وباله او ويې گواښه، چي له پروان نه ووځي او كه نه نو ژوند به يې له خطر سره مخ شي[101] سردار عبدالله خان هم دسله والو پوځونو د تېريو له امله لوگر پرېښود او كابل ته يې پناه يوړه .

په عمومي توگه د دسمبر تر ۴ مي پورې د كابل گاونډيو سيمو كي د انگرېزانو د واكمنۍ د پايښت او ټينگښت لپاره د رابرتس هڅې نه يواځي ناكامي شوې؛ بلكي له هغه وروسته يو عمومي پاڅون راپورته شو او پر كابل يې هجوم وكړ . هنسمين د دغه پروگرام ناكامی ته په دوو دليلونو سره نسبت وركوي ((لومړی دا چي په ټول هېواد كي يو افغان هم دا روحيه نه لري، چي موږ دي دلته پاته شو او دويم له دې نه هم جدي تر دی، چي موږ ځانونه د يوه داسي واكمن ساتونكي بولو او هغه مو تر لاس لاندې دی او هېڅ واك او قدرت نه لري .))[102] د هنسمين تشخيص سم دی؛ خو هغه يواځي پر كابل باندې د انگرېزانو د ولكي پر وړاندې د عمومي عكس العمل يو جز و، چي د راتلونكي څپركي موضوع جوړوي .

پينځم څپركی
د دسمبر عمومي پاڅون

سريزه : هغه خت چي د كابل ښار د انگرېزانو تر واكمنی لاندې آرام و او درباري خلكو او ځينو نورو ښارې اوبيوروكراتانو د پرديو واكمنی ته د تسليم سرونه ايښي وو؛ د مقاومت زنگونه د كابل په شاوخوا سيمو كي د ولسي خلكو له خوا وكړنگول شول او د يرغلگرو نظامي قطعي يي د كابل په شاوخوا سيمو او خپله كابل كي تر سختو جگړو وروسته په شا وتمبولي او بلاخره په شيرپور كي محاصره شوې . په دغه څپركي كي هم دا موضوع گاني څېړل كېږي .

---

[98] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[99] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۵۵ مخ .
[100]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .
[101] - هنسمين، ۳ ټوك ، ۱۸۲ ــ ۱۸۳ مخونه .
[102] - هنسمين ، ۹۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

<u>د وسله والو خلکو د مقاومت لپاره هڅونې :</u>

دا به ستونزمنه وي ووايو، چې د پردیو یرغلګرو پر وړاندې د مقاومت ولولې له کومې سیمې او د کوموخلکو په منځ کې راپورته شوې؛ خو په دې نهضت کې درې مرحلې (پړاوونه) لیدل کیږي . لومړۍ مرحله یې د دوښمن د پوځونو، له دویم یرغل څخه پیلیږي، دویمه هغه یې د امیر د استعفا په منلو او دریيمه یې د هغه په تعبید سره پیلیږي . د لومړۍ مرحلې ځانګړنې عمدتاً د بهرنیو پر ضد احساساتو څرګندونه او له هغه وروسته په عمومي پاڅون کې د همدغو احساساتو افاده کول وو . کله چې د انګرېزاو د دویمې لښکر کشۍ اوازه خپره شوه. د کابل پټوشویو استازو د ختیځ افغانستان په قومي سیمو کې خلك هڅول، چې وسله راواخلي او د بهرنیو پوځونو په مقابل کې مقاومت وکړي . حتا ویل کیږي چې امیر یعقوب خان د مهمندو، اپریدیو او شینواریو قومونو ته مکتوبونه ولیږل او ترې ویې غوښتل، چې سره راټول شي . رابرتس د سپتمبر پر ۱۷ مه د پکتیا له غلجیانو څخه واورېدل، چې امیر هغوی ته لارښوونه کړې، چې ټول هغه سرکونه پرې کړي، کوم چې د کرم له علي خېلو نه کابل ته غځېدلي دي . په کندهار کې د انګلیس سیاسي استازي سان جان خبر ورکړ، چې خلکو ته لارښوونه شوې وه، چې د انګرېزانو د پوځونو د پرمخیون خنډ ونه ګرځي؛ خو ځانونه د هغوی پر مواصلاتي کرښو د برید لپاره چمتو کړي .[103] دا هڅونې ښایي له هغه وروسته وي، چې ویل کېدل د کوګناري له وژنې وروسته د غلجیانو مشرانو او نورو ((په کابل کې غونډه وکړه او په هغې کې لوړه وشوه، چې د یرغلګرو پوځونو مقابلې ته به دریږي . د محمد زیو د دو سردارانو په قول، چې نومونه یې معلوم نه دي، پخپله امیر په هغې غونډه کې شتون نه درلود او له موضوع څخه د مستوفي حبیب الله وردګ او سپه سلار داوود شاه په وسیله خبر شو .)) لکه څنګه چې ویل کېدل ((هغه موافقه وکړه، له هغوی سره د انګرېزانو پر وړاندې یو ځای شي؛ خو په کابل کې عمومي نظر داسې و، چې امیر په داسې یو حالت کې تر اغېز لاندې و، چې ممکن پر هر څه توافق وکړي .))[104] په هر حال علي خېلو ته رابرتس ته د پلاوي په استولو سره او ورپسې د لوګر په خوشي کې د امیر په تسلیمېدلو سره له بهرنیو پوځونو سره مقاومت ظاهراً پای ته ورسېد او له هغه وروسته قومي مشرانو، مذهبي عالمانو، نظامي جنرالانو، ځینو دولتي چارواکیو او (یعقوب زیو) ته منسوبو سردارانو یا په وګړنیزه (فردي) او یا په ټولیزه توګه عملي هڅې پیل کړې او ډېر شمېر عامو خلکو یې ملاتړ وکړ .

رابرتس د اکتوبر پر ۱۶ مه څرګنده کړه چې له شك پرته د افغانستان د خلکو یوه برخه د انګرېزانو دوښمنان دي؛ خو هغه په دې ناسم فکر و، چې دا دانګلیس ضد احساسات به ښایي د وخت په تېردلو سره له منځه لاړ شي .[105] سان جان له کندهار نه خبر ورکړ، چې جنوبي غلجیان، یانې هغوی چې د کابل او کلات تر منځ پراته دي، ټول د انګرېزانو مخالف دي .[106] په عین حال کې ((... ګڼ شمېر کسان چې ډېری یې د کابل د پخوانیو نظامي قطعو غړي وو، اوسمهال په غرونو او کلیو کې په کمین کې پټ دي . دا خلك یواځې یوه مشر ته اړتیا لري، چې جنجال راپورته کړي .))[107] دا وضع البته د پردیو پر ضد د هڅونو پایله وه، چې مخکې پیل شوې وې . ویل کېدل چې ((افغان عسکرو، چې مخکې په کابل کې وو، د هېواد په ډېری برخو کې یې د پاڅون تخم شیندلی و .[108] منظمې هڅونې د ملامشك عالم اندړي له خوا کېدای شوای، چې خپل استازي یې د همدې موخې لپاره هر لور ته استولي وو. د زابل په کلات کې د هغه یو مخفي استازی، چې هغه پخپله هم ملا و، خلك یې د یرغلګرو پوځونو پروړاندې راپارول او د ملا مشك عالم په وینا د سوات د اخوندصاحب زوی د خپلې سیمې خلك د انګرېزانو پر وړاندې پاڅون ته رابلل او ملا مشك عالم انګرېز پلوي مشران سرادار ولي محمد خان او د غزني واکمن سخت تقبیح کول .[109] خو د جهاد بیرغ مخکې له دې، چې یرغلګر پوځونه د لوګر خوشي ته ورسیږي، د درو پیاده قطعو او په غزني کې د یوه توپچي غونډ له خوا د لومړي ځل لپاره پورته شو او هغوی د غزني له حاکم څخه وغوښتل، چې مشري یې پر غاړه واخلي .[110] ورپسې ملا مشك عالم او د سیمې نورو

---

[103] - لیتن کرین بروك ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك ، ۵۹۸ مخ .
[104] - سان جان لایل ته، د هند خارجه سکرتر، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۴۲۷ مخ .
[105] - رابرتس لایل ته ، (تیلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۱۶ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۹ مخ .
[106]-سان جان لایل ته ، (تیلګرام)، ۱۸۷۹ د اکتوبر ۲۸ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۱۷۱ مخ .
[107] - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۳ مخ .
[108]- رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۴ مه ، م ض س س هـ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۴ مخ .
[109]- سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۱۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۴۲۱ مخ .
[110] - د غزني حاکم رابرتس ته، ۱۸۹۷ د نومبر لومړۍ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر په تبعید او د یوه پردي او نامسلمان شخص په واسطه د امارت د مقام په نیولو سره ، چې رابرتس نومبېده، قومي مشرانو او اسلامي علمانو د جهاد اعلان خپله دنده وګرځوله او جنرال محمد جان خان وردګ چې مخکې ((د الوسي لښکر د برابرولو په موخه د وردګو قوم ته داخل شوی و، د خلکو په زړونو کې یې د جهاد او غزا مینه ورواچوله او غزني ته ننوت او هلته د ملا دین محمد چې په محمد مشکین مشك عالم اندړ سره مشهور و ، ملا عبداغفور لنګري او نورو سپین ږیرو، مشرانو، عالمانو، د وردګو، اندړو، ترکي، سلیمان خېلو، وزیرو، ځدرانو، خواجه ګانو، تاجیکو او نورو قبیلو سره غونډې وکړې ... له غزني نه یې د جهاد احرامونه وتړل . [113]

هغه چا چې د دغې موضوع په اړوند د افغانستان د مسلمانو خلك احساسات ښه درك کړي وو او د هغه نظر موږ ته رارسېدلی دی، هغه د فراه حاکم سردار میر افضل خان و. نوموړي په یوه مفصل لیك کې خپل د تره زوی سردار شیرعلي خان ته، چې په کندهار کې انګلیس پلوی والي و، لیکلي وو چې ((... د مذهب ساتنه پر هر مسلمان وګړي فرض ده ... او د دین ساتنه په یوه حکومت پورې تړلې ده، خو کله چې حکومت له منځه ځي، په هغه صورت کې له شك پرته به زموږ دین باقي پاتې نه شي، لکه همدا اوس چې د اختر د لمانځه اداکول بند شوي دي .)) [114] (یعقوب زیو) سردارانو، دکابل ښار سوداګرو او د کابل د قزلباشانو مشرانو او نورو درابرټس په نامه په یوه مفصل لیك کې، له هغه وروسته چې د امیر په استعفا ورکولو کې یې شك درلود، څرګنده کړه چې ((حتا که چېرې هغه استعفاورکړې وي، ولې د هغه زوی، چې د ټولو افغان مشرانو له خوا د هغه د ځای ناستي په توګه منل شوی و، له امارت نه محروم شي .)) [115]

د دغه اعتراض یوه مانا دا کېدای شوای، چې د یوه مسلمان امیر په نه شتون سره د یوه مسلمان هېواد خپلواکي له منځه تللې او دا حالت دخلکو لپاره د منلو وړ نه دی . په هر حال د عمومي جهاد تر اعلان پورې د غزني، وردګو ، لوګر، کوهستان، تګاو نجراب د سیمو خلك د یرغلګرو پروړاندې سره یو موټی شوي وو، حتا د نومبر په منځنیو ورځو کې ملامشك عالم دېری خلك د دغې موخې لپاره راټول کړي وو . [116] هغه د نومبر تر وروستیو پورې په وردګو کې و او استازو یې په کوهستان کې د خلکو په هڅولو لاس پورې کړی و، چې له امله یې د کوهستان ، کوهدامن او تګاو خلك چمتو او عملیاتو ته تیارشوي وو[117] . د کوهستان او کوهدامن خلك د میر بچه او سرورخان پرواني په مشرۍ د نومبر پر ۲۹ مه په شیرپور کې پر یرغلګرو پوځونو باندې تېري ته تیار وو او محمد عثمان خان صافي تګاو له خپلو پیروانو سره په ځان پسې کړی و. [118]

په عین حال کې د وردګو خلکو د لوګر خلك جهاد ته راوبلل او ویې هڅول .[119] حتا کله چې د ړوب د سیمې کاکړ د غلجیانو له پاڅون نه خبر شول، له کفارو سره د مقابلې لپاره یې د کندهار له والي سره د ۶۰۰۰ جنګیالیو د لېږلو ژمنه وکړه . [120] البته د کندهار انګلیس پلوي والي هغوی د هڅونې پرځای زړه توري کړل . د نومبر په پای کې د غزني د سیمو ۷۰۰۰ جنګیالیو د احمدخان، امین خان او عبدالقادر تر مشرۍ لاندې د غزني انګلیس پلوی حاکم حاجي محمد سعید له محاصرې وروسته له هغه ښار نه تېښتې ته اړ کړ . [121] په دې ډول هندوستان

---

[111] - د غزني حاکم محمد سعید اغاز رابرتس ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۵۱ مخ .
[112] - سراج التواریخ، ۳۵۳ مخ .
[113]- سراج التواریخ، ۳۵۵ مخ .
[114] - سردار میرافضل شیرعلي خان ته، ۱۸۷۹ د نومبر ۲ مه ، ی ك ۱۸۷۹ د دسمبر ۸ مه ، م ض س س هـ ، ۳ ټوك، ۱۷۹۹ مخ .
[115]- افغان مشران رابرتس ته ، لایل ته درابرتس په راپورکې، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۴۲ مخ .
[116] - ی ك ، ۱۸۷۹د نومبر ۱۵ – ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۵۹۹ مخ .
[117]- رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
[118]- ی ك ، ۱۸۷۹ د نومبر ۲۹ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۰۷ مخ
[119] - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر لومړی ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۱ مخ
[120] - رابرتس لایل ته ، ۱۸۷۹ د سپتمبر ۳ مه ،م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۳۲ مخ
[121]- د غزني حاکم رابرتس ته ، ۱۸۷۹ د نومبر ۳۰ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۶۵۱ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د انګرېزانو دفاعي لشکر کشي :

د نومبر پر ۲۵ مه له میدان څخه د رابرتس تر راګرځېدلو وروسته اوضاع په کابل کې ظاهراً ارامه، خو کرکېچنه شوه . له هر چا اورېدل کېدل، چې له یرغلګرو سره د مقابلې وخت رارسېدلی دی او د شیرپور مستحکمه چهاوني به د شپې له خوا د افغان جنګیالیو تر ګوریلایي بریدونو لاندې راشي . د کابل ښار صرافانو چې ډېری یې اهل هنود وو،ویل چې د تګاو او کوهستان خلك چې په سرای خواجه کې راټول شوي وو، ښایي هره شېبه د شیرپور په مقابل کې راڅرګند شي . جنرال داوودشاه چې په دې وخت کې د انګرېزانو په خدمت کې و، رابرتس یې وېراوه، چې عمومي پاڅون نژدې او دا پاڅون د هغه څه پر خلاف چې ویل کېدل افغانستان له مشرانو څخه محروم شوی، د یو شمېر مشرانو له خوا رهبري کېده . [122]

رابرتس د دفاعي ترتیباتو نیول حتمي وبلل. هغه ته څرګنده وه، چې ځلوېښت کاله وړاندې د برتانیې یو قوي پوځ په همدغه غرني هېواد کې له منځه تللی و. په دې اساس یې هڅه وکړه چې د ځلوېښت کاله پخوا د یرغلګرو پوځونو قوماندان جنرال الفستن پر خلاف ځان په دې بحراني ورځو کې اغېزناك ثابت کړي . رابرتس لومړی د یوه ستر حکمران په توګه په شیر پور کې دربار تشکیل کړ او له هغه مخکې یې وړاندېز کړی و، چې خلك خپلواك دي، چې خپل غوښتنلیکونه هغه ته وړاندې کړي ، خو داسې یې هېڅ هم ونه کړل . [123]

رابرتس چې څنګه د دسمبر پر ۴ مه خبر تر لاسه کړ، چې کوهستانیانو د هجوم اراده کړې ده او ملا مشك عالم له خپلو جنګیالیو سره له بیني بادام څخه ارغندی ته راغلی دی د دفاعي عملیاتو د نیولو په اړه یې تصمیم ونیو او له خپلو همکارانو سره یې په یوه علمي شورا کې دې پایلې ته ورسېد، چې د افغانستان جنګیالي مخکې له دې، چې کابل او شیرپور له خطر سره مخ کړي ، باید د توپخانې اوسوارو په اغېزمنو او چټکو عملیاتو سره مغلوب شي . په دې اساس د میکفیرسن تر قوماندانی لاندې یوه نظامي قطعه د ناناچي (د باغ بالا د غاړې) د کوتل له لارې د چهاردهي د وادي په لور او بله قطعه یې د جنرال بېکر تر قوماندانی لاندې د سنګ نوشتې د تنګي او د لوګر د چهل دختران له لارې د میدان په لوري ولېږله .چې افغانان په ارغندی کې له اړخه او د شا له لوري تر برید لاندې ونیسي، په عین حال کې یوې قطعې ته، چې په جګدلك کې وه، لارښوونه وشوه، چې په بېړه کابل ته راشي .

خو میکفیرسن ته هماغه وخت، چې له افشارو یې حرکت پیل کړ، لارښوونه وشوه، چې خپله موخه (تګ لاره) بدله کړي او د سره کوتل (خیرخانې د کوتل) له لارې پر کارزمیر او کوهستان هجوم وروړي او د هغه ځای جنګیالي مخکې له دې چې د میدان له جنګیالیو سره یو ځای شي ، تیت و پرك کړي . میکفیرسن هغه کوهستانیان چې په کارزمیر کې راټول شوي وو، د لنډ وخت لپاره تیت و پرك کړل، خو له هغه وروسته متصل په بېلابېلو محاذونو کې مجاهدینو په ځانګړې توګه په ارغندی کې کلك مقاومت پیل کړ، چې د رابرتس ټول جنګي پلانونه یې له ماتې او ناکامی سره مخ کړل .

دا ممکنه نه ده، هغه وړې او لویې جګړې چې د دسمبر له ۱۱ – ۱۵ پورې په کابل او شاوخوا نژدې سیمو کې د افغانانو او انګرېزانو ترمنځ پېښې شوې، په دقیقه او مفصله توګه بیان کړو ، خو د دغو جګړو عمومي شرحه حتمي ده . د همدې جنګونو له امله وه، چې وروسته د افغانستان په اړه د برتانیې په تګلاره کې بدلون راغی، چې وروسته به بحث پرې وشي . د دغو جګړو د دقیق بیان د ناممکنوالي عمده لامل د افغاني سرچینو محدود والی او برعکس له حده زیات د انګرېزي سرچینو مفصل والی بلل کېدای شي . د دغو پېښو شرحه له سراج

[122]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۱ مخ .
[123] - هنا ، ۳ ټوك ، ۱۶۲ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پر کابل د تېرې پلان:

د ۱۸۷۹ کال د دسمبر په دويمه اونۍ کې، کابل د جنوب، لوېديځ او شمال له لوري د افغان جنګياليو تر بريدونو لاندې راغلی، چې پردي يرغلګرو وباسي او يا يې د مقابلې په صورت کې له منځه يوسي. د لوګر، زرمت، منګل او ځدرانو خلك د جنوب له لوري د لوګر له خوا، د کوهدامن، کوهستان، تګاو او نجراب خلك د شمال له لوري او دميدان وردګو او غزني خلك د لويديځ له لوري پر يو وخت په کابل ور وخوځېدل[124] په لنډه توګه د ميدان جنګيالي د جنرال محمدجان خان وردګ په قوماندانی د ارغندی د چوك له لارې قاضي کلا (قلعه قاضي) ته ننوتل، وروسته له هغه چې يرغلګرو پوځونو ته يې ماتې ورکړه، ځانونه يې په چټکۍ سره دهمزنګ او کابل ته ورسول. د شمالي قواوو د ميربچه خان بابه قشقار او محمد سرور خان پرواني په مشرۍ د کاريزمېر او اسمايي غره له لارې او جنوبي قوواوې د غلام حيدرخان چرخي تر مشرۍ لاندې د هندکي، ويسل آباد، د همزنګ او د بني حصار د يوې برخې له لارې کابل ته راننوتلې.

د قاضي کلا جګړه:

هغه پېښې چې د دغه عمومي هجوم په پايله کې د افغان جنګياليو او بهرنيو يرغلګرو تر منځ پېښې شوې ډېرې زياتې دي. د انګليس نظامي ليکوال هنا، هغه پېښې چې د سمبر پر ۱۱ مه په قاضي کلا کې رامنځ ته شوې، راسي بيانوي:

((ډېره موده لا نه وه تېره شوې، چې ټول افغان پوځونه چې صف جلوې يې نژدې دوو ميلوته رسېدله او په داسې حال کې، چې سره سپين او آبي بيرغونه يې په لاسونو کې وو او هغوی يې سواره، په ستايلي ډول رهبري کول، يوځل بيا يې د يوه قوس په بڼه په پرمختګ پيل وکړ او موخه يې ظاهرا دا وه چې د برتانيي پوځونه احاطه کړي او له شيرپور نه وباسي. مسي (massy) په دې هيله چې د توپونو اور او غرزهار افغان جنګيالي ووېروي وي، خپل ټانکونه يې نور هم قاضي کلا ته نژدې کړل او هغوی يې جګړې (عمل) ته راوبلل، لومړۍ د دو نيمو زرو او وروسته د دوو زرو ګزو په واټن سره؛ خو دا کار اغېزناك تمام نه شو په هغو ځايونو کې به چې دټانګ ګولۍ لګېدلي، افغانان به د يوې شېبې لپاره تيتېدل؛ خو احاطه کوونکې خوځښت په ښه توګه پر مخ تللو. مسي د دې لپاره له هغه خطر څخه چې هره شېبه يې دوی ګواښل، نجات ومومي؛ ځان يې اړ وباله، چې په بېړه په شاتګ وکړي او د کابل سيند له يوه مرستيال سره، چې د افغانانو له لومړۍ ليکې څخه ۱۷۰۰ ګزه لرې و، د ځلورم ځل لپاره ځای پر ځای شي، په دې وخت کې د افغانانو د ټوپکونو ګولۍ د هغوی د ټانکونو شا و خوا لګېدلې. ګو (Gougu) چې له خپل لانسرز (Lancers) پوځ سره د دښمن کېڼ اړخ ته د خوځون په حال کې و، په همدې موقع کې يې پر سورو جلويانو هجوم ور وړ؛ سره له دې چې له هغوی نه يې يو شمېر ووژل او يو بېرغ يې لاس ته راوړ؛ په دې ونه توانېدل چې د عمده لښکر پر مخيون ودروي. ټانکونه څو څو ځله شاته و تمبول شول او په لنډ واټن کې به يې پر دښمن (افغانانو) ګوزارونه کول، هغوی چې په لوړو اوازونو سره الله، او بسم الله ويل، په وېروونکيو نارو سره پر مخ تلل او په هره ناره سره به وړاندې تلل.

مسي د وروستۍ مايوسۍ چاره په دې کې وليده چې د نهم لانسرز ۳۰ سواره پياده کړي او د ټانګونو په شاتګ مصئون وساتي، خو څنګه چې له هغوی سره د کارابين ټوپکونه وو پر شاوخوا ګڼو ډلو يې اغېزه ونه کړه او

[124]- د افغان دويم جنګ رسمي شرحه، ۲۴۹ مخز رابرتس، ۴۲۹ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د هغوی په مخکې افغان پوځ قرار درلود چې د جنګي کتارونو په شکل وړاندې تللو، بېرغونه يې خوځول او د بريالیتوب ناري وهلې. په داسې حال کې داسې انګېرل کېدل، چې د بې خبری په حال کې به په ارغندۍ کې له منځه لاړ شي. د دغه لښکر په څنګ کې ټانکونه او سوري او کچرې توپخانې د تېښتې په حال کې وې. او هغوی سره له دې چې په خپل حال نه وو، پاتې، له دې نه عاجز شوي وو، چې د هغو زرګونو کسانو مخه ونیسي، چې د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې وو، دا هغه هدف و، چې باید پرېښي يې نه وای؛ ځکه چې تر شا يې شيرپور واقع و او هلته د غلو دانو، علوفه اوسون توکيو زياتې ذخېرې پرتې وې.

رابرتس په ډېره چټکۍ سره هيوګو (hagh gough) ته چې هغه يې د چهاوني د آمر په توګه پرېښې و، يو ليکنې امر ولېږه او هغه ته يې لارښوونه وکړه، چې له ياد شوي کوتل څخه ساتنه وکړي. په عين حال کې يې مسي ته يو ګړنی امر وکړ او له هغه يې وغوښتل، چې پر دوښمن بريد وکړي. که چېرې د هغوی پرمختګ درولای نه شي، لږ لږ خو يې وځنډوي.... عموما داسې انګېرل کېدله چې، (شيرپور) له لاسه وتل، د رابرتس د ټولو پوځونو د نابودۍ په مانا دي. چې نه به ورته د راټولېدو کوم ځای او نه به هم ورته خوراکي توکي پاته شي... د نهم لانسرز يوه قطعه په داسې حال کې چې کلې ليند(Cleland) هغه په ځانګړي ډول رهبري کوله او د بنګال ځوارلسمو لانسرونو هغه حمايه کوله مستقيما د جنګياليو په لور وروخوځېدله چې هغوی يې تر اور لاندې نېولې وو، او دګو په رهبری قطعه د دې په لټه شوه چې د دښمن يو وزر په يوه هجوم سره مغشوش کړی. د وېرونکيو ټوپکونو تر بريد لاندې راغلل او ډېری سرتېري په چټکۍ سره د ليدونکيو له سترګو په دواړو او غبار کې ورك شول. وروسته له دغو ځپو(موجونو) څخه آسونه راځرګند شول، چې په ټوپونو ټوپونو ببرته راغلل، پر ځېنو ځوك سواره هم نه وو او پر نورو هم خلك داسې سواره وو، چې ځانونه يې د اس له زين سره سم کړي وو.... دغه بريد عمومي وضع هېڅ د ښه والي لورته يونه وړله.))

((رابرتس په داسې حال کې چې دتوپچيانو بد حالت يې وليد او اميد يې د هغه اميد پر بنسټ چې بايد ټانکونه نجات ومومي؛ کفتان سيستوارت – ميکنزي چې د نهمو لانسرونو قومانده يې پر غاړه وه، د دويم مارش امر وکړ امريې ومنل شو؛ خو هغو عسکرو چې جرئت يې له لاسه ورکړی و او پر اسونو ستړي سواره وو او دهغه ځو تنه منصب لرونکي پاتې وو، چې رهبري يې کوله دا ورته په ډاګه شوه چې پر افغانانو يې هېڅ اغېزونه شوای شيندلای.[125]

او د سمايت ونډهم (smith wind ham) مرسته د دې لپاره چې ټانکونه له خندق نه تېر کړي، په دې منجر شوه چې په هغه کې ولوېږي.... بل کار پاتې نه شو، پرته له دې چې دغه ټانکونه، په کوم ځای کې چې لويدلي وو، مبخ کړي او هغو په خپله ځان ته د امکان په صورت کې نجات ورکړي. له دې وروسته يوه وېرونکې صحنه واقع شوه ځېنې سواره باغونوته ننوتل او ځېنو د رابرتس لاره غوره کړه او ورسره ځو تنو منصب لرونکيو د جنوبي ديوال

---

[125]- هنسمين دا پېښه داسې بيانوي: ((کله چې دوړې له منځه لاړې. وليدل شول، چې سواره ټولې پر دښمن هېڅ اغېز نه دی شيندلی او هغوی لا هم په مېړانه سره د کشتلت زار په لور په داسې حال کې چې توري او چاړې يې اړولې را اړولې او خپل توغونه يې په ډېر غرور سره له ځان سره وړل، خپل پرمختګ ته ادامه ورکوله، سواو خلکو يې له يوه کتار نه بل ته ټوپونه وهل، حرکتونه يې رهبري کول او هغوی يې منظمول.)) هنسمين، ۱۹۳ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د همزنګ ته انګريزي پوځونو تېښته:

((د غه عمليات په دې اواره برخه کې سره له دې چې پر ماتې پيل شوي وو، تر هغه ځايه چې فاتحانو ته اړوند وو، يوازې يوه ضمني پېښه بلل کېده، يوازې له هغوی څخه په هغه کې (شهم*) نيولې وو. او عمومي لښکر د ناناجي د کوتل په لور د پرمختګ په حال کې و. څنګه چې د هغه ۱۰۰۰ ګزي واټن ته ورسېد، پرمختګ يې ناڅاپه ودرېد او تر لږ ځنډ وروسته کيڼ اړخ ته راوګرځېد او له ټول لښکر سره د دهمزنګ د تنګي په لور وخوځېد. محمد جان د کوم دليل له مخې چې مشوشو ليدونکو ته څرګند نه شو، له لومړي پلان (شيرپور باندې له هجوم) څخه راوګرځېد او تصميم يې ونيو چې د کابل د ښېردروازې لوړې ونيسي. انګريزانو د څو شېبو لپاره په آرامۍ سره ساه وايستله؛ خو رابرتس پوهېده، چې شيرپورته مهلت ورکړل شوی دی، نجات يې نه دی موندلی؛ ځکه چې د ځواکونو د وېشلو په حالت کې يې د ښار له لارې پر شيرپور بريد بايد د يو مستقيمې او تونديې حملې په پرتله له خطرو کم ونه ګڼل شي؛ هغه د دې موضوع پر پوهېدو، تصميم لاره، چې په بهر کې د هغوی د مېړانې، مهارتونو او احساساتو په ساتلو سره وکولای شي، له ښار څخه د هغوی له داخلېدو مخنيوی وکړي.([126])

ماتي خوړلي رابرتس، چې خپل پلانونه ناکام وليدل، لومړی پر خپلو هغو افغان متحدينو چې په دهمزنګ کې ورسره وو، او د سدار ولي محمد خان په مشرۍ (د کوګناري زو) ته منسوب له يوې ډلې سردارانو څخه جوړ وو، غوسه وکړه. هغوی له داوود شاه سره ((د خپل هېواد له دښمنانو سره مرسته کړې وه او اوس يې ځانونه د خاينينو د محکوميت په خطر کې ليدل.)) [127]رابرتس ((دغه بدبختان د ناسمو اطلاعاتو په ورکولو سره سخت وځپل.)) [128]هغوی د ځآن د سپيناوي لپاره همدومره وويل، چې دوی ته ناسم اطلاعات رسېدلي وو، سره له هغه هم رابرتس قانع نه شو او ((هغوی يې تر بل هر وخت نه زيات نګران او متاثر پرېښوول؛ ځکه داسې ښکارېده چې که هر لوری په دغه جګړه کې بريالی شو، هغوی به د خپل خيانت سزا ووينې.)) ([129]) خو رابرتس په هغه فرصت کې له سختې ستونزې سره مه و، چې هغه د افغان جنګياليوپه شا تمبول وو او هغوی انګريزان په خپله د ښار د ننه ګواښول او دغه کار له دې امله اړين وبلل شو، چې د جنرال مسي د قطعي تښتېدونکيو، چې ځانونه يې شيرپورته رسولي وو د افغانانو د قوت او]تکتيا وپرووونکي خبرونه يې ورکړي وو، په دې اندازه چې ((چهاوني پوځ په يوه داسې خطرناك حالت کې قرار لري، چې که هيو بې تجربې سړی وای هغو تيت پرك کېدل.)) [130] په دې اساس د های لندرز (High Landers) په نامه قطعې په شمول ځينې قطعې دځان د تقويې لپاره د همزنګ ته احضار کړې. په عين حال کې يې هغې قطعې ته چې دلته بند په سه باباي کې د کولونل جينکنز په قوماندانۍ مستقره شوې وه، لارښوونه وکړه، په چټکۍ سره د هغه مرستې ته ورودانګي.

د د همونګ د وخت پر سر د مرستندويه پوځونو وتل په ځانګړې توګه د براون لو (Brown low) په قومانداني د قطعې وتل، د دې لامل شو چې افغان عمده لښکر د جنرال محمد جان خان وردګ په مشرۍ وروسته له

---

[126]- هنا، ج ۳، ۱۷۶ ــ ۱۸۲ مخونه.
[127]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[128]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[129]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۲ مخ.
[130]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د شاه د تخت د نیولو لپاره راخ و ډب

د شاه تخت تر دې مهاله د انګریزانو د یوې قطعې د قوماندان رابرتس په لاس کې و او هغه له دغه لوړ تخت څخه د خپل لښکر او افغانانو حرکتونه، چې په قاضي کلا او چهاردهي حوزه کې واقع شوي وو؛ د برېښنايي هنداري په واسطه خپلو مراجعو ته مخابره کوله.[131] د افغانانو د پرمختګ د شپې په راتګ سره د بالاحصار په لور ودرېد او بل اړخ ته، وحشت ځپليو انګريزانو، د رابرتس په ګډون په شيرپور کې پناه واخيستله. په دې ترتيب د دسمبر يوولسمه د انګريزانو په ماتې او د افغانانو په چټك پرمختګ او بې شانه برياليتوبه سره پای ته ورسېدله. برغلګرو پوځونو ۷۱ تنه مړي او ۵۲ تنه ټپيان پر ځای پرېښوول او د افغانانو تلفات حتما ښايي ډېر وي، ځکه چې ډېری يې بې وسلې، نامنظم او شمېر يې ډېر و.

د دسمبر ۱۲ مه د شادتخت د جګړې ورځ وه. د دغې ورځې په پای کې به وورسته له هغه چې انګريزانو ته زياته مرستندويه قوه ورسېدله او توپونو يې له حاکمه نقطه څخه پر افغان سنګرونو د شيردروازې لاندنی برخې په پر له پسې توګه تر بريد لاندې ونيولې . افغان جنګياليو پر شا وتمبېدل خو د په شاتګ دوام يې ستونزمن، بلکې ناممکن و، او ډېره ژر له لوګر او کوهستان څخه ملاتړي پوځونه ورسره يو ځای شول او له سنګ نوشتې نه تر بينې حصار پورې يې موقع ګانې ونيولې، په داسې حال کې چې د محمدجانخان ملګري (معيتي) جنګيالي د شيردروازې د جنوبي لوړو په اوږدو کې، چې چهاردهي له کابل څخه بېلوي، سنګرونه نيولي وو،[132] په مقابل اړخ کې يوه مرستندويه قوې قطعه چې جنرال بيکر يې قومانداني پر غاړه درلودله او د تېرې ورځې په ماښام له ميدان نه شيرپور ته رارسېدلې وه، بالاحصار ته ننوتله، څو نورې قطعې د ګايدز (Guides) په نامه او د ګورګه يانو قطعې يې تقويه کړې. د سپتمبر پر ۱۳ مه له هر لورې د شاه د تخت د نيولو هڅې پيل شوې.

د ټوپکونو متنوعو ډزو، د توپونو غړزهار او د الله اکبر تورو نارو فضا کې انګازې خورې کړې وې، او غرونو کې هلکانو تراني ويلې. په داسې حال کې چې د برغلګرو پوځونو هر قدم د هغې لوړې سطحې په لور شاته اخيسته او د افغان جنګياليو له زړور او بې شانه مقاومت سره مخ وو، هغوی بالاخره د همغې ورځې په نيمايي کې هغې سطحې ته ورسېدل. خو د انګليس د عسکرو د ا پر مخيون يوازې سيمه ييز اهميت درلود او ګڼ شمېر مجاهدين له هر لورې ډلې ډلې په ډېره مېړانه سره د شيرپور او ښار تر منځ په هوارو سيمو کې راڅرګند شول، يو له بل سره يې د سياه سنګ د غونډيو لورته پرمختګ پيل کړ او هم يې د شمال ختيځ له لورې شيرپور له ګواښ سره مخ کړ، د انګليس سوارو او توپچې قواوو د بالاحصار له محاذ او د شا له تخت نه هغوی چې غالبا د بينې حصار له لورې د سياه سنګ خواته د پرمختګ په حال کې وو، تر بريدونو لاندې ونيول. هنا ليکي ((په دې مقابله کې قومي خلکو بې شانه مېړانه، عزم او زړورتيا وښووله، سره له دې چې درانه تلفات ور واوښتل.)) د هغوی يو شمېر لا هم په هر تنګي او ژوره کې ځانونه ټينګ کړي دي او څنګه چې دلته ډېر له تعقيب څخه په امن کې پاته شول. پر لنډ مهاله فاتحانو يې ژوندی او تونديې ګولۍ وورولې .))[133]

د اسمايي غره اخ و ډب:

رابرتس په دې فکر و، چې د نن ورځې (د سپتمبر ۱۳) عملياتو د افغان قومونو يووالی له منځه يوړ او ګڼ کسان بېرته خپلو کورونو ته وګرځېدل، د های لينډرز (Highlanders) غبنتلي قطعې يې شيرپور ته

---

[131]- هنا ، ج ۳ ، ۱۸۶ مخ.
[132]- هنا ، ج ۳ ، ۲۰۲ مخ.
[133]- هنا ، ټوك ۳ ،۲۰۶ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

په سهار يې (د دسمبر ۱۴) له بېلابېلو قطعو څخه يوې سورې اشغالي قوې د جنرال بېکر تر قوامادانی لاندې د هغوی پر وړاندې په د همزنګ کې پر سختو عملياتو پيل وکړ. په لومړي سر کې غلبه د هغوی په نصيب شوه؛ خو د ورځې يوې بجې ته نژدې له هندکي او چهاردهي څخه د ډېر زياتو مجاهدينو په راتګ او له کوه بچه مخروطي څخه د کوهستانيانو خوځښت انګريزي پوځونه په شا و تمبول؛ خو محمدعثمان تګاوي په همدغه ورځ ووژل شو. مجاهدينو له شمال، لوېديځ او جنوب له لارې برياوې لاس ته راوړې او انګليسي پوځونو له څرګند تفوق، توپخانې، وسلو، نظامي توکيو او دسپلين سره سره لکه د سل اوبو پر وړاندې د خسو او خاشاکو غوندې تېښته وکړه او د رابرتس په خپله وينا د دې لپاره چې ((لويه چهاوني وساتل شي او له بې ځايه وژنو څخه مخنيوی شوی وي.)) ټولو قطعو ته لارښوونه وکړ، چې د شيرپور چهاونۍ ته پناه يوسي.[134]

د هغه استدلال داسې و، ((د سپتمبر د ۱۴ مې تر غرمې پورې زه هېڅ په دې فکر نه وم، چې هغوی دې وکولای شي، دومره ډېر خلك راټول کړای شي. او دليل راسره نه و، چې د هغوی لپاره ممکنه وای، د بادسپلينه پوځونو مقابلې ته درېدلي وای؛ خو هغوی له داسې لارې چې مخروطي ډوله غوندۍ يې بېرته ونيوله. د خپل قوي عزم او ارادې اندازه يې وښودله او زما باور يې د خپل واړه پوځ له قابليت سره، زموږ د ډېر پوځ د شمېر په برابر ولړزاوه...)[135] د همغې ورځې په دوو بجو يې د تيلګرام په واسطه ليتن ته خبر ورکړ((موږ ټوله ورځ له سهار نه جنګ پيل کړی: په پيل کې مو ستر برياليتوبونه لاس ته راوړل خو دوښمن په داسې شمېر سره پر مخ راتلو، چې ما تصميم ونيو، خپل پوځ د شيرپور په چهاونۍ کې راټول کړم او د ښار او بالاحصار لوړې له لاسه ورکړم او زما لپاره ممکنه نه ده، داسې يو پراخه دريځ په لاس کې ولرم، په داسې حال کې چې دوښمن دومره زيات دی، ښاغلی جلالتماب تاسې پر هغه څه چې زما لپاره ممکن دي ډاډه کېدای شئ ، خو زه تاسې ته وړاندوينه کوم، چې زما لپاره به ممکنه نه وي، هغه څه چې بايد ويې ښيم، ترسه يې کړای شم؛ مګر په دې چې نور پوځونه مې ملاوتړي او ژرترژره راولېږل شي. ما مخکې د اربوټ ناټ قطعې ته لارښوونه کړې وه، چې ژر تر ژره له جلال آباد نه د کابل په لور راوخوځېږي[136] د همغې ورځې په ماښام يې د يوه تيلګرام په واسطه له وايسرای نه مرسته وغوښتله او په هغه کې يې څرګنده کړه ((زما په فکر ټولې هغه مرستې چې تاسې يې رالېږلی شئ، زه ورته اړتيا لرم. جګړې د ورځې له لسو بجو نه تر ماښامه دوام وکړ، د دښمن شمېر زيات و او ښايي د ۳۰۰۰۰ کسانو په شاو خوا کې به و او ډېر مصمم وو.))[137]

شپږم څپرکی

په کابل کې افغان جنګيالي او په شيرپور کې محاصره شوي انګريزان

سريزه:

په دې څپرکي کې په شيرپور کې د يرغلګرو پوځونو په محاصرو کېدو او په ښار کې د مجاهدينو د کړنو هپ اړه بحث کېږي، د عمومي پاڅون مشران معرفي کېږي، په جګړه کې د ښځو ونډه، د عمومي پاڅون لاملونه، له شيرپور څخه د يرغلګرو پوځونو وتل او پر کابل باندې د هغوی مجدد مسلط والی او د افغان جنګياليو په شاتګ تر څېړنې لاندې نيول کېږي.

[134]- هنا ، ټوك ۳ ،۲۱۴ مخ.
[135]- له هنا نه نقل قول، ۳ ټوك، ۲۱۳ مخ.
[136]-د ليتن په تيلګرام کرين بروك ته د رابرتس نقل قول، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۸ مه، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۵۷ مخ.
[137]- هنا ، ټوك ۳ ،۲۳۰ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

د د سمبر د عمومي پاڅون لاملونه:

په تاريخ کې يوه مهمه موضوع په تېر مهال کې د انسانانو د تولیزو کړنو د لاملونو موندل دي، په ځانګړې توګه د هغو انګېزو درك كول، چې انسان د هغو له امله د ژوند با ارزښته نعمت، ياني خپل خوږ په قصدي توګه له ګواښ سره مخ کوي او له خپلو عزيزو ارزښتونو څخه د دفاع په پار، ځاربېدني (قرباني) ته حاضرېږي. لکه څنګه چې په مخکيني څپرکي کې وليدل شول، د ۳۰۰۰۰ په شاو اخوا کې افغان جنګيالي، چې لکونه نور انسانان يې تر شا ولاړ و، د کابل د شاوخوا سيمو او کليو څخه، يا له چاړو سره، يا له چاقو، توپك او يا هم خالي لاس او يا له رنګه بيرغونو سره، خو په هر حال له عزم او جزم سره ه کابل په لور وخوځېدل، تر څو هغه انسانان، چې د هغوی په فکر ناموس ته (په عمومي مفهوم) لاس اچولی و، او په مساوي اندازه د هغوی د ورکولو تصميم ورسره و، له خپل هېواده وباسي او د مقابلې او مقاومت په صورت کې د ژوندانه له نعمت نه محروم کړي؛ ولې؟

د دې پوښتې ځواب په لنډه توګه په هغه ليك کې نغښتی، چې د يو شمېر افغان مشرانو (ملايانو، نظامي منصب لرونكيو او خانانو) له خوا رابرتس ته لېږل شوی و. په هغه کې راغلي وو، چې د کوګناري له وژنې وروسته ((امير له خپل زوی او مشرانو سره په خوشي کې برتانوي کمپ ته لاړ، څو دوستي پياوړې شي او اختلاف او دوښمني له منځه لاړه شي. هغه ټول پوځ، په هر ځای کې چې و، او ټولې سيمه بيزې قواوې، په هر ځای کې چې راټولې شوې وې رخصت کړي. کله چې د برتانيې پوځونه راننوتل، امير بندي شو، مالونه يې غصب شول او کورنی ته يې سپکاوی وشو.))

((سربېره پر دې برتانويانو پر دې پيل وکړ، چې ګنهکار او بې ګناه کسان ټول يو شان ووژني او هره ورځ شل يا دېرش کسه غرغره کړي، هغوی په دې کيسه کې نه وو، چې وينې دې توی کړي، ملکيتونه چور کړي او کورونه وران کړي. په دې اساس خلك ووېرېدل او پاڅون يې وکړ او تصميم يې ونيو، چې له انګريزانو سره وجنګېږي.))

((جګړه د دواړه لوريو له وينې توېيدنې پرته بله ګټه نه لري. په دې موضوع کې مسلمانان دومره کلك هوډ لري، چې دې ته حاضر دي، خپل ځانونه ځار کړي.))138

له دغه ليك نه جوتېږي، چې اميرمحمد يعقوب خان د افغانستان د مسلمانو خلکو د امير په توګه له يرغلګرو پوځونو سره په تړاو د پېښو او تاريخ عمده محرك و. لکه څرنګه چې له مخکينيو پاڼو څخه سړی پوهېږي، يعقوب خان د ګندمك تر تړون پورې د افغانانو په نزد، د هغه د شهزاده ګۍ پر مهال د مېړانې د سابقې له امله د يوه قانوني امير په توګه درونډ ګڼل کېده.

هغه هم په دومره کچه چې ((د زمري زوی)) به يې هم ورته ويل؛ خو د خپلو مشاورينو د مصلحت پر خلاف د معاهدې د تړون او د لوګر په خوشي کې د انګرېزانو کمپ ته په ورتګ سره خلك ورنه زړه توري شول او حتا مخ يې ورنه واړاوه، لکه څنګه يې چې رابرس د غه مطلب پخپله په دې ټکو کې څرګند کړی : ((تر هغه وخته چې زه په يوه ځای او بل ځای کې جنګېدلم، هغوی زه ښه ليدلم، څنګه چې زه امير شوم او د هغوی خير مې له تاسې سره په پام کې ونيو، زما پر ضد شول .)) 139 دا ضديت تر دومره کچې پورې و، چې حتا هغه ته يې لکه په تېر څپرکي کې وويل شول ((کافر)) ويل . عامه ذهنيت داسې و، چې اميريعقوب خان له انګرېزي عسکرو سره په يوځای کېدلو سره، چې د افغانستان ځينې برخې يې نيولې وې او د دغه هېواد مسلمان وګړي يې په بېلا بېلو نومونو او حتا د امير پر وړاندې د بغاوت په نامه وژل، نوريې د امارت واك او وړتيا له لاسه ورکړې وه؛ خو دهغه په استعفا او تبعيد سره د خلکو ذهنيت د هغه په اړه په اساسي توګه بدلون وموند او د امير عبدالرحمن خان تر واك ناستې پورې يې د هغه پر امارت ټينګار کاوه او قرباني يې ورکړې .

138- لايل ته د رابرتس په راپور کې د افغان مشرانو ليك، ۱۸۷۹ د دسمبر ۳۰ مه، م ض.س س هه. ۲۴ ټوك، ۶۲۴ مخ.
139- له رابرتس نه نقل قول، ۴۱۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دغه سلوك د بدلون لپاره دوي دليله شته . خلكو ته په ډاګه شوه، چې امير يعقوب خان د بهرنيو يرغلګرو له غوسې سره مخ شو او د هغوی په خپله وينا د ده مرستې ته راغلي وو او په پايله كې يې له خپل پلرنی ټاټوبي وشاړه د افغانانو انساني عواطف سره له دې، چې د جګړې پر مهال لكه د نورو خلكو غوندي؛ بلكې له هغوی نه ډېر بې رحمه او سخت زړي وو؛ د امير د دغه مظلوميت پر وړاندې په جوش راغلل او دغو احساساتو د هغوی په كړنو كې انعكاس وموند؛ خو له دې مهم د افغانستان د خلكو د مسلمانو خلكو په توګه د امير دريځ، ياني د هغه سياسي شخصيت و . په افغانستان كې هم د هر اسلامي هېواد غوندې اميرالمومنين، چې د مومنانو د واكمن لقب دی، د ((خدای د سيوري)) او د ((روسول نايب)) بلل كېده.[140]

او د هغه شتون د لوړو سياسي چارو د تنظيم لپاره، د يني فرايضو اداكولو او له اسلامي ټولنې او حقوقو څخه دفاع ؛ د ټولو هغو وسايلو او لوازمو چې په لرلو سره، چې د اسلامي شريعت د خورولو (تنفيذ) لپاره اړين بلل كېدل او په نه شتون او يا په كوم بل بهرني او نامسلمان شخص باندې د هغه تعويض ته حضار نه وو؛ خو دا چې د هغه منلو ته اړ شي . هنسمين ليكي : ((هر ډول مستبد چې په افغانستان كې واكمني كړي، رعيت يې هر وخت دا غوره ګڼلې، چې د هغه تر واكمنۍ لاندې مصيبتونه وګاللي او بهرنی لاس وهني ته تسليم نشي .)) [141]

نو دا عجيبه نه وه، چې افغانان د ا مير استعفا اجباري بلله او په دې اند وو چې ((پاچاه له دراني خاندان څخه اړيكې شلولې .)) [142] هغوی داسې استدلال كاوه، چې كه د امير استعفا د هغه په خپله خوښه وای، بايد د هغه ځای ناستی ټاكل شوی وای او د تخت پر ګدی ناست وای . په دې اساس هغوی د انګرېزي لاسپوڅو (عمالو) پر دغو ژمنو باور نه كاوه، چې د كابل او د كابل او پېښور تر منځ پرتو سيمو نظامي اشغال د لنډ وخت لپاره دی.[143] په بل عبارت افغانانو د امير تر تبعيده پورې هم خپل هېواد نيول شوی او بې اميره باله، خو د هغه په تبعيد سره اغېزمن شول، لكه څنګه چې هنسمين ليكي ((د دغه تبعيد خبر ډېر ژر په كابل كې خپور شو او مسلمان خلك ډېر زيات ناارام او اغېزمن دي .)) [144] د دغې اغېزې شدت دومره زيات و، چې په پايله كې يې د دسمبر عمومي پاڅون د وردګو، تاجيكو، اندړو او نورو قومونو د مشرانو په قول، د ملامشك عالم، محمدجان خان، غلام حيدرخان چرخي او سردار محمد طاهرخان په ګډون، چې ټولو ځانونه د ((مسلمانانو سرلاري او مشران)) بلل،ترسره او امير مستقيماً تبعيد او د اسلامي عقيدې جوش په خلكو كې راپيدا او د انګرېزانو د بدنيتی پر وړاندې راپورته شي .

هغوی د ۱۸۷۹ په جنوری كې رابرتس ته وليكل : ((كله چې ستاسې د بدنيتی خبر خپور شو، امير ته د وفادارۍ او اسلامي عقيدې احساس پر موږ غلبه وكړه او ستاسې پر وړاندې مو پاڅون وكړ . اوس ښايي برتانيې ته د اسلام زور څرګند شوی وي .)) [145] شاه غاسي محمد يوسف خان دا ټولې ستونزې او جنجالونه يوه ((د كفر او اسلام)) موضوع بللې ده . پخپله رابرتس هم په دې اند دی چې ((دا خوځښت (نهضت) د يوه مذهبي احساس پر اساس ولاړ دی .)) [146]

رابرتس په يوه مفصل يادښت كې چې د عمومي پاڅون په اړه يې برابر كړی، د امارت د موضوع په برخه كې يو شمېر نورو موضوع ګانو ته هم اشاره كړې او د هغه له دې ليكنو جوتېږي، چې د يرغلګرو پورځونو له خوا د افغانستان اسلامي هېواد داشغال او په افغانستان كې د همدې قواوو د شتون موضوع د ټولو موضوعاتو په سر كې راځي، سره له دې، چې هغه په دې نامه هغه نه يادوي . هغه ليكي : ((د تېر سپتمبر له پيښې او زموږ د استازي له وژنې وروسته د برتانوي پوځ پرمختګ دونې چټك و، چې افغانانو يې پر وړندې د مخالفت فُرصت په ځان كې ونه ليد. په چاراسياب كې هغو عسكرو چې د وژنې په پېښه كې يې لاس درلود او د ښار ناخوښه خلكو يې ملاتړ كاوه، په څرګنده توګه د جګړې په اوار ميدان كې مغلوب شول ، تنظيم او ترتيب يې د يوه وسله وال پلاوي په توګه له منځه لاړ او مشرانو يې د ځان د ساتنې په پار تېښته غوره كړه. همدارنګه په غالب ګومان سره څرګندېږي، چې په

[140]- كاكړ محمد حسن، د امير عبدالرحمن خان د امارت په دوره كې د افغانستان حكومت او ټولنه، د تكساس د پوهنتون خپرونه، ۱۸۷۹، ۷- ۱۱ مخونه .
[141]- هنسمين، ۹۹ مخ .
[142]- شاه غاسي ، محمد يوسف د زميناوور اليزايي صاحب خان ته، ۱۸۸۰ د جنوري ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .
[143] - هنسمين، ۲۸۴ مخ .
[144] - هنسمين ، ۱۷۵ مخ .
[145]- رابرتس خارجه سركتر ته (تيلګرام) ، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۳ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۴ مخ .
[146]- شاه غاسي د زميناوور اليزايي صاحب جان ته، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۷ مه، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۴۷۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

((له دې وروسته داسې پېښه شوه، چې د چاراسیاب تر عملیاتو وروسته یوه د شك او توقع مرحله رامنځ ته شوه، افغانان د پېښو (وقایعو) په تمه شول او هغه وخت، چې په هغه کې کوم ملي نهضت ممکن وای، لا نه و رارسېدلی . خو څو پېښو دې ځنډ ته دا ځانګړتیا وروبښله، چې له شك پرت یې ملي غرور اغېزمن کړ او له هغه څخه د برتانیې د حکومت مخالفینو د دیني احساساتو د پارونې او شدید تعصب په هڅونه کې په څرګنده توګه ګټنه وکړه، چې د افغان کرکټر یوه قوه ځانګړنه یې د تل لپاره تشکیل کړه .))

((د یوه پردي پوځ له خوا د شیرپورد قوي حصار شبیح اشغال، چې امیر شیرعلي خان د خپل پوځ لپاره جوړ کړی و؛ د قوي توپخونو، زیاتو جنګي مهماتو په خپل واك کې راوستل (تصرف)، چې د افغانانو نظامي قدرت یې په د اسیایي ملتونو په منځ کې په یوه نامساوي کچه لوړ کړی و؛ په هغو اقدامونو سره، چې د دغه ملت د بالاحصار د تاریخي مانۍ او د پاچاهانواو اشرافو د قصر د نړولو لپاره یې کړي وو ؛ او بلاخره د امیر یعقوب خان او د هغه د مهمو وزیرانو بندي کېدل او هند ته د هغوی په تبعید سره، ټولو یو بل ته لاسونه ورکړل، هغه کرکه چې هغوی یې د یوه یرغلګر په وړاندې لرله، په کلکه توګه تحریك کړه .

او څنګه چې د خلکو طبیعیت او مزاج دا ډول و، څرګنده وه، چې یواځې متقابل حسادت او بې باوري، چې د مشرانو ترمنځ یې لیدل کېده، د دې مانع کېدله، چې زموږ پر ضد ګډه داعیه تشکیل کړي . دا هم څرګنده وه، چې که داسې احساس د هغوی په منځ کې پیدا شي، [redacted] ممکن هغوی په خپل منځ کې داسې یو قوي خوځښت رامنځ ته کړي ، چې موخه یې له هېواد څخه زموږ (انګېزانو) ایستل وي . دا ډول محرك په دې عواملو سره برابر شو : دملا مشك عالم ... پر مذهبي احساسانو ولاړو ویناوو، د هر کلي او ښار په مسجدونو کې د انګرېزانو عمومي تقبیح،له عامه احساساتو سره د یقوب خان د کورنۍ د ښځو التماس ، د پټو خزانو توضع چې په لاس کې یې وي ، او بلاخره د برانوي کمپ په چور کې د برخې اخیستنې توقع، لنډه دا چې ملایانو پر اوضاع د غلبې لاسونه پورته کړل او څنګه چې پر دغه کار بریالي شول ، چې شخصي دوښمنۍ یې له بهرنیو دوښمنانود حسن تنفر تابع وګرځولې . دغه نهضت ډېر ژر له مذهبي مرحلې واوښت او دانګېرېزي یرغلګرو پر وړاندې د یوه ملي نهضت په توګه بدل شو . د ۱۸۴۲ – ۱۸۴۱ د میصیبب خاطرو ته یو ځل بیا رجوع وشوه . پر دې ټکي ډېر ټینګار وشو، هغه څه چې یو ځل پېښ شوي وي، د دویم ځل لپاره بیا تکرارېږي او خلکو ته ډاډ ورکړل شو، چې هغوی یواځې فوراً او په عین وخت کې پاڅون وکړي ، ممکن د انګرېزانو وړوکی لښکر، چې په شیرپور کې پروت دی ، راووځي او د تېر په شان د صعب المرور کوتلونو په لور چې افغانستان اوهندوستان سره بېلوي په شاتګ وکړي او له منځه لاړ شي .)) [147]

خو رابرتس ښایي د یوه بل عمده پاڅون موضوع یا یو محرك قصداً له پامه غورځولی وي او هغه د افغانانو له اعدام څخه عبارت و، چې په تېروپانو کې شرحه شوي دي . یو څو اضافي تبصرې دلته ضروري دي، څنګه چې انګرېزي چارواکي د نظامي حکومت په جریان کې د هغو اشخاصو نیولو لپاره، چې د کوګناري په وژنه کې یې برخه درلودله،پیسې ورکولې . له دې امله ډېری خلك د شخصي دوښمنیو په اساس یې خپل رقیبان په خطر کې واچول[148] او د کار د نویو مخالفتونو او دوښمنیو لامل شو، چې اصلي عاملان یې پخپله انګرېزان و . او د افغانانو د کرکې لوری واقع شول . په عین حال کې د هغو اشخاصو پر سر جایزه چې، له یرغلګرو پوځونو سره جنګېدلي وو، له خپله انده اود خلکو له انده د تحسین وړ وګڼل شول . په دې توګه دغه اعدامونه په واقعیت کې د افغانانو پر خوی تر ګردو غوره ضربه ګڼل کېدل چې له ((وطن او خپلواکۍ سره د مینې)) نه عبارت دي [149] او ښایي له همدې امله وي، هغه افغانان چې په دار ځړول کېدل، هغه به یې پرته کش و پش څخه منل او ځان به یې د وطن، خپلواکۍ او دین دلارې شهید باله . البته دا د افغانانو د هغو خویونو ښکارندوی وو، کله به چې مظلوم واقع کېدل او ملګري او هېوادوال به یې د پردیو له خوا وژل کېدل، چوپ وو، او څنګه به یې چې

---

[147] ـ د فغان _ انګلیس دویمې جګړې له رسمي شرحې نقل قول ، ۲۴۹-۲۴۷ پورې .
[148]ـ عین الوقایع ، ۱۸۸ مخ .
[149] ـ هنا ، ۳ ټوك ، ۱۰۴ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د دسمبر د پاڅون مخکښان :

دا پاڅون له مخکې چې وویل شول د دوامدارو تحریکاتو یوه نتیجه وه،چې د یرغلګرو پوځونو په راننوتلو او بلکې تر هغو وړاندې د بهرني خطر د احساس کېدلو پر مهال د امیر شیرعلي خان د واکمنی په وروستیو کلونو کې پیل شوې وو .د دوښمنو پوځونو له یرغل سره سم مسلمانانو په جوماتونو او نورو مواضعو کې خلك له یرغلګرو سره جګړې ته رابلل کېدل او د قران کریم هغه ایتونه به لوستل کېدل، چې مسلمانانو ته به یې ښوول چې د بې دینو پر ضد وجنګېږي ، دیني عالمانو به افغانانو ته ((وعده ورکوله، چې که هغوی په پوره ایمان او منظمه روحیه پر کفارو باندې تېری وکړي، مرمی به هېڅ اغېزه پرې ونه کړي، نېزې به هغوی غوڅ نه شي کړای او چینې به یې چې د توپونو مخې ته وغورځول شي، له فیر او ګوزار څخه به مخنیوی وکړي .))[151] د دغه ډول وعظونو له امله وه، چې دد انګرېزانو پر وړاندې دمقابلې احساسات را تاوده کړل او خلك را پورته شول او د جګړې د لومړیو لیکو مخکښان شول .[152]

د چاردهي په عملیاتو کې داسلام بیرغچیانو ، حتا هغه مهال چې د دوښمن سوارکارانو پر هغوی ډزې کولې هم پر مخ تلل او سره له هغه چې ډېر مړه هم شول ، نور پر خپلو ارادو او عزم کلك پاته شول . هغه مهال د انګرېزانو د نهمې قطعې یوه عسکر د یوه افغان مخکښ په لور نېزه ورسیخه کړه، خو هغه افغان له د کب په څېر په ډېره چټکۍ سره لول وخوړ، نېزه یې تړې واخیستله او د چاړې په وهلو سره یې هم د نېزه باز ګوتې پرې کړې او هم یې میله پرې کړه، تابه ویل چې له کومې نرمې مادې څخه جوړه شوې وه .[153] د دسمبر پر ۱۳ مه کله چې د های لینددرز ۹۲ قطعې د شاه پر تخت سخت تېری وکړ ، د افغان مخکښانو ډلې په خپلو مواضعو کې ټینګې او پرځای پاتې شوې، په داسې حال کې چې ډېری ملګرو یې تېښته وکړه ، تر هغه چې د دوښمن د نېزو او ټوپکونو ترسختو ګوزارونو لاندې راغلل او له پښو وغورځېدل .[154] په بله ورځ د محمد جان خان وردګ ټولې بریاوې د افغان مخکښانو د مېړانې د زعامت مرهون و ، سره له دې چې ډېری دغه سفیدجامکان مخکې له دې چې بریالې شي ، له منځه لاړل . کله چې انګرېزان د ورځې په نیمایې کې د اسمایي د غره پرېښوولو ته اړ شول ، دغه سفیدجامکان لومړني کسان وو، چې د تېږو پر سرونو راڅرګند شول او ((هغوی په داسې حال کې چې د لیندرز او ګایدز قطعې د تېښتې په حال کې وې، خپل بیرغونه یې پر اسمایي غره پورته کړل، له هره پلوه د ستاینې وړ وو .))[155]

په دې ډول سرتېرو سره باید ډارن هم پر مخ تللای او هغه وخت چې دغو سرتېرو د اسمایي غره څوکه نیوله او له هغه ځایه یې لیدل، چې د نړۍ د یوه لوی قدرت پوځونو د شیرپور په لور تېښته کوله . دغه شېبې باید ارومرو د هغوی لپاره د ویاړ او خوښۍ وړ وای .[156] هنسمین زیاتوي ((یو داسې پوځ چې زموږ پر وړاندې له دې ډول اشخاصو څخه جوړ وي؛ حتا زموږ لوړې وسلې او قوي دسپلین هم ښایي بسنه ونه کړي .[157]

---

[150]- هنا ، ۳ ټوك ، ۱۴۹ مخ .
[151]- هنسمین ، ۳۳۵ مخ .
[152]- هنسمین ، ۳۳۶ مخ .
[153] - هنسمین ، ۳۳۷ مخ .
[154]- هنسمین ، ۳۳۷ مخ .
[155]- هنسمین ، ۳۳۷ مخ .
[156]- هنسمین، ۳۳۷ مخ .
[157]- هنسمین ، ۳۳۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پــه جګړه کې د افغانو ښځو رول :

په عمومي توګه ښځې د جګړې په ورځو کې د نارینه وو مرستیالانې وې او په جګړه هغوی ته اوبه او خوراکي توکي د جګړې ډګر ته رسوي او په دې توګه هغوی ته د جګړې وړتیا ورکوي. ښځې چې پخوا په عمومي توګه په ستر او پرده کې وې؛ د جګړې پرمهال یې موقتاً چادري ګانې لرې کولې او په ازاده توګه به یې خپله دنده ترسره کوله ((ډېری هغوی د (دسمبر) په جګړه کې برخه واخیستله .)) [158] د ریاضي په وینا د دسمبر پر ۱۴ مه د اسمایي غره په اخ و ډب کې ((نژدې ۴۰۰ ښځو غازیانو ته اوبه ورکولې او ۸۳ کسه وژلې شوې هم وې .)) [159] ښځو د دسمبر پر ۱۱ مه د باغبان په اونچي کې او وروسته د چهلستون او چاراسیاب په کلیو کې به چې انګرېزي پوځونه تېرېدل، هغوی پرې د کوزیو او ګړیو ګوزارونه کول . [160]

هغه ځایونه د ((غازي اډې)) په نامه مشهور شول. ښځو په جګړه کې نارینه سخت هڅول ، لکه څرنګه چې مهیج عبدالله او د کابل د عاشقانو و عارفانو د زهری له کیسې څرګندېږي . [161] ویل کېږي چې افغانې ښځې له انګرېزانو سره د جګړو پر مهال د شپې له خوا د جګړې ډګر ته تللې، د وژل شویو یرغلګرو نه به یې سرونه پرې کول، ټپیان او هغوی چې د جګړې په حالت کې به وو، هغوی به یې وژل . [162]

د امیر یقوب خان مور او مېرمن، چې په ترتیب سره د سعادت خان مومند او سردار یحیٰ خان لوڼې وې، وروسته له هغه چې امیر د یرغلګرو پوځونو لاس ته کېښوت، پر ټینګو فعالیتونو یې لاس پورې کړ؛ افغان مشران یې تر خپل نفوذ لاندې راوستل او په دې لار کې یې ډېرې پیسې ولګولې او د انګرېزانو پر وړاندې یې د هغوی په هڅولو کې ډېر منډې تړړې وکړې . [163] هغوی او د سردار یحیٰ خان مېرمن چې د وزیر محمد اکبر خان د لور په نامه مشهوره وه ((تر هغه ځایه چې په وس او توان یې پوره وه، شور او ځوړ ژوندی او لوړ وساته .)) چې وروسته رابرتس ورته د تبعید سزا واوروله . [164]

د امیر یقوب خان د مور په اړه ویل کېدل چې یوه ډېره فعاله مېرمن وه او خپله شتمني یې د یرغلګرو پوځونو پر وړاندې د افغانانو هڅولو ته وقف کړې وه او د محمد جان خا وردګ په وسیله او ((ملامشك عالم او د هغه د عالمانو، د مذهبي احساساتو څپه، چې د جهاد په اعلان سره په جوش راغلې وه، هغه لور ته سوق کړه، چې لمسي یا زوی ته یې د سلطنت دبېرته اعادې ته خدمت وکړي . [165]

افغانان په ځانګړې توګه دیني پوهانو د بهرني ګواښ پر مهال خلك هڅول، چې پردي د هغوی دین او ښځو ته سپکاوی کوي . دا ډول هڅونې د افغان – انګلیس په دویمه جګړه کې هم عامې وې . [166] خو د دغو هڅونو په یو علت قوي غبرګونونه راونه پارول، چې انګرېزي لاسپوڅو (عمالو) دا ځل د خپلې پایښې (اقامې) په لړ کې، افغانو ښځو ته له لاس اچولو ځانونه وساتل . هغوی دغه احتیاط د هغې ترخې تجربې له امله، چې د افغان _ انګلیس په لومړۍ جګړه کې، چې په لړ کې یې ښځو ته په لاس اچونې سره له شدید غبرګون سره مخ شوي وو، ته پاملرنه وکړه . په دویمه جګړه کې د ښځې په اړوند یواځېنۍ سیاسي مسئله، تر پاڅون وروسته له بالاحصار څخه شیرپور ته، چې د انګرېزي پوځونو نوې اډه وه او لوی شور ماشور یې راپورته کړ؛ د امیر یقوب خان د کورنۍ محترمانه لېږدونه وه . لکه څنګه چې ریاضي وایي : ((او د نامسلمانو دوښمنانو په لاس د

---

[158]- هنسمین، ۲۲۷ مخ .
[159]- عین الوقایع ، ۱۹۰ مخ .
[160] - ربښتیا ، ۲۵۷ مخ .
[161]- غبار، ۶۲۹ مخ .
[162]- مارتین، فرانك، د مطلقق العنان امیر د واکمنۍ پر مهال ، لندن، ۱۹۰۷، ۲۲۷ مخ .
[163] - هنسمین ، ۳۱۳ مخ .
[164] - رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۶۲۲ مخ .
[165]- هنسمین، ۲۵۶ مخ .
[166] - ۳۳۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاڅون مشران :

لومړی ټکی چې د دسمبر د پاڅون په برخه کې د يادونې دی، دادی څنګه چې پاڅون اصلاً د ولسي خلکو له خوا و، دا بديهي وه، چې بايد مشران پخپله رهبران هم واوسي . خانداني سرداران او هغه سرداران چې د دود اورواج له مخې منل شوي وو، تبعيد شوي وو او د کابل نور ډيری سرداران انګليس پلوي وو او د خلکو عمومي باور يې له لاسه ورکړی و . د نامشهورو سردارانو له جملې څخه څو تنه د انګريزاو سخت دوښمنان وو او د پاڅون له مشرانو څخه ګڼل کېدل . ددې واقعيت يوه مانا دا کېدله چې د مقاومت مشران لا هم د خلکو په منځ کې د مشر (زعيم) په توګه منلي او پېژندل شوي نه وو .

د دې لپاره چې په هغه عنعنوي ټولنه کې د لېدر په توګه د عوامو او خواصو له خوا دمنلو وړ وګرځي، وخت ته اړتيا وه او دا د سردار عبدالرحمن خان تر ظهور پورې د مقاومت د نهضت د کمزورۍ يو مهم ټکی ګڼل کېده. د دغه واقعيت بله مانا دا وه، چې د مقاومت د مشرانو شمېر ډېرو. په دې نهضت کې سربېره قومي او او ديني مشرانو، د امير شيرعلي خان د تيت و پرك پوځ قوماندانان د جګړې د مشرانو د يوې مهمې سرچينې په توګه ثابت شول، چې د خپلو جنګي مهارتونو په کاراچولو سره يې د افغانانو جنګي وړتيا په ځانګړې توګه په نامنظمو جګړو کې وښووله.

هغه مشران چې د کابل په حوزه کې خلك د يرغلګرو پوځونو سره د جګړې په موخه د هغوی تر شا ودرېدل . دا لاندې کسان وو: ملا مشك عالم، جنرال محمد جانخان، جنرال غلام حيدرخان چرخي، ميربچه خان. محمدسرور خان پرواني، محمد عثمان خان صافي، سردار محمدحسن خان او سردار محمدطاهر خان. دلته د هغوی لنډې سوانح پر کابل د هغوی د بريالي هجوم او انګريزي پوځونو تر محاصره کېدلو پورې راوړل کېږي.

ملامشك عالم چې اصلي نوم يې دين محمد و، د غزني د شلګر د سيمې د غلجي اندړو قوم ته منسوب و. پر ۱۷۹۰ کال زېږېدلی و او د ژوند ډېره برخه يې د ديني علومو په زده کړه تېره کړې وه. لومړۍ يې له ملامحمدواصل کاکړ څخه ديني زده کړې وکړې او وروسته لغمان ته لاړ او هلته د مياصاحب په کلا کې له ملا عبدالحکيم آخوندزاده څخه دوه درې کاله خپلو زده کړو ته دوام ورکړ، وروسته پېښور ته لاړ او هلته يې د ۱۸۴۵ په شاوخواکې له عبدالمالك اخوندزاده څخه پوهه ترلاسه کړه. بيا څو ځله ملاعبدالحکيم ته ورغی او د هغه له مړينې وروسته يې د ميا محمد اسلم خان لندر باغ شاګردي پيل کړه او د غه متنفذ عالم يې د خليفه په توګه غوره کړ. له هغه وروسته يې له حاجي تاج محمد خان سره، د پوشه ګار pushagar د کافرستانيانو سره په جګړه کې مرسته وکړه. له ملامشك عالم نه تر دې مهاله يو تکړه او جيد پوه جوړ شو او په غزني، وردګو، لوګر، کلات او جلال آباد کې ډېر شاګردان او مريدان موندلي وو، او د موليانو لپاره يې مدرسه پرانېستې وه.

ملا مشك عالم له انډې او مهمندې ښځې څخه درې زامن درلودل، چې دوه تنه يې عالمان هم وو، چې له هغه سره يې د مذهبي تعليماتو په خپرولو کې مرسته کوله. ملامشك عالم د کابل له دربار سره هم تړاو درلود. او امير شيرعلي خان، سره له دې چې هغه ته په پټه ((سوداګر)) ويل، هغه ته يې پټ معاش هم ورکاوه. ملامشك عالم له خپلو پيروانو څخه نذرانه او ډېرې نغدې پيسې راټولولې. ويل کېدل هغه به کله چې خپل کوم مريد ليده، د نذرانې په توګه به يې يو څه ورنه اخيستل. ((له يوه نه يې چېنه ترلاسه کوله، له بل نه پيسې او له دريم نه پګړۍ او همداسې نور.)) هغه په شلګر کې د ډېرو ځمکو خاوند و او پر ځمکو باندې د ماليې له ورکولو څخه معاف و.

ملا مشك سربېره پر دې له شاګردانو، مريدانو، ښو اړيکو، په ديني علومو کې بصيرت، شخصي تقوا او په کابلستان او ننګرهار کې عمومي صورت تمول له لارې په ځانګړې توګه، د غلجيو او مهمندو د قوم په منځ کې

---

[167]- عين الوقايع ، ۱۸۸ مخ .

[168]- د تفصيل لپاره ، په ۲۹ مه پېرۍ کې په افغانستان کې د ښځې دريځ ته مراجعه وکړئ، زما کتاب ((د امير عبدالرحمن خان په دوره کې د افغانستان حکومت او ټولنه .))

(c) ketabton.com: The Digital Library

جنرال محمدجانخان وردک د یرغلګرو پوځونو پر وړاندې په مبارزه کې د ملا مشك عالم ډېر نژدې ملګری و. له شخصي پلوه یې له هغه سره ډېر توپیر درلود. محمدجانخان اصلا یو عسکر او جنرال و او ښایي پوهه یې دومره نه وه؛ خو د جګړې په ډګر کې د پردیو پر ضد د لوړ احساس درلودونکی افغان و. په ځانګړې توګه د پوځ هغه برخه وه، چې د انګریزانو سخت مخالف و. هغه هم د ملامشك عالم په څېر زیات پلویان درلودل. او د جګړې په پای کې یې دومره محبوبیت ترلاسه کړ، چې د کابل عادي خلك هغه ته د یو پیر په توګه قایل شول. هر چېرې به چې تله، خلك به پرې راټولېدل او لاسونه به یې د احترام او کرامت په دود ښکلول. محمدجانخان په ننني عبارت د هېوادپالنې او بهرنیانو ضد، سمبول و. محمدجان د سیدال خان وردګ زوی و او د قوم مشري همیشه د هغه پر غاړه وه؛ خو یعقوب خان تر خپل ناستې وروسته، د هغه کاکا خدای نظر خان چې د امیرشیرعلي خان په وخت کې د غزني حاکم و، د قوم د خان لقب یې ورکړ او هغه د ګندمك له تړون وروسته د کولرا ناروغۍ له امله مړ شو او د قوم مشري د محمد جانخان او د هغه د مشر ورور محمد افضل خان پر غاړه شوه هغوی د مور له خوا نایب امین الله خان لوګري ته منسوب وو.

محمد جانخان یو ډېر احساساتي سړی و، په دومره کچه چې امیر شیرعلي خان ((لېونی)) باله، خو همدغه (لېونی) د پوځ قطعو په خپله خوښه د ګوګناري. له وژنې وروسته هغه د غټ مشر ((جنرال)) په توګه وټاکه. او په دې ډول هغه د افغانستان لومړنی غوره شوی نظامي منصب لرونکی وي. جنرال فریدرك رابرټس چې د محمدجانخان د مخالف لوري همقطاری و، ښایي د هغه په اړه یې څرګند (افاقي) نظر درلوده، چې ویلی یې وو ((که څه هم هغه باید ځېنې خویونه ولري او له ټولو هغو څه نه چې زه یې اورېدلای شم، هغه داسې یو څوك نه دی، چې خلك ورته تسلیم شي، یا احتمالا هغه پر هغوی باندې کوم واقعي قدرت پیدا کړای شي. هغه په تیرو څو میاشتو کې د قدرت د شرایطو په واسطه، نه د کوم لوی مغز با استعداد په درلودلو سره د مخالفینو یو ممثل شخص شوی دی.))[171] خو واقعیت دا دی چې محمدجان د ټاکلو له وخت نه تر مړینې پورې یې له امیر عبدالرحمن خان سره د ۱۸۸۱ په دسمبر کې د ابدیه کوتل کې چې په بلخ کې شتون لري، نه یواځې په جګړو کې او انساني سرچینو په تجهیز کې لویې برياوې لاس ته راوړي، بلکې د همدغو جګړو په لړ کې، له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې د غزني، کوهستان او وزیرستان دسیمو ترمنځ د خلکو په یووالي او اتحاد کې د افغانستان په تاریخ کې بې شانه مرستې کړې دي او خپل شخصیت یې په یوه بحراني حالت کې دیوه جنرال او لیډر په توګه ثابت کړ.

جنرال غلام حیدرخان چرخي دعصمت الله زوی و . د یوسفزیو ته اړوند د څرخ له لویو ملکانو څخه و. د هغه د ځوانۍ د وخت په اړه معلومات نشته ، یو څه باسواده و او د جګړې په پیل کې په علي مسجد کې د افغان پوځونو کوماندان و . امیر یعقوب خان له ګندمك څخه تر راګرځېدو وروسته د هغه رتبه راکښته کړه . نوموړي د چاراسیاب په جګړه کې برخه واخیسته او په عمومي پاڅون کې د څرخ، منګلو، ځدرانو او نورو قومونو رهبري پر غاړه درلودله او د انګلیس له سرسختو دوښمنانو څخه و .[172]

---

[169]- مشك عالم لیپل ګریفن، ۱۸۸۰ د جون ۱۹ مه، سروو، ۲۶ ټوك، ۲ جز، ۲ مخ.

[170]- د مشرانو د ژوندانه شرح، د افغانستان سرداران او نور، (له در وروسته ش زس س ا) د برتانوي هند د حکومت خیرونه، ۱۸۸۸، ۱۴۳ – ۱۴۵ مخونه.

[171]- رابرټس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ ۱۹ مه، م و س س ه، ۲۸ ټوك ، ۱۴۷ مخ.

[172]- پر ۱۸۸۰ کال په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره یو ځای شو او د هغه د امارت په دوره کې یې په جګړو کې د خپلو بریالتوبونو په پایله کې لوړو پوړیو او مرتبو ته ارتقا وکړه او لومړی سپه سالار وبلل شو . له ۱۸۸۲ نه تر مړینې پورې یې په ۱۸۷۹ کې په ننګرهار کې د امیر وایسرای او استازي په توګه په پراخو ملکي او نظامي اختیارونو سره، په ځانګړې توګه د بغاوت د غلي کولو او د کافرستان په فتح کولو وخت تېر کړ . غلام حیدرخان د مرکزي حکومت د ټینګښت او پراختیا لپاره په ننګرهار کې لومړی د

(c) ketabton.com: The Digital Library

میربچه د صوفي خان زوی د کوهدامن له قشقارو څخه او د انګریزانو ډېر مخالف و. د دسمبر تر عمومي پاڅون پورې د هغه ژوندانه په هکله خبر په لاس کې نشته او په هغه پاڅون کې یې د انساني پوځونو په سمبالتیا کې فعال رول لوبولی دی لکه څرنګه چې د خلکو له دغې ترانې څخه څرګندېږي:

محمدجانخان مرد میدان است = ایوب خان شیر غران است
میربچه خان رس رســـــان است = ازري فــخر افـــغان اســـت
رایت کل لات کـــلان اســـــت = بیا بیا در انـــــــــګور بخو.[173]

د محمد زیو سردارانو له جملې سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شریف خان زوی او سردارمحمد حسن خان د سردار محمد قلیخان زوی د بهرنیو ضد فعالیتونو کې فعاله ونډه درلودله. د سردار محمد طاهر خان په اړه ډېر معلومات په لاس کې نشته او سردار محمد حسن خان چې د مور له خوا د وزیر فتح خان په لمسي مشهور و او د خپلې تورې څېرې له امله (تور سردار) بلل کېده، ښایي یوائینی سردار وي، چې د یعقوب خان ډېر جدي او باثباته پلوی و، د انګریزانو له دویم تیري وروسته یې جلال آباد چې حاکم یې و، پرېښود او د یرغلګرو پوځونو تر وتلو پورې یې د هغوی پر وړاندې ډېر فعالیتونه ترسره کړل.

سرور خان پرواني په ۱۸۴۵ کال زوکړی د قاضي خان په مستقیم احفاد څخه و، قاضي خان اصلا د بخارا و، د مغلي شاه جهان په مهال یې د دیني موضوعاتو کتاب لیکلی و، چې د فتاوه قاضي خان په نوم یادیده، سرور خان چې مور یې صوفي وه، د کوهستان له میراثي خانانو څخه و. خو د امیر دوست محمد په وخت کې دهغه د کاکا د زوی نادرخان تر منځ یې د خانی پر سر لانجه پېښه شوه. دا لانجه امیر په داسې ترتیب فیصله کړه، چې شمالي کوهستان لوری یې د (حصار) په نامه نادرخان ته او جنوبي برخه یې د ((شازوت)) په نامه سرور خان ته ورکړه. د شیرعلي خان په وخت کې د تول پروان خاني سرورخان ته ورکړل شوه، سربېره پر دې نوموړی د همغه حاکم هم وټاکل شو. سرور خان د انګلیس پلوي شهبار خان د واکمنۍ په مهال د رابرټس د سلام لپاره کابل ته هم راغی، خو د دسمبر د پاڅون په اوریدلو سره له خپلو ۳۰۰۰ پیروانو سره د ملا مشك علام او محمد جان مرستې ته د کابل په لور وخوځېد او د دسمبر پر ۲۳ مه یې له خپل پوځ سره د شیرپور پر شمال منځ برخې تېرې وکړ.[174]

په کابل کې د موسی خان پاچاهي:

په همدې قول چې افغان جنګیالیو د دوښمن پوځونه په شیرپور کې محاصره کړل، د هغوی څو تنه چې نومونه یې معلوم نه دي، دانګریزانو په هڅونه یې، د څو ورځو لپاره د متارکې وړاندیز وکړ، او ومنل شو.[175] دا روایت قانع کوونکی نه دی، خو په هر حال یرغلګر پوځونه له هغې ورځې (دسمبر ۱۴) نه تر ۲۳ پورې په شیرپور کې محاصره وو، او په دې موده کې د ۳۰۰۰۰ په شاوخوا کې افغانان پرته له ځېنو ډزو ډوزو په ټولیزه توګه پر عملیاتو لاس پورې نه کړ، پس هغوی په داسې حال کې چې دوښمن یواځې محاصره؛ خو په هماغه قدرت سره د شیرپور د یوالو په منځ کې شتون درلود، په ښارکې څه کول او ولې یې عمومي یرغل نه کاوه. سره له دې چې محاصره شوي خلك د دفاعي ترتیباتو د نه بشپړتیا له امله د دسمبر په ۱۵ مه له حملې نه معروض وو او افغان جنګیالیو کولای شواي، د شیرپور تر زړه پورې ځانونه ورسوي[176] لکه د دسمبر له ۱۱ ــ ۱۴ د هغوی لپاره ممکن

---

[173]- میربچه د ۱۸۸۰ په اوړي کې له سردار عبدالرحمن خان سره یو ځای شو او تر یوه وخته د هغه مشاور و، خو کله چې په ۱۸۸۱ کې یې ورور بندي شو، له کابل نه وتښتېد او د څه وخت لپاره په تیراء، باجوړ، سواټ او شینوارو کې پاته شو. او پر ۱۸۸۳ سردارمحمد ایوب خان ته مشهد ته ورغی او له هغه سره یې په ۱۸۸۸ کال هندوستان ته پناه یوړه. په ۱۹۰۲ کال هېواد ته راغی او امیر حبیب الله خان د هغه د غصب شویو ځمکو په بدل کې د لوګر په برکي ډېرې ځمکې ورکړې. (ش ز س ا) ، ۳۴ مخ.

[174]- ش ز س س ۱، ۱۷۳ مخ.

[175]- عین الوقایع، ۱۹۰ مخ.

[176]- هن، ۳ ټوك، ۲۴۵ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سره له دې چې رابرتس په وينا ((محمدجانخان وردګ)) د افغان جنګياليو عملي زعيم ګڼل کېده.))[178] دا هم بايد وويل شي، انګريزي پوځونو سره له دې چې دمحمد جانخان په وينا له قاضي کلا نه وروسته ۷ ځلي ماتې خوړلې وه، [179] او درانه تلفات وراوښتي وو جنګي قدرت يې نه و بايللی، او کله يې چې تولې تيت و پرك قطعې په شيرپور کې يو ځای شوې د مرګ او ژوند په يوه سياسي مسئله کې راګير شول او قدرت يې ناديده نشوای نيول کېدای. هره يوه افغان مشر له ځان سره له ۵۰۰ ته ۱۰۰۰ پورې يا ډېر وسله وال پيروان درلودل [180] او هغوی يوه هم او يا ټولو د هغوی د کنټرول قدرت نه درلود. هنسمين وايي ((د صفونو له خوا پر مشرانو چندان باور نه کېده.)) [181] محمد جان خان د هغه لامل داسې بيانوي چې د مسلمانانو د پوځونو شمېر ((له شمېر وتلی و، او کنترول کېدای نه شواى. او هغوی د کابل ښار مسلمان خلك چور کړل)) او د مشرانو هڅې ګټورې نشوای کېدای. [182] خو دغو مشرانو د دې لپاره چې خپلو عملياتوته يې قانوني او حقوقي بڼه ورکړې وي، د دسمبر پر ۱۵ مه يې په ګابل کې حکومت تشکيل کړ. او د بې وسلې شوي امير زوی موسی جان يې د ((پاچا)) په توګه اعلان کړ. سردار محمد طاهر خان د سردار محمد شريف زوی او د دوست محمد خان لمسی يې وزير وباله او غلام حيدر خان چرخي د بالاحصار د والي په توګه غوره کړ. [183] دا کار د رابرتس په وينا د جنرال محمد جان خان په نوښت ترسره شو او په خپله يې د ځان لپاره کوم مقام غوره نه کړ. ملامشك عالم دغه اقدام نېکمرغه وباله او موسی جان يې ((پر تخت کښېناوه، چې د پلار حق يې و، چې د هغه په وينا په ظالمانه ډول د انګريزانو له خوا تبعيد شوی دی.)) [184] موسی جان کوتوالي خپل مقر وټاکه او مجاهدين د سيمې په اساس په ښار کې، احتمالا په مسجدونو کې او ميربچه د سردار يحيي خان په کور کې او قلعو د کابل سيند کيڼ اړخ ته اقامت غوره کړ؛ خو دغو مشرانو سره له دې چې حکومت يې تشکيل کړ، و نه توانېدل امنيت تامين کړي او ((...... د برتانيې د معلومو دوستانو کورونه چور او ويجاړ شول.)) [185] او د ځينو اماميانو او هندوانو کورونه او دوکانونه هم چور شول. [186] تر هغه چې محمد جان خان دې تطاول ته د پای ټکی کېښود. البته د دغه عمل اغېزې ناګواره ثابتې شوې. هغه پام چې د مبذلو دوښمنانو لور ته شوی وای، د مسلمانو په کمزورۍ ولګيده.

سرېبېره پر دې د محمد يوسف رياضي په وينا((په پنځوشپږو هغو ورځو کې، چې غازيانو تاراجي مال لاس ته راوړی و، د غازي محمد جان خان شاوخوايې پرېښوول .)) ([187]) او ((له دغه امر څخه انګريزي پوځونوته د اسودګۍ فرصت په لاس ورغی .)) ([188]) په عين حال کې د دغې موضوع پر سر مخالفت راپيداشو. او ويل کېدل، چې ملامشك عالم له موسی جان سره شخړه وکړه، چې هغه پاڅون کوونکي يې پرېښې دي، چې((د ښار د مسلمانانو اوسيدونکيوکورونه چورکړي او په دې ترتيب د پاڅون مذهبي ځانګړنې ته صدمه ورسوي او د ناکامۍ لامل يې شي)) ([189])

---

[177]- هنا، ۳ ټوك، ۲۱۸ مخ.
[178]- رابرتس وايسراى ته، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۲۲ مه، م ض س س ه، ۳ ۲ ټوك، ۱۷۸۴
[179]- محمد جانخان غلام حيدر وردګ ته، ۱۸۸۰ د فبروري ۲ مه، م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶.
[180]- هنسمين، ۲۶۴ مخ.
[181] - هنسمين، ۲۴۶ مخ.
[182] - غلام حيدر وردګ ته د محمد جانخان ليك، له ګريفن نه لاي ته، ۱۸۸۰ د مارچ ۵مه. م ض س س ه، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ.
[183] - ي ك ، ۱۸۷۹ د سمبر ۱۴ – ۲۰، م ض س س ه، ۲۴ ټوك، ۱۴۵ مخ.
[184]- هنسمين، ۲۲۲ مخ.
[185] -عين الوقايع، ۱۹۰ – ۱۹۲ مخونه.
[186] - هنسمين، ۲۵۹- ۲۷۲ مخونه.
[187]- عين الوقايع / ۱۹۰ مخ
[188]- سراج التواريخ/ ۳۸۵ مخ.
[189]- ش ز س س ا، ۱۴۵ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

ښايي د همدغو پېښولـه املـه وي، چې افغان مشرانو د دوليكونو په ترڅ كي، وروسته لـه هغه چې د انـګليسن لـه بعيدالتي ګانو نـه، چې نسبت ((افغانستان او امير)) ته خبرې وكړې، محاصره شويو انـګريزانو تـه يې د سولې شرايط وړاندې كړل . [190]

د وړانديزونو يوه ماه داسې وه، چې انګريزان بايد كابل تخليه كړي او هندوستان ته لاړشي [191] **جنرال غلام حيدرخان د يوه ځانګړي ليك په ترڅ كي، سردار محمد ابراهيم خان ته چې له محاصره شويو سره و وړانديزكړى و، چې غلام حسن خان او محمدحيات خان دې د برتانيې د استازو په توګه پاتې شي او دوه تنه برتانوي منصب لرونكي دې دبې وسلې اميرتربلنې پورې د مشرانو په توګه وركړي شي .**[192] **په عين حال كي غلام حيدر خان د يوه بل ځانګړي ليك په ترڅ كي سردارولي محمدخان ته څرګنده كړه، چې ټولو مشرانو د ملامشك عالم او محمدجان په ګډون توافق كړى، چې امارت ومني .** [193]**د كوهستان خلكوهم د يوه ځانګړي او بېل ليك په ترڅ كي كټ مټ همدغه مطلب د يرغلګرو پوځونو له خوا د افغانستان د تخليه كولو وړانديز وكړ.** [194]**جنرال محمد جان، چې په دغه وخت كي يې د غازي محمداكبرخان غوندې عمل كاوه،له عصمت الله خان جبار خيل نـه وغوښتل، چې د كابل او جلال اباد ترمنځ د انګرېزانو مواصلاتي او مخابراتي كرښې پرې او په خپل كنټرول كي راولي.** [195]**ترڅو د مرستندوى پوځ له رانـنوتلو څخه مخنيوى وشي او هم د يرغلګرو پوځونو د مراجعت په صورت كي د خوردكابل ځوپښت كالـه وړاندې داستان تكرارشي، خومحاصره شويو انـګريزانو د هغه پرخلاف، چې په سراج التواريخ كي راغلي دي، چې ((جنرال محمدجان ته يې د دوستى ورونـه پرانستل))** [196]**پورتنيو وړانديزونو ته يې هېڅ ځواب ورنـه كړ او په بدل كي يې د دفاعي ترتيباتو په بشپړولو پيل وكړ .**

<u>پرشيرپور ناكام پريد:</u>

رابرتس له هماغې د محاصرې له لومړۍ مرحلې څخه د خپلو پوځونو پام د فاعي ترتيباتو ته راواړاوه. لكه څنګه چې مخكي وويل شول، په شيرپوركې خوراكي توكي هم د عسكرو او هم د حيواناتو لپاره او د سون مواد ډېر راټول شوي وو او اوبه په دننه كي موجودې وې .

رابرتس له څو ناحيو نه زړه بدى شوى و، يوشمېر محمد زيو سردارانو، سره له دې چې د هغه په لاس كي هم وو، له محمد جان او ملامشك عالم سره يې اړيكي درلودلې او له دې پلوه له هغوى نه داود شاه په ګډون يو شمېر بندي شول. را برتس داسې فكر وكړ، چې دا جنرال چې د ميربچه له نژدې خپلوانو څخه و، سره له دې چې هغه انګليس ته ډېر خدمتونه كړي وو. ممكن خطرناك ثابت شي . ([197]) **په انګرېزي پوځونو كي يو شمېر سرحدي پښتانـه هم وو او افغان جنګيالو هغوى د انګرېوانوپر ضد هڅول او هغوى تـه يې پېغور(فحش) وركاوه، چې ولې يې د كفارو د غلامۍ كړۍ غاړو ته اچولې دي.** [198]

سربيره پردې د پنجاب په نامه قطعه كي د پنجاب مسلمانوهم ګډون درلود او دا وېره موجوده وه، چې هغوى ښايي د مذهبي اړيكو له امله له افغان مسلمانو سره مرسته وكړي، ډېركارګران او باروړونكي، چې ترهغه مهالـه يې په شيرپوركي كاركاوه، له شير پور نـه ووتل [199] **خو د رابرتس اساسي وېره د شيرپور د دفاعي ترتيباتو د ناحيې له نيمګړتياوو څخه وه .**

---

[190]- ى ك/ ۱۸۷۹ د دسمبر ۲۱-۲۷ م ض س س هـ) ۲۴ ټوك، ۳۲۷ مخ .
[191]- هنسمين ۲۴۴ مخ
[192]- ى، ك ، ۱۸۷۹، د سمبر ۱۴-۲۰، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۱۵۴ مخ
[193]- ايضاً، ۱۴۶ مخ
[194]- هنسمين، ۲۱۵-۱۴۴ مخ
[195]- هنسمين، ۲۷۴ مخ .
[196]- سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

[197]- رابرتس، ۴۵۷ مخ .
[198] - رابرتس، ۴۵۷ مخ
[199] - همين، ۲۲۶ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

شیرپور له درو خوا، ختیځ، لویدیځ او جنوب څخه دپلنو او لوړو دیوالونو په درلودلو سره او د محفوظو مرچلونو د برجونو درلودونکی و. یواځې هغه برخه یې چې له بي بي مهرو سره نښتې وه ښه نشوای مدافعه کیدلای او دایې دحصار یو کمزوری ټکی تشکیلاوه او ختیځ لوری د شیرپور او د قلعوښار ترمنځ پروت و، چې یرغلگروپوځونو وران کړ. د نورو مهمو دفاعي ترتیباتوله جملې نه، د بي بي مهرو مقابل د ځینو برجونو جوړول، د خندقونوکندل، په بېلابېلو برخو کې د توپونو ځای پرځای کول ، د اغزنو سیمونو اچول، او دسنگرونو (مورچلو) جوړول هم شامل وو. په عمومي توگه د فاعي ترتیبات، د لومړیو ۴۸ ساعتونو په لړکې د برتانیې د پوځونو محدودیت کافي و، چې رابرتس په ډاگه څرگنده کړه، چې موږ اوس په شیرپورکې ((په ټولیزه توگه په امن کې یم)) [200]

د محاصرې پرمهال له رابرتس سره ۷۰۰۰ عسکرموجود وو . او هغه د دغه واقعیت په ملاحظې سره د محاصرې په هماغې لومړۍ ورځ د یوه تیلگرام په واسطه وایسرای ته خبر ورکړ، چې((جلالتماب، تاسې ډاډه اوسئ، هغه څه چې زما له لاسه کیږي، دریغ به یې نه کړم، خو زماوړاندوینه داده چې هرڅه وغواړم، ترسره بې کړای شم، خو په دې شرط چې هغه مرستندویه قوه پرته له ځنډ څخه راورسیږي .)) [201]د هماغې ورځې په وروستۍ ورځ رابرتس یوبل تلگرام په واسطه له وایسرانه وغوښتل چې ((موږ هرې هغې مرستې ته چې تاسې یې راولیږئ اړتیالرو)) خو هغه په عین حال کې لیتن ته چې د خپلې کابینې غړیوته یې، چې په کابل کې یې د برتاني پوځونو د نابودۍ څېره انځوروله، ډاډ ورکړ، چې ((زه د یوې دقیقې لپاره هم داسې فکرنه کوم، چې موږ نشوکولای خپل له لاس وتلی موقف بیرته لاس ته راړو.)) [202] دغه محاصره شوي جنرال په عین حال کې دوې قطعې پوځونه د چارلز او اربوت ناټ په قوماندانۍ ، چې په ترتیب سره په گندمك او جلال اباد کې میشتې وې، په بیره کابل ته راوغوښتې او هم یې له هندوستان څخه د نظامي مهماتو بېړنۍ غوښتنه وکړه .

د ۹ ورځو په اوږدوکې محاصره شویو یرغلگرو پوځونو او مجاهدینو ترمنځ وړې ډزې ډوزې پېښې شوې، چې ټولې د افغان جنگیالیو په نوښت سره ترسره شوې . افغان جنگیالیو د سمبر پر ۱۵ مه د کابل او پېښور تر منځ تلگرافي اړیکه پرې کړه او په سهار یې د اسمایي غره او سیاه سنگ پر غونډۍ د قدرت په مظاهره لاس پورې کړ؛ خو دوښمنانو د توپونو په فیرونو سره تیت و پرك شول او بله ورځ (۱۸ دسمبر) هغوی ټولې غونډۍ بیا ونیولې او حتا ځینې د هغوی ۴۰۰ گزه شیرپور ته نژدې شول او د دسمبر ۱۹ مې او ۲۰ ورځو تر منځ د دواړو لوریو تر منځ لنډ اخ و ډبونه را منځ ته شول. د دسمبر پر ۱۲ مه افغان جنگیالیو د فعالیت نښانې وښوولې او داسې ښکارېده، چې د عمومي عمل مقدمه وي ... د دسمبر پر ۲۲ مه د یادونې وړ پېښه رامنځ ته نه شوه؛ خو د دسمبر پر ۲۲ مه افغانانو د چارلز په کوماندانۍ د های لیندرز د ۴۰۰ عسکرو او ۴ توپونو د مرستندویې قطعې له نژدې کېدو څخه خبر تر لاسه کړ او په دې اساس مخکې له دې چې له محاصره شویو سره یو ځای شي، د عمومي تېرې بنسټ یې کېښود . تر هغه وخته د ښار خلك له جنگیالیو سره یو ځای وو او په یوه شبنامه کې راغلي وو، چې ((افغانانو پخوا د شېرعلي خان له ظلم څخه د برتانیې حکومت ته د امید سترگې نیولې وې، خو اوس ثابته شوه چې انگرېزان له نور واکمنانو سره په پرتلنې تر گردو ظالمان دي .)) [203] هنسمین د هغه پرجوشه او عمومي یرغل مشاهده، چې د دسمبر د ۲۳ مې په سهار پېښ شو او رابرتس د خپلو جاسوسانو له خوا له هغه نه خبر و ، داسې کیسه کوي ((د کابل جنگي خلکو ته په بېلابېلو مواضعو کې حملې ځایونه ټاکل شوي دي .

او د برید نښه به د اسمایي غره پر سر پر تېلو د لړل شویو باروتو لگول وي . ۴۵ دانې زینې هغو ۲۰۰۰ کسانو ته ، چې د شاهي باغ او محمد شریف خان کلا کې مېشت وو ، ورکړل شوې او په هغو سرېېره به د جنوبي دېوال پر وړاندې د هغه لوېدیځ لور ته لاریون تر سره شي؛ خو دا یرغل به گمراه کوونکی وي، اصلي یرغل به د بي بي مهرو پر قلعه او پر ختیځو خندقونو وي .))

[200] ـ رابرتس وایسرای ته، ۸۷۹، دسمبر ۲۲مه، م ض س س هـ / ۲۳ ټوك، ۱۶۳۶ مخ
[201] ـ رابرتس وایسرای ته،۸۷۹، د دسمبر ۱۴مه، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك، ۱۷۸۲ مخ
[202]ـ رابرتس لیتن ته ، ۱۸۷۹ ، د دسمبر ۱۴ مه ، م ض س س هـ ، ۲۳ ټوك ، ۱۶۳۶ مخ .
[203] ـ رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ ، د جنوري ۲۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۳۸۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

محمد جان خان ښايي له ۲۰۰۰۰ عسکرو سره پر شيرپور يرغل کړی وي . په اسمايي غره کي د سهار پر پينځه نيمو بجو، چي هوا لا تياره وه، د يرغل نښي راپورته شوې . [204] **هنسمين اصلي يرغل داسي شرحه کوي :**

((د بي بي مهرو له اخوا غاړي او د ختيځو ديوالونو له خندقونو نه په دومره اندازه د غږونو ځوږ او شور راپورته شو، چي تهديدوونکی و . او داسي ښکارېده، چي کوم سوار ۵۰۰۰۰ کسيز لښکر د کمزرو خلکو پر کتارونو برید کوي . د اصلي افغانانو ډلي، چي د شيرپور په ختيځو کليو او باندو کي پټي شوې وې او غازيانو يې رهبري کوله؛ په ټوليزه او منظمه توګه يې بريد پيل کړ او فضايي د الله اکبر په نارو سره ډکه کړه. څومره چي د جګړي کتارونو پرمختګ کاوه، ناري نورې هم لوړېدلي او هغه په داسي ټوپکونو سره بدرګه کېدلي، چي د يوې شپېي لپاره غلي شوې او وروسته په عمومي غږ سره راپورته شوې او موږ يې وپوهولو، چي زموږ خلکو د مارتيني او سنايدر ټوپکونو سره د دوښمن پر وړاندې هجوم راوړی او موضع ګاني يې ټينګي کړي دي . [205]

((کله چي بريد پيل شو، فضا لا هم دومره تياره وه، چي يواځي د خندقونو غاړي لږ لږ ليدل کېدای شوای . امر داسي و، چي د فير ځواب بايد د يوڅه وخت لپاره وځنډېږي، چي د افغانانو ډلي په ځرګند ډول وليدل شي .)) ((بلاخره د مه غبار په منځ کي د خلکو يوه ډله راپورته شوه، چي چاړي او توري يې ښورولي او د جګړي ناري يې وهلي او هر څومره يې چي پرمختګ کاوه، نو پرله پسي ډزې به يې کولي .))

((له هغه وروسته بلاخره عسکرو ته د ډزو کولو امر وشو، افغانان په دې وخت کي دومره نژدې شوي وو، چي توغونديو پرې ښه ترا مرګوني اغېزه کولای شوای .)) [206]

((افغانان د ورځي په ۱۱ بجو راغونډ شول او بريد يې پيل کړ؛ خو ډېر ژر پر شا وتمبېدل او څنګه چي په دې وخت کي جلوي قطعي خبر تر لاسه کړ، چي د دوښمن تازه نفسه قوه د چارلېزګو په قوماندانی د لوګر له سيند نه تېرېږي، د ورځي نژدې يوه بجه له جګړي راوګرځېدل او د ښار پلو يې تېښته وکړه او په سبا يې ښار هم پرېښود او محاصره شوي پوځونه د دويم ځل لپاره په بالاحصار او ښار کي را څرګند شول او تر خپل کنترل لاندې يې راوستل .

رښتيا([207]) او غبار ([208]) د بريد ناکامي د دوو کسانو (نوروز پاچاخان او محمد شاخان سرخابي) د خيانت پايله بولي، چي په خپله وينايي خپلي قطعي په يوه حساسه مرحله کي، چي له انګرېزانو يې رشوت اخيستی و، پر شا کړې. دا حکم بايد له سوچ او ډېر استدلال پرته رد شي . هغوی خپله منبع نه ښيي او په واقعيت کي په هېڅ داخلي او خارجي منبع کي يې نومونه په نظر نه راتلل . او سربېره پر دې څنګه ممکنه ده، چي د دغو دوو مجهول الهويه کسانو او ورسره پلويانو عمل د يوه جمعيت د ماتي لامل شي، چي له ۲۰۰۰۰ سوارو څخه جوړ و او په کلکه اراده او عزم جنګېدل . دا ماتي د محمد جان خان په وينا له دوښمن سره د مساوي وسلو، ياني توپونو د نه شتون له امله وه. ([209]) د افغان جنګياليو په صفونو کي د توپونو د نه شتون د کمزوری احساس له بريد نه پخوا هم محسوسېده؛ خو دا احساس ملامشك عالم داسي رفع کړی و، چي هغه د خلکو پر وړاندې سوګند ياد کړچي ((هغه به په خپله دعا سره د برتانيي توپونه غلي کړي .)) ([210]) او څنګه چي هغسي ونه شول، وروسته شکايتونه راپورته شول ([211]) او د افغانانو په راتلونکو جګړو يې ناوړه اغېزې وشيندلې. په سراج التواريخ کي د ماتي نسبت حتا محمدجان خان ته ورکړ شوی دی . ([212]) چي ګويا هغه د ۶۰۰۰۰ کلدارو په بدل کي وروسته له سرسري هڅو څخه تېښته وکړه. د غه مازې تور هم پرته له سوچ او ډېر استدلال او په څرګندو

---

[204] ـ هنسمين، ۲۵۱ مخ .
[205] ـ هنسمين، ۲۵۲ مخ .
[206] ـ هنسمين، ۲۵۳ مخ .
[207] ـ رښتيا، ۲۶۲ مخ .
[208] ـ غبار ، ۶۳۰ مخ .
[209] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ ، د جنوري له ۲۵ـ۳۱ ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[210] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ ، د فبروری ۱ـ۷ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[211] ـ د کرم يادښت، ۱۸۸۰، ۱۰ـ۱۹ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۴۸۹ مخ .
[212] ـ سراج التواريخ ، ۳۵۸ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دغه ((لوړ هېواد په هغه وخت کې ناکام معلومېده، خو د هغه اساسي اغېزې، د هر ډول دسته جمعي کوښښ د اغېزو په څېر په ظاهر کې په افغانستان، هند او برتانیه کې ډېرې ژر ناکامي محسوسې شوې، چې په پای کې له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځو د وتلو عمده لامل شوې.

اووم څپرکی
د امیرعبدالرحمن خان د جلوس او مبارزې دوام او پراختیا

<u>په کابل کې نوي اقدامونه:</u>

رابرټس وروسته له بیا ځلي واکمنۍ څخه د خلکو د عامه توقع خلاف په کابل کې نسبتا معتدله وضع غوره کړه. البته له محاصرې وروسته متصل د هغه سلوك دا ډول نه و او د ریاضي په وینا ((د غازیانو له تیت و پرك کېدو وروسته، انګریزي پوځو د کابل ښار په کوڅو او بازارونو کې ګرځېدنې پیل کړې، هر ځای به یې چې کاکل لرونکی او تورزن لیده، په دې خیال چې غازي دی، هغه به یې نیوه او شیرپورته به یې وړه او هلته به یې اعداماوه.)) [216] همدارنګه انګریزانو د نظامي قطعو په زور د میربچه کلي چې په بابه قشقارکې پروت و او د پاچاه خان احمدزی کلی چې په لوګر کې پروت و ، په ګډون د مجاهدینو کلي ، چور کړل؛ حتا باغونه او ونې یې پرې کړې. [217] خو د دغو ورانیو دوره ډېره لنډه وه او د دسمبر پر ۲۶ مه نېټه عمومي عفوه اعلان شوه.

له امله یې ټول هغه افغانان چې د انګریزانو په مقابل کې جنګېدلي وو، پرته له محمدجان خان، ملا مشك عالم، سمندرخان (د غلام حیدرخان ورور) میربچه خان او سردار محمد طاهر خان څخه نور ټول وبښل شول. پخوانی نظامي حکومت له منځه لاړ او پرځای یې د سردارولي محمد په مشرۍ ملکي حکومت منځ ته راغی. خاص کابل، د ده سبز، چاراسیاب، بتخاك ترمنځ سیمې او میدان او پغمان د هغه تر واکمنۍ لاندې وګڼل شوې، او دا وټاکل شوه چې مستوفي حبیب الله ، د ښار قاضي او یو څو سرداران له هغه سره د چارو په پرمخ وړلو کې مرسته وکړي . هغه په خپله د رابرټس تر مستقیم کنترول لاندې و. دغه لنډ مهاله حکومت اعلان شو او والي ته هېڅ مهمه مسئله کې واك ور نه کړل شو، یوازې په ملکي او جزایي چارو کې ورته مقید صلاحیت ورکړ شو.

[213] - هنسمین، ۲۶۱ مخ .
[214] - هنسمین ، ۲۷۸ مخ .
[215] - له باالفور نه نقل قول، ۳۹۳ مخ.
[216]- عین الوقایع، ۱۹۲ مخ.
[217]- هنسمین، ۲۷۷ مخ.

(c) ketabton.com: The Digital Library

خو د تعجب ځای دا دی چي رابرتس هغه په داسي حال کي پر دغه مقام وګوماره، چي د هغه په خپله وينا((دا سردار زما په نظر کوم قوي سړی نه دی او د هغه لياقت په اړه زيات شك لرم، چي له دې وروسته دې له مرستي پرته هېواد اداره کړای شي.))

داسي ښکاريده، چي رابرتس د هغه له انتصاب پرته بله چاره نه درلود له دې امله چي د انګريزانو په مخالف لوري کي قوي خلك شته وو او په انګليس پلوو افغانانوکي له هغه نه پرته بل کوم غوره مشخصو نه بريښېده، لکه څرنګه چي خپله رابرتس هم وايي ((زه له هغه پرته بل کوم مناسب سړی نه وينم.))[218] په ښار کي د وسلو ګرځول د پخوا په شان منع اعلان شول.[219] خو سردارولي محمد پر خپل ځان باور نه درلود او رابرتس ته يي څرګنده کړه، چي د هغه لپاره ممکنه نه ده، د برتانيي له پوځونو پرته پر دې کار بريا ومومي او که چېرې انګريزي پوځونه کابل پرېږدي، نو هغه به يوه ورځ مخکي کابل پرېږدي[220] سره له هغه هم چي هغه د يوه بهرني مقتدر حکومت اجباري تحميل و، پر کار يي پيل وکړ. په دې حالت کي د قدرت عملونه (کارونه) د هغه لپاره ممکن نه وو او هغه براتونه يي چي ((کوګناري زيو)) ته يي ډالي کړل، بېرته لاس ته نه شوای راتلای. څرنګه چي دغه سرداران د ژوندانه د وضعې د ښه والي په پار له انګريزانو سره يو ځای شوي وو، **د ناخوښۍ احساس يي وکړ . [221] نو د نوي والي قدرت يواځې په ښار پورې تړلی و، کوم چي بهرنی لښکرې هلته مېشتي وې .**

د کابل ښار مالي وضعيت د هغه د واکمنۍ په دوره کي ښه شو . انګرېزانو له محاصرې وروسته د کابل ځيني سرتراتيژيکي سيمي ، لکه سياسنګ او د هغې شاوخوا غونډۍ، شېردروازه ، بي بي مهرو، او نظامي استحکامات او د ښار په د ننه کي يي د سرکونو د جوړولو کارونه يي قرار داد کوونکيو او اجاره ورکونکيو ته وسپارل . په دې ترتيب هغوی او دښار اجيرانو کارونه پيدا کړل او پيسي يي په کار واچولې، تر دې چي په هندوستان کي به ويل کېدل، چي په کابل کي پيسي په پټه توګه ورکېږي . [222] څرنګه چي انګرېزانو خوراکي توکي او د څارويو خوراکه د نظامي قوې په زور په پيسو اخيستل، نو له دې اړخه هم خلکو نغدې پيسي په لاس راوړای شوای . څرنګه چي افغانانو خپله متاع دهندي کلدارو په بدل کي نه تبادله کوله ؛ نو د سردار ولي محمد خان حکومت په ضراب خانه کي سل کلدارې په ۱۲۶ کابليو روپيو بدلولي . انګرېزانو د دغه اصل په پيروی، چي په اقتصادي برخه کي د آزاد عمل د اسعارو او نورو مالونو بيي ازادې پرېښووې، چي له دې امله ډېرې پيسي په دوران کي شوې او سوداګری پرمختيا وکړه . هنسمين چي په کابل کي ګرځېدلی را ګرځېدلی و، ليکي ((شتمن شوی کابل، پرځان وياړمن تجاران هېڅکله دومره غني شوي نه وو او عامو وګړو هم هېڅ وخت په بازارونو کي دپيسو دومره لوی دوران نه و ليدلی . تر دې بريده چې هندوان هم زموږ د بداينې څخه خبر او حيران شوي دي .))[223] او زياتوي چي هندوان او د ښار اميان چي د کابل ښار د سوداګری غوره برخه جوړوي .

((زموږ د تېرې په وخت کي يي ډېره شمېر پيسي سپما کړي دي .))[224] خو انګرېزانو چي د افغانستان لپاره هر ډول پاليسي غوره کوله، هغه يواځې په کابل پورې اړه نه درلودله، بايد اطرافي سيمي هم که په هر شکل وې، تر نفوذ لاندې راولي . ددې موخي لپاره رابرتس داسي پرېکړه وکړه چي د کابل ولايت بېلابېلو سيمو ته د نايب تر نامه لاندې واکمنان اومرستيالان ولېږي . او هر يوه ته د دې جواز ورکړي، کومي پيسي چي دوی يي په واك لري، د هغې سيمي او ولايت د پراخوالي او اهميت په تناسب سواره، پلي سپاهيان تهيه کړي او په هغو کړنو قدرت ورکړي ، مګر دا پروګرام هم د نورو تېرو پروګرامونو په شان له دې امله پلی نه شو، چي دا سيمې د انګرېزانو تر کنټرول بهر وې او د افغانانو تر ولکي لاندې وې . د بېلګي په توګه سردارمحمد هاشم خان ته ټاکل شوې وه، چي ۸۰۰ پلي او ۳۰۰ سواره کسان تنظيم کړي، څو په غزني کي حکومت وکړي ، په داسي حال کي چي داښار د شېرپور له پېښي وروسته د ملي مقاومت د مرکز په توګه بدل شوی و، چي وروسته به بحث پري وشي .[225]

---

[218] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۷۷۵ مخ.
[219] - رابرتس به لابل، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۳۴۳ مخ.
[220] - ي ك، ۱۸۸۰ د جنوري ۱۸ – ۲۴ -، م ض س س هه، ۲۴ ټوك، ۸۳۲ مخ.
[221] - ي، ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱- ۷ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۱۱۷۵ مخ .
[222] - هنسمين ، ۴۰۷ مخ .
[223] - هنسمنين، ۴۰۷ مخ .
[224] - هنسمين ، ۴۱۳ مخ .
[225] - رابرتس به لايل ، ۱۸۸۰ د جنوري ۷ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۷۷۵ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د افغانستان د وېشلو پلان او پسرلنی عملیات :

لیتن سربېره پردې او ښايي د دسمبر د تو پان له امله د افغانستان د خلکو او هېواد څخه د غچ اخیستلو په باب تینګار کاوه . او حاضر نه و، چې په خپله تګلاره کې د دسمبر د پېښو اغېزې منعکسي کړي او د جنوري پر ۷ مه يې د افغانستان د وېشلو پلان د کاغذ طرحه کړ، چې د هرات ولایت دې د ځینو شرطونو لاندې په موقتي توګه فارس ته تخصیص ورکړي او په کابل و کنداهار کې یو ځانګړی دولت منځ ته راشي او بې وسلې شوی امیر په هېڅ صورت کې بیا د واك ګدی تر لاسه نه کړي . لیتن په دې برخه دومره ټینګار کاوه، چې ویل به یې که چېرې لندن د بې وسلې امیر په اړه بل فکر ولري، هغه حاضر دی، چې له خپلې دندې استعفا ورکړي او د هغه په وینا که چېرې د یعقوب خان پر ځای یو له ((د مشهورو سردارانو له جملې چې د کورنیو اړیکو په درلودلو او د هغه شخصي سیمه ییز نفوذ له مخې د کابل د دولت حکمران وټاکل شي .)) ښايي د امینت په ټینګښت کې مرسته وکړي او دا طرحه یې ((په افغانستان کې د چارو نظم په نامه وبلله .)) [226]

د دې طرحې د پلي کولو لپاره د برتانیې د قدرت لاریون د یوې لښکر کشی په توګه په بېلابېلو سیمو کې په پام کې ونیول شو، چې باید په راتلونکي پسرلي کې عملي شي او د ((پسرلني عملیاتو)) په نامه وبلل شي او همداشان یو تکړه دیپلوماټ د لیپل ګریفن (lepel Griffin) په نامه کابل ته ولېږل شو ، چې د غې طرحې په اړینو خبرو اترو په ځانګړې توګه د باانتصابه ټاکنو په اړه د کابل لپاره یوه نوی حکمران لپاره پر مخ یوسي. هغه د مارچ پر ۱۹ کابل ته ورسېد .

دا پسرلني عملیات د دانلدستیورات دلشکر کشی په ګډون له کندهار نه کابل او د رابرتس کوهستان ته تر بامیانو پورې وو . جنرال برایت باید له ننګرهار او یوه بله قطعه له شترګردن څخه کابل ته راوخوځېږي . [227] **د دغو عملیاتو له سرته رسولو څخه یوه موخه دا وه، چې افغانستان باید تر راتلونکي منې پورې تر هغه اندازې ارام شي، چې خلك یې د لیتن نوې طرحه ومني . ستیورات وروسته له هغه چې د کندهار څخه کابل ته لاړ شي او د رابرتس پرځای د ((شمالي افغانستان)) د نظامي او سیاسي چارو عمومي امر شي . په کندهار کې امیر شیرعلي خان په هغه ولایت کې د خپلې کورنۍ د واکمنۍ د میراثي کېدلو په بدل کې د انګریزانو ته د تابع کېدلو تړول شرایط ومنل .سره له دې چې د کورنۍ ځینې نژدې غړي یې هم ورسره مخالف شول . خو هرات د انګرېزنو له ولکې وتی او د سردار محمد ایوب خان په لاس کې و او په دې توګه د لیتن د نوې طرحې تطبیق په هغه ځای کې عملي نه ښکارېده . لیتن د شمالي سیمو په ځانګړې توګه د بدخشان په اړه بې پروا و .**

د لښکر په اړه داسي پرېکړه وشوه، چې له ژمي مخکې او د منې په رارسېدو به لښکر کشیو په بشپړتیا سره دې هندوستان ته لاړ شي . لیتن په دې اړه قاطع درځ لاره ، لکه څنګه چې ګریفن ته د هغه له دې لاربښووني څرګندېږي چې ((وایسرای غواړي، په پام کې ولرئ، چې د افغانستان د تخلیې سیاست به په هېڅ وجه د یوه نوي دوست امیر په ټاکلو او یا دکابل د حکمران سره د دوستانه اړیکو په ټینګښت پورې تړلی نه وي، یا داچې هغه به مطلوب وي .)) [228] **تخلیه د دې لپاره ضروري ګڼل کېدله، چې ((برتانیې د جګړې درانه لګښتونه د لرو یا هېڅ عایداتو په بدل کې ورکول، نو لندن د دوامداره اشغال په اړه ناخوښي او نارامي کوله او حاضر نه و، چې هغه دې تر دې زیات ومني او د برتانیې کابینه تر دې بریده تنګه شوې وه، که څه هم په دې ښه پوهېدل، چې د افغانستان مسئله لاینحل باقي پاتېدله، نه دا چې د برتانیې لښکرو له خوا د دوامداره اشغال اجازه ورکړي))** [229] **په داسي حال کې چې د افغانستان بحران دوام درلود.**

د ۱۸۸۰ د اپریل پر ۲۸ مه د عمومي ټاکنو په اثر د یوه محافظه کار (یاتوري) حکومت پر ځای د ګلیدستن تر قوماندانی لاندې یو نوی حکومت منځ ته راغی . د افغان مسئله د برتانیې د ټاکنو عمده موضوع وه او د لبرال نوی حکومت د محافظه کارانو د حکومت پالیسي پپه ځانګړې توګه د افغانستان په اړه د لیتن پالیسي په کلکه تقبیح کړې وه . د دغه نوي حکومت په راتلو سره د افغانستان پر مسئله ډېر تاثیرات وارد شول . د لیتن

226- لایل به رابرتس ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۶۲۷ مخ .
227 - رابرتس ، ۴۶۵ مخ .
228- خارجه سکرتر ګریفن ته ، ۱۸۸۰ د مې ۱۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك ، ۸۹۹ مخ .
229 - سنکهل ، ۵۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د پاڅون د مشرانو او رابرټس ترمنځ ناکامې خبرې اترې :

د پاڅون مشرانو له هغه وروسته چې کابل یې تخلیه کړ، هغه حکومت ته چې په کابل کې یې تاسیس کړی و، په غزني کې هم دوام ورکړ او هغه ښار یې د مقاومت په یوه غوره ښار بدل کړ، چې ژر به بحث پرې وشي . هغوی د جنرال محمد جان خان تر مشرۍ او فعالیت لاندې، چې موخه یې له افغانستان څخه د یرغلګرو پوځونو ایستل او د محمد یعقوب خان واک ته رسېدل وو، هم یې د انګرېزي چارواکو سره د خبرو اترو لار په پام کې ونیوه او هم یې د انساني قوتونو په مجهزولو کې د یرغلګرو پوځونو د مقابلې په موخه د راتلونکي پسرلي لپاره تیاری ونیو . او د تبعید شوي امیر د بیا غوښتنې موضوع ته د لومړیتوب حق ورکړ شو او د پاڅون مشرانو د دوو هغو لیکنو په ترځ کې چې د جنورۍ په نمایي کې یې رابرټس ته استولي وو، څرګنده کړه چې ((موږ مسلمانان د برتانیې له حکومت سره کومه دوښمني نه لرو، موږ یواځې د امیر د خوشې کېدو غوښتنه کوو .

موږ به وروسته له دې ستاسې د دوښمنانانو دوښمن او ستاسې د دوستانو دوستان واوسو . څو چې تاسې امیر له بند نه راخوشې نه کړئ، موږ به هېڅکله هم له خپلې غوښتنې تېر نه شواوتر هغه وخته چې څو مو په بدن کې ساه وي، زاړه او ځوانان به له تاسې سره وجنګېږو .)) [230] **سربېره پر دې محمد جان خان هم د دوو بېلو بېلو لیکونو په ترځ کې رابرټس او د هغه مرستیال او نواب غلام حسن خان ته هم د دغې مطب غوښتونکې شوی و، چې ((د هېواد د دغې برخې ټول مسلمانان چې د ولیعهد د درناوي لپاره راغلي دي، وایي تر هغې چې د برتانیې حکومت امیر له بند نه راخوشې کړی نه کړي او د ولیعد رتبه ونه پېژني، د ځان او سر په بیه به هم د جګړې لاې پرې نه ږدي او له خپل عزم نه به وانه وړي او په دې لپاره ټول مسلمانان سره یوه خوله او یو موټی شوي دي .))** [231] **محمدجان خان ته د رابرټس ځوابیه لیك منفي و او څرګنده کړې یې وه، چې ((که چېرې تاسې اوس خپل مخالفت ته د پای ټکی کېږدئ او کابل ته راشئ، ستاسې درناوی به وشي او که پخپله موجوده لار باندې ټینګار وکړئ تاسې او ستاسې سره بې فکره کسان به ټول برباد شئ .))**

خو رابرټس له دې فضا نه چې ممکن مذاکره یې جوړه کړې وه، ګټه واخیستله او یو پلاوی یې د مستوفي حبیب الله په مشرۍ په دې موخه غزني ته واستاوه، چې : ((امکان لري دا مشران دې ته وهڅوي، چې د هېواد د حکومت لپاره یو داسې نظر ورکړي، چې د عملي کېدو وړ وي .)) [232] **د مقاومت مشران په لومړي سر کې غزني ته د مستوفي د راتلو لپاره د برتانوي مقاماتو سره خبرو اترو ته حاضر نه وو او سردار محمد طاهر خان او محمد جان خان په ځانګړې توګه ددې مخالفت کاوه، چې د امیر شیرعلي خان د کورنۍ له غړیو څخه پرته دې بل څوك د افغانستان امیر وي . خو مستوفي ورو ورو پر دوی باندې مسلط شو او داسې استدلال، څرنګه چې انګرېزانو ژمنه کړې، چې افغانستان به تخلیه کوي؛ نو له د هغوی له شر څخه د خلاصېدلو یواځېنۍ لار په خبرو اترو کې ده، نه په مقابله کې . او وسله واله مبارزه د افغانستان په تاوان ده . ملا مشك عالم چې تر ګردو د انګرېزانو د سطې مخالف و، یو څه مخالفت وکړ، خو وروسته مستوفي لومړی د وردګو او بیا د ټولو خلکو موافقه او ملاتړ ترلاسه کړ .** [233] **له هغوی سره د ۲۰۰ تنو په شاوخوا کې کابل ته راغلل؛ خو ټول نامهم کسان وو؛ خو په ورسره هغه لیك کې چې د ټولو مشرانو لاسلیك او مهرورباندې شتون درلود، پخوانۍ غوښتنې په دې شرحه پکې تکرار شوې وې : ((۱ – زموږ پاچا یا واکمن باید له بنده خلاس شي او بېرته دې پر خپل پخوني مقام پاته شي او زموږ قومي خلك د دې ضمانت کوي، چې ... هغه به د برتانیې له حکومت سره دوامداره او صمیمي دوستي ولري . ۲ – د برتانیې استازی هرڅوك چې وي، باید مسلمان وي او د برتانیې پوځونه دې زموږ له هېواد څخه ووځي . ۳ – د افغانستان هېواد او سیمې یې باید ټولې بېرته اعاده شي .))** [234]

---

[230]- خارجه سکرتر ته د ۸۰ تنو افغان مشرانو لیك، درابرټس په تلګرام کې ، د ۱۸۸۰ د جنوري ۲۳ مه .

[231] - جنرال محمد جان خان غلام حسن خان ته ، ۱۸۸۰ د فبروری ۱۳ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۲۶ مخ .

[232]- رابرټس ، ۴۵۸ مخ .

[233]- هنسمین ، ۳۶۶-۳۶۵ مخ .

[234] - کاکړ، محمد حسن، افغانستان ، د کورني انکشاف سیاسي مطالعه ، ۱۸۹۶-۱۸۸۰ ، لاهور ۱۹۷۱ ، ۲۹ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

دې مشرانو د اپرېل پر ۱۳ مه له رابرتس سره په يوه دربار کې خبرې اترې وکړې او ګريفن هم هلته جوته کړه، چې د يعقوب خان دويم ځلي راتګ ناممکن دی او بل هرڅوك چې د امارت لپاره د خلکو د منلو وړ وي، هغه به د غور لپاره وايسرای ته واستول شي . هغه زياته کړه چې د افغانستان د پيوستون عزم هم نشته او د هېواد هېڅ سيمه پرته له هغو سيمو، چې د هند د سرحدي سيمو د دفاع لپاره ضروري وي، تر ولکې لاندې را نه شي . کله چې هېواد ارام شو او د انګرېزانو د خوښې امير وټاکل شو؛ نو بيا به انګليس لښکرې له افغانستان څخه وځي؛ خو کندهار به بيا په کابل پورې و نه تړل شي . [235] د هغه دې ځواب د خبرو اترو چانس له منځه يوړ، ځکه ځواب پرېکنده (قاطع) و او د برتانيې د حکومت نظر افغاني مشرانو ته په ډاګه شو .

د ملي مقاومت بڼې او مرکزونه :

د کابل تر خالي کېدو وروسته د پاڅون مشرانو په غزني کې د سرادر موسی جان حکومت ته دوام ورکړ او د هغه په ټينګښت لګيا شول او د دغه حکومت د ټينګښت لپاره يې هر اړخيزې هلې ځلې وکړې، چې له جملې يې د ځمکو د ماليو لاس ته راوړل، د يوه منظم پوځ جوړول، له پنجشېر نه تر وزيرستانه پورې د بېلابېلو قومونو د مشرانو راغوښتل، څو په غزني کې له موسی جان سره وګوري او د قومي دوښمنيو له منځه وړل او د مشرانو ساتل او په هغوی کې د جهاد روحيه ژوندۍ ساتل .

وړوکی موسی جان او واقعي حکومت د سردار محمدطاهرخان او محمد جان خان په لاس کې و او دوی د هغه نايبانو په توګه عمل کاوه، چې البته دغه ډول حکومت په افغانستان کې سابقه درلوده . په خپله موسی جان د هغه د وزيرله قوله سردار محمد طاهر خان او د هغه مشر ورور محمد يوسف ((حافظ باله ، دربار يې کاوه، ساعت تېرې يې کوله او خلکو هغه پاچاه باله .)) [236] سره له دې څرنګه چې د هغه کورنۍ په کابل کې وه، هغې ته ډېر اندېښمن و . عمده مسئله د مالياتو لاس ته راوړل او د پوځ تنظيم و، چې د افغانانو برياليتوب په هغو پورې ډېر تړلی و او دې کار د لوګر، کوهستان او غزني د سيمو په بېلابېلو درجو دوام درلود . په کوهستان کې جنرال مير سيدجان استالفي او خواجه خان د موسی جان په نامه ماليات راټولول ، پخوني عسکر به يې تنظيمول .

د فبرورۍ تر پايه پورې د لوګر ملکانو هم ۱۲۰۰ عسکر تنظيم کړل او د نهو کليو ماليات يې د موسی جان په نامه راټول کړل [237] په لوګر کې د دغه کار په تر سره کولو سرېېره د سردار محمد حسن خان او سردار محمد طاهر خان له خوا د پخوانيو وسلو راټولول پيل شوي وو؛ خو په هغه برخه کې ((ځينو ملکان د هغوی غوښتنې ته تيار وو او ځينو نورو دغه بار ته اوږه نه ورکوله .)) [238] او ټولو ((د لوګر ملکانو په قران کريم سوګند ياد کړ، چې د بې وسلې شوي امير پر موضوع پاڅون وکړې او ژمنه يې وکړه چې له عسکرو سره به د وسلو او پيسو مرسته وکړي .)) [239] جنرال مير سيدجان استالفي هغه کسان، چې د مالياتو دراټولو په پروګرام کې يې برخه نه اخيستله د کورونو په سوځولو به يې ګواښل . د هغه پليوني ورځ په ورځ زياتېدل او په چاريکارو کې يو شمېر انګليس پلوي ملکان له ښار څخه وايستل شول . [240]

د کوهستان ملکانو دغلام قادر چاريکاري په لمسون پرېکړه وکړه، چې د هغه ځای حاکم سردار شهبازخان، چې د رابرتس له خوا ټاکل شوی و، و ايستل شي . [241] په همدې وخت کې سردارمحمد علم خان د غزني او ميدان تر منځ سيمو ماليات راټولول ، په داسې حال کې چې محمدجان او سردارمحمدطاهرخان، چې له ۸۰۰ـ ۱۰۰۰ کسانو پورې د موسی جان په نامه د مالياتو په راټولو بوخت وو او د توخي خلك ، اندړ او هوتك يې دې ته

---

[235]- رابرتس ، ۴۶۲ مخ .
[236]- د وليعهد مور ته د سردارمحمد طاهر خان ليك، ۱۸۸۰ د جنوري ۳۱ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۴۳ مخ .
[237] - رابرتس خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د فبروری ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۸ مخ .
[238]- ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵ـ ۲۱ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۴۷۵ مخ

[239] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۳ـ۲۸ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ .
[240] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۱۵ـ۲۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ
[241] - ی ك ، ۱۸۸۰ د فبرورۍ له ۲۵ـ۳۱ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۹۶۷ مخ

(c) ketabton.com: The Digital Library

زه په دې نژدې وخت کې وزيو ، کاکړو او سليمان خېلو ته لاړم ، له هغو خلکو سره مې وليدل او د هغوی ملکان مې د تره کي او علي خېلو له ملکانو سره يوځای غزني ته د وليعهد حضور ته راوستل . ما هغه دوښمنۍ چې له کلونو راهيسې د هغوی ترمنځ وې، له منځه يوړې او هغوی مې د خدای (ج) په لار کې تقويه کړل .))[248] البته د دې ټولو هڅو موخه دا وه، چې څو بياپر کابل د پرديو پوځونو پر وړاندې مارش وکړي . پر کابل د دويم مارش اوازې، حتا د جنوري د مياشتې په وروستيو کې هم خورې شوې او ويل کېدل، چې سردار ايوب خان او جنرال غلام حيدرخان هم رابلل شوي دي، څو په مارش کې برخه واخلي، خو وروسته محمد جان خان د يورش او يرغل نېټه د مارچ ۲۱ و ټاکله .[249] خو دا يورش د مستوفي د پلاوي د پايلو تر معلومېدو او وروسته دسردارعبدالرحمن خان د ظهور او له هغه سره د خبرو اترو د زمينې تر برابرولو پورې و ځنډېد. او د هغه په برياليتوب سره هېڅکله هم عملي نه شو، که څه هم د هغو هنګامې او ترتيباتو د انګرېزانو تر وتلو پورې له د پخوا په شان دوام درلود .

[242] ـ سان جان خارجه سکرتر ته ، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۶ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۳۸۹ مخ
[243] ـ ی ك ، ۱۸۸۰ د فبروری له ۸ـ۱۴ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۷ مخ
[244]ـ ی ك ، ۱۸۸۰ د فبروری له ۲۲ـ۸۲ پورې ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۵۳۱ مخ

[245]ـ جنرال واتسن خارجه سکرترته ، تيلګرام ، ۱۸۸۰ جنوري ۱۹ مه ، م ض س س هـ، ۲۴ ټوك ، ۳۷۴ مخ .
[246]ـ محمد جان او موسی جان دلاورخان دواب ته ، ۱۸۸۰ د فبروری ۱۲ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۱۹۱ مخ .
[247]ـ ی ك ، ۱۸۸۰ د جنوری ۲۵ـ۲۶ ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك، ۹۶۷ مخ .
[248]ـ محمدجان خان غلام حيدروردك ته ، د ګريفن به لايل په راپور کې ، م ض س س هـ ، ۲۵ ټوك، ۲۱۶ مخ .
[249]ـ رابرتس خارجه سکرتر ته ، تلګرام، ۱۸۸۰ د مارچ ۵ مه ، م ض س س هـ ، ۲۴ ټوك ، ۱۳۵۱ مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

د امیر عبدالرحمن ناستی او د جګړې پای :

دا موضوع زما له اثارو څخه په یوه کې په بشپړه توګه څېړل شوې ده . [250] دلته یواځې یو څو مهم ټکي د وروستي بحث په توګه په دې اثر کې راوړم .

سردار عبدالرحمن خان پر ۱۸۸۰ کال د فبرورۍ په لومړیو کې په تاشکند کې له (۱۱) کلن اقامت وروسته له یوڅه پیسو او لږ شمېر وسله والو پیروانو سره د تزاري روسیې د چارواکو په اجازه، بدخشان ته ننوت . او هلته په قصدي توګه د هغه ځای دځینو امیرانو په مرسته او میر سلطان مراد قطغني ۱۲۹۷ (مارچ ۲۱) له نوروز مخکې تالوقانو ته ننوت . په تالوقانو کې د سوارو یوه قطعه، چې د ترکستان د نایب الحکومه غلام حیدرخان له خوا چې د سلطان مراد میر قطغني د باخبرۍ لپاره روانه شوې وه، له عبدالرحمن خان سره یوځای شوه . دې پوځ له هغه سره د واکمنۍ د عملي قدرت په جوړښت کې مرسته وکړه او د قطغن سیمې، تالوقان او بدخشان د هغه تر ولکې لاندې راغلل . په داسې حال کې چې لږ څه وروسته سردارمحمداسحق خان چې د هغه د تره زوی او پلوی و او له هغه سره یوځای ترکستان ته تللی و، په دې بریالی شو، چې جنرال غلام حیدرخان له هغه ځایه د بخارا په لوري وشړي او پرته له میمنې څخه د هغه ځای واکمني په لاس کې واخلي . په دې ترتیب سردارعبدالرحمن خان پر ۱۲۹۷ کال د مارچ پر ۲۱ مه په نوروز کې په دې بریالی شو، چې د شمالي هندوکش د واکمن په توګه پرته له دې، چې کوم رسمي لقب یې ځان ته غوره کړی وي، د قدرت چارې تر سره کړي، له هغه وروسته کندوز ته لاړ .

دا هغه وخت و چې په کابل کې د لیپل ګریفن، چې د افغانستان لپاره یې د لیتن نوې پالیسي اعلان کړې وه . ځینو ځان غوښتونکو سردارانو لکه د سردارمحمد شریف خان زوی سردار محمد هاشم خان د امارت پلویان شوي وو، خو دا چې هېڅ یوه ونه شوای کولای، چې د غزني د ملي پارټۍ له ملاتړ پرته د قدرت او تخت واګې تر لاسه کړي، هې څوك پر ځان باوري کېدای نه شوای . په ځانګړې توګه ورسته له هغې ملي پارټۍ چې په سر کې یې ملا مشك عالم او محمد جان خان وو، د امارت لپاره د امیر شیرعلي خان د کورنۍ د یوه غړي پلویتوب کاوه . خو لویه ستونزه دا وه چې لیتن او د انګلیس کړنې په کابل کې د هغوی پر وړاندې په یوه مقابل او مخالف لوري کې واقع وې . سردار عبدالرحمن خان په داسې حال کې چې د قدرت د ټینګښت لپاره یې هڅې کولې له خپل مقر څخه یې د ملامشك عالم او محمد جان خان په ګډون د ملي نهضت له ډېرو مشرانو سره مکاتبه وکړه او د هغه د مکاتبو روحیه داسې وه، چې هغوی باید د جګړې لپاره تیار وي، خو پخپله دې اقدام نه کوي . دغو مکاتیبو ملي جهاد ته نوې او تازه ساه ورکړه او هر چا هیله څرګندوله چې د غه خانداني لایق مشر په راتګ او مشرتوب سره به د یرغلګروانګرېزانو مسئله یو اړخیزه شي .

دې وضعې په کابل کې انګرېزي چارواکي په اندېښنه کې واچول، خو لیتن د عامه هیلو خلاف په عمدي توګه، له دې امله چې سردار عبدالرحمن خان له ده غوندې د امیر شیرعلي خان د خاندان مخالف و او حتا کله چې نوموړی سردار په بدخشان کې و[251]، تصمیم یې درلود، چې د کابل د امارت په اړه د خبرو اترو درزازه خلاسه شي، لکه څنګه چې لیدل کېږي دغو خبرو اترو په اسانۍ سره پر مختګ ونه کړ . کله چې نوموړی سردار په کندوز کې و، د همدې موخې لپاره د انګرېزانو له خوا ورته ۳ استازي ورولېږل شول .

لیتن له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو لپاره دومره میلان ښووۀ، چې د سردار عبدالرحمن خان اقامت یې په روسیه کې نادیده وګاڼه او داسې فکر یې وکړ، چې نوموړی سردار به دومره منندوی شي، چې د کابل امارت به د هغه له طرحې سره سم ومني . هنسمین ولیکل د ((د دغه سردار راتګ زموږ لپاره له شمال څخه د یوه روحاني شخص په توګه ګڼل کېږي .)) [252] یو استازی د محمد سرور غلجي په نامه د اپرېل پر لسمه کندوز ته ننوت، نوموړي د ګریفن شفاهي پیغام سردار ته واوراوه، چې انګلستان د کابل لپاره دا سې یو امیر غواړي چې د هغوی دوست وي . برتانوي لښکر له افغانستان څخه وځي او د برتانیې حکومت په روسیه کې د سردار د اقامت په وجه له هغه سره دوښمني نه لري او په دې به وتوانېږي چې د روسیې په تناسب له هغه سره

---

[250]- افغانستان، د داخلي سیاسي انکشافاتو څېړنه ، ۱۸۸۰-۱۸۹۶ ، لاهور، ۱۹۷۱ .
[251]- هنا ، ۳ ټوك، ۳۶۵ مخ .
[252]- هنسمین، ۴۰۳ . مخ .

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار عبدالرحمن خان په همدې وخت کې د افغانانو د بېلابېلو قومونو مشرانو ته لیکونه واستول . د دغو لیکونو موخه دا وه چې افغانان باید جګړې ته ځانونه تیار کړي او په دې مبارزه کې له چا سره هېڅ ډول معامله ونه کړي، مګر تر هغې پورې چې د خبرو اترو پایلې نه وي راوتلې، تر هغې په وسله وال اقدام نه کوي . په همدې وختونو کې جنرال غلام حیدرخان او میربچه خان له هغه سره یوځای شول او د جهاد ولولې په هماغه پخواني شکل تودې وې . په کابل کې له سردار عبدالرحمن خان سره د خبرو اترو افشاکېدل د یوشمېر زیاتو بدلونو نو لامل شول . سردار ولي محمد خان او سردار محمد شریف خان د امارت امید له لاسه ورکړ؛ خو جنرال محمدجان خان نور هم د یعقوب خان په بېرته راتګ ټینګار کاوه. سردار طاهر خان ګریفن ته ولیکل، چې یعقوب خان یواځېنی سړی دی، چې په هېواد کې یې امن راوستی دی. خو هغه چا چې د خبرو اترو په ناکامۍ کې یې عملاً اقدام وکړ، هغه مستوفي حبیب الله خان وردګ و، چې ډېر ژر هندوستان ته تبعید شو .

د خبرو اترو په ځنډېدلو په برخه کې د امیر عبدالرحمن خان تکتیکونو، په کابل کې ګریفن او نور انګرېزي چارواکي اندېښمن کړل، هغوی په دې فکر کې شول، چې لکه چې سردار پوهېده،چې انګرېزان په راتلونکي مني کې له افغانستان څخه وځي، نو هغه غواړي د انګرېزانو په مرسته نه؛ بلکې په خپل زور سره واک تر لاسه کړي او سربېره پر دې هغوی نوي وایسرای رپن ته وړاندیز وکړ، چې له هغه سره دې له خبرو اترو نه تېر شي او بې وسلې شوي امیر ته دې اجازه ورکړل شي، چې بېرته خپل هېواد ته لاړ شي . رپن د هغوی دلیلونه ډاډ وړ ونه بلل او ویې نه منله او لارښوونه یې وکړه، چې یو ځل بیا له سردار سره خبرې اترې وکړي، هغوی همداسې وکړل؛ خو عبدالرحمن خان په خپلو ځانګړو وړاندیزونو سره بیا داسې یو ځواب ورولېږه، چې د انګلیس چارواکو ته د ډاډ او قناعت وړ نه و. او دا ځل یې ټینګار وکړ، چې د امیر دوست محمد خان د وخت افغانستان باید د هغه تر ولکې او قلمرو لاندې وي . ګریفن د دویم ځل لپاره له هغه سره د خبرو اترو د پرېکون او د سلطنت لپاره د یعقوب خان د راتګ وړاندیز وکړ. دا ځل د ویسرای رپن لارښوونه دا وه، چې د وروستي ځل لپاره نوموړی سردار په دې وپوهوي، چې کابل ته راشي او کندهار له کابل نه یوه بېله سیمه وبولي او د کابل د امیر په توګه ډېرې هېوادونو سره مستقیم تړاو ونه لري او چېرې هغه په لږ وخت کې مثبت ځواب ورنه کړ؛ نو د شېرعلي خان له کورنۍ له یوه تن څخه به وغوښتل شي، چې د حکومت د جوړښت اقدام وکړي؛ خو دا ځل د لیك له رارسېدو سره سم سردارعبدالرحمن خان د برتانیې ټول شرطونه ومنل او بې له ځنډه یې د کابل په لور حرکت وکړ، چې د جولای پر ۱۴ مه د پروان تتمدرې سیمې ته ورسېد . د امیر دا بدلون چې هېڅ هیله یې نه کېده، په هرات کې د سردار ایوب خان د حرکتونو سره په تړاو کې شرحه کېدای شي.

(c) ketabton.com: The Digital Library

سردار ايوب خان د سردار عبدالرحمن خان په پرتله په درانيو، غلجيو او ملي پارټی کی ډېر محبوبيت درلوداو پخوا عبدالرحمن له انګرېزانو سره د مقابلې پر ضد د هغه غوښتنه نه وه منلي . سردار ايوب خان د جون پر ۹ مه ؛ ياني درې اونۍ مخکې له هغه، چې عبدالرحمن خان د کابل په لور روان شي، له خپلو پوځونو سره د کندهار په لور حرکت کړی و. عبدالرحمن خان بايد ارومرو له هغه نه خبر شوی وي . ځکه هغه پوهېده چې کندهار ته د ايوب خان په ننوتلو سره به غلجيان او دراني د هغه تر مشرۍ لاندې سره يو موټی کېږي؛ ممکن د انګليس چارواکو چې د افغانستان د پرېښوولو ژمنه يې کړې وه، له هغه سره د امارت په اړه جوړ جاړې ته ورسېږي. په دې اساس پخپله له هغه څخه مخکې هلته لاړ او د انګليس شرطونه يې ومنل .

په هر حال د جولای پر ۲۰ مه سردار عبدالرحمن خان د قومي مشرانو او خلکو له خوا، چې ټوليز شمېر يې له ۲۰۰۰۰ زرو څخه زيات و، د امير په توګه اعلان شو او ورپسې د جون پر ۲۲ مه په کابل کې د ګريفن او ستيورات د يوه دربار په ترڅ کې په رسمي توګه د هغه امارت ومنل شو . د ۱۸۸۰ کال د جولای پر ۲۷ مه افغانانو د سردار ايوب خان په مشرۍ د جنرال به رو (Burrow) په مشرۍ د انګرېزانو يو پوځ د کندهار په ميوند کې سخت وځاپه او پخپله کندهار چې هلته د برتانيې نور پوځونه مېشت و، محاصره کړ. په کندهار کې د انګرېز لاسپوڅي سردار شېرعلي خان تر واکمنۍ لاندې د انګرېزانو واکمنۍ سقوط کړ او په کندهار کې د پاڅون ساحه دومره ارته شوه، چې رښې يې ان تر کوټې پورې ورسېدلې .

په دې اساس سردار ايوب خان هم د انګليس او هم د نوي امير لپاره يو د ناڅاپه يو لوی ګواښ (خطر) رامنځ ته کړ. ګريفن او امير د هغه د له منځه وړلو لپاره يو د بل مرستې ته اړ شول . په ډېره بېړه يې سرای خواجه ته نژدې د ذمه د غونډۍ په سيمه کې يې د جولای پر ۳۱ مه او د اګست پر لومړۍ نېټه د شېړو ساعتونو لپاره دوه ځلې غونډه وکړه او داسې پرېکړه يې وکړه، چې انګرېزي پوځونه دې له څنډ پرته کابل ترک کړي او انګرېزي چارواکي دې نولس نيم لکه روپۍ،چې نمايي يې بخشش او نيمايي يې په افغان خزانې پورې اړوندې وې، امير ته ورکړي . د امير پر وړاندې يې ژمنه وکړه غلجي خلک به دې ته وهڅوي،چې پرهغو انګرېزي لښکرو باندې بريدونه ونه کړي، چې درابرتس په مشرۍ کندهار ته لېږل کېږي. موخه يې دا وه چې سردار ايوب خان له کندهار څخه وشړي. سره له دې چې امير پر هغه ډېر ټينګار هم وکړ؛ خو بيا هم د هغوی تر منځ د هېڅ ډول معاهدې تړون ونه شو .

د رابرتس په مشرۍ د انګرېزي پوځونو له ۱۰۰۰۰ زرو عسکرو څخه جوړ او ټاکل شوی لښکر د اګست پر لسمه د کندهار په لور روان شو او هلته يې وروسته له هغه، چې د سردار ايوب خان پوځونو ته يې ماتې ورکړه، د کوټې له لارې هند ته لاړل. په داسې حال کې، چې په کابل کې مېشت د انګرېزانو يو بل پوځ د ستيورات تر مشرۍ لاندې، چې شمېر يې ۲۰۰۰۰ کسه و، د شترګردن له لارې هند ته تللی و. په دې ترتيب د امير عبدالرحمن په ناستې او د انګرېزي پوځونو په وتلو سره د افغان _ انګليس دويمه جګړه پای ته ورسېده .

په بل کال (۱۸۸۱) په کندهار کې مېشتو انګرېزي پوځونو دبېلابېلو دليلونو له مخې په اپرېل کې کندهار هم تخليه کړ او د هغه ولايت اداره يې امير ته پرېښووه. خو د هماغه کال دجون په مياشت کې دويم ځل لپاره سردار ايوب خان بيا له هرات نه پر کندهار وروخوځېد او هغه يې لاس ته راوړ؛ خو له امير سره په مقابله کې چې له زيات پوځ سره هلته تللی و، ماتې وکړه او فارس ته يې پناه يوړه . هرات او کندهار د نوي امير لاس ته ورغلل . پر ۱۸۸۴ کال د ميمنې ولايت هم، چې تر هغه وخته پورې د يوه خپلواک امير تر واک لاندې و، د امير تر ولکې او قلمرو لاندې راغی . په دې ترتيب د ليتن د ډېر ټينګار او طرحې پر خلاف افغانستان يو موټی او متحد شو؛ خو ځينې سميې چې د ګندمك په تړون کې راغلې، له افغانستان نه بېلې شوې او د هغو بهرنۍ خپلواکي سلب شوه .

(c) ketabton.com: The Digital Library

پای او پایله

د دغه اثر له لوستلو ښکاره ده، چې په افغانستان کې په سیاسي ساحه کې، په ځانګړې توګه د هېواد د امنیت او د دولت د نظم دورانکارۍ او بیارغاونې کارونه ځنک په ځنګ په ډېر زور او شدت سره روان وو . دا عملیه دسدوزیو د کورنۍ تر سقوط وروسته پر ۱۸۱۸ کال ښکاره شوه او د نګلیس د لومړي تېري تر پیل پورې په ۱۸۳۸ د دولت دبیارغاونې چارو په اخر کې غلبه وکړه اود االحمدزیو د واکمنۍ بنسټوال، امیر دوست محمد خان د دغې عملیې ممثل وپېژندل شو . دانګرېزانو لومړي تېري دغې عملیې ته د پای ټکی کېښود او افغانستان د پردیو پر ضد د جګړو او مبارزوپه دوره کې خپل مرکزي حکومت له لاسه ورکړ. له مرکز څخه تښتېدلې قوې تقویه شوې؛ او افغانستان په وړو واحدونو ووېشل شو . په دې ترتیب د افغانانو لومړی برخورد له پر مخ تللو او پر عصري وسایلو سمبال اروپایي انسان وژونکو سره په نظامي ډګر کې و او په دې اساس د هغه اغېزې تل پاتې او منفي ثابتې شوې .

امیر دوست محمد خان د خپلې دویم ځلي پاچاهۍ پر مهال خپلې پخوانۍ سیاسي رغاونې دا ځل په یوه پرخه کچه په ډېر تدبیر سره له سره پیل کړې او د خپل عمر تر پایه پر دې بریالی شو، چې افغانستان له آمو تر پېښوره په سیاسي لحاظ یوموټی او متحد کړي .

Get more e-books from www.ketabton.com
Ketabton.com: The Digital Library